

**Del
goda!**

Arbeidsprogram for Sosialistisk Venstreparti 2013-2017

Kapittel 1: Stort nok til å drøyme om, konkret nok til å tru på	3	Kapittel 8: Digitalisering	22	Kapittel 14: Kultur og idrett	39
Fire nasjonale reformer	3	Modernisering og mindre byråkrati	22	Bibliotek	39
Eit Noreg som tek klimaansvar	3	Privatliv og personvern	22	Språk og litteratur	39
Ta attende styringa over	3	IKT og tryggleik	22	Born og unge	39
bustadmarknaden – alle skal ha ein heim	3	Alt offentleg skal vere offentleg	22	Leve- og arbeidsvilkår for kunstnarar	40
Eit lyft for læring og lærarar i grunnskulen	3	Utsette grupper	22	Statlege institusjonar og	
Eit godt arbeidsliv for alle	3	Helse	23	forvalting av kulturpolitikken	40
Tre internasjonale kampsaker	3	Utdanning	23	Musikk	40
Forsvare faglege rettar og den norske		Politi og tryggleik	23	Film og kino	40
modellen mot høgrepolitikken til EU	4			Scenekunst	40
Ta styring over finansmarknadene	4	Kapittel 9: Velferd	24	Biletkunst og kunsthandverk	40
og kjempe mot skatteparadis	4	Prinsipp for offentleg velferd	24	Arkitektur og design	40
Styrkje FN – for fred og menneskerettar	4	Fattigdomsnedkjemping	24	Pengespel	40
		Innsats for fattige born	24	Kulturvern	41
Kapittel 2: Økonomi	5	Sosiale ytingar	25	Idrett	41
Små økonomiske skilnader og god velferd	5	Trygg oppvekst – barnevern	25	Friluftsliv	41
Langsiktig offentleg eigarskap	5	Arbeids- og velferdsetaten (NAV)	25		
Redusert oljebinding	5	Rettvis bustadpolitikk	25	Kapittel 15: Justispolitikk	
Mange og dyktige arbeidstakarar	6	Eldrepolitikk	26	og samfunnstryggleik	42
Tryggleik for framtida	6	Pensjon	26	God førebygging	42
Oljeformuen	6			Folkeberedskap	42
Budsjettpolitikken	6	Kapittel 10: Helse	27	Ekstremisme	42
		Folkehelse	27	Våpenkontroll	42
Kapittel 3: Miljø	7	Ein god oppvekst	27	Ein breiare forsvarspolitik	42
Målsetjingar og prinsipp i klimapolitikken	7	Pasienttryggleik	27	Naudetatane	42
Miljøvenleg transportpolitikk	7	Eit betre offentleg helsevesen	28	Ekstremvær	43
Ta vare på naturmangfaldet	8	Sjukehus	28	Oljevernberedskap	43
Ny grøn industri	9	Tannhelse	28	Matvareberedskap	43
Fornybar energi	9	Trygge og nære helsetenester	28	Politi- og rettsvesen	43
Petroleumsindustrien	9	Rekruttering	29	Vald og overgrep	43
Ein miljøvenleg kvardag	10	Rusomsorg	29	Kriminalomsorg og rehabilitering	43
Vegtrafikk	10	Alkohol	29		
		Psykisk helse	29	Kapittel 16: Internasjonal rettferd	44
Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle	11	Verdival i helsepolitikken	29	Rettferdigare fordeling	44
Arbeid til alle	11	Kronisk sjukdom og nedsett funksjonsevne	29	Global miljøpolitikk	44
Ei arbeidstid å leve med	11			Rettferdigare handelssystem	44
Faste tilsetjingar	11	Kapittel 11: Demokrati og folkestyre	31	Statens pensjonsfond utland – oljefondet	45
Eit likestilt arbeidsliv	12	Ytringsfridom	31	Utviklingssamarbeid	45
Betre tryggleik på jobben	12	Ei sterk fagrørsele	31	Demokrati og menneskerettar	45
Skikkelege arbeidsvilkår	12	Deltakande demokrati	31	Fred og forsoning	46
– kamp mot sosial dumping	12	Grunnlova	31	Nedrusting	46
Offentlege tilsette	12	Lokaldemokrati	31	Ny alliansepolitikk	47
Arbeidstid, permisjonar og velferd	12	Helsedemokrati	32	Eit forsvar for fred og tryggleik	47
		Medråderett for born og unge	32	Samarbeidet i Europa	47
Kapittel 5: Ny og	13	Ein sterk friviljug sektor	32	Styrkt samarbeid i nordområda	47
berekraftig næringsutvikling	13	Kunnskapsdemokrati	32		
Sats på kompetanse og innovasjon	13	Arbeidslivsdemokrati	32	Kapittel 17: Innvandring og asyl	48
Aktiv og langsiktig offentleg eigarskap	13	Trusfridom	32	Menneske på flukt	48
Eit målretta verkemiddelapparat	13	Fri presse	32	Ein human og rettssikker asylpolitikk	49
God infrastruktur	13	Forbrukarmakt	33	Retur av asylsøkjarar med endeleg avslag	49
medverkar til næringsutvikling	13			Omsyn til det beste for borna	49
Ein offentleg pådrivar	14	Kapittel 12: Likestilling,		Einslege mindreårige asylsøkjarar	49
Tenestesektoren	14	feminisme og fridom	34	Papirlause og ureturnerbare asylsøkjarar	50
Industri	14	Valfridom og likestilling	34	Drift av asylmottak	50
Miljøteknologi	15	i arbeid og utdanning	34	Arbeidsinnvandring	50
Landbruk og foredling av landbruksvarer	15	Folkestyre	34	Familieinnvandring	50
Dyrevelferd	15	Barn og foreldrepermisjon	34		
Fiskeri, havbruk og fiskeindustri	15	Vald, overgrep og seksuell trakassering	34		
Regional utvikling og distriktpolitikk	16	Kamp mot menneskehandel	35		
		Kommersialisering	35		
Kapittel 6: Kunnskap	17	Kvinnehelse	35		
Framtidsbarnehagane	17	Likestilling – lovverk og			
Ein styrkt fellesskule	17	politisk gjennomslagskraft	35		
Grunnskulen: Eit lyft for læring og lærarar	17	LHBT-politikk	35		
Meir variert og praktisk ungdomsskule	18	Eit universelt utforma samfunn	36		
Vidaregåande opplæring: Sats på yrkesfaga	18				
		Kapittel 13: Mangfald og integrering	37		
Kapittel 7: Høgare utdanning og forskning	20	Busetnad	37		
Samfunnsforplikting i Akademia	20	Opplæring i norsk og samfunnskunnskap	37		
Lik rett til høgare utdanning	20	Kvalifisering og rekruttering til arbeid	37		
Kvalitet i utdanninga	20	Familie og likestilling	37		
Kvalitet i forskinga	20	Religiøs og kulturell praksis	38		
Fri og nyfiknedriven forskning	21	Mangfald og demokrati	38		
Arbeidsvilkår i forskinga	21	Diskriminering, rasisme og ekstremisme	38		
Livslang læring	21	Samar og nasjonale minoritetar	38		

Kapittel 1: Stort nok til å drøyme om, konkret nok til å tru på

Fire nasjonale reformer, tre internasjonale kampsaker

SV er eit sosialistisk parti som vil skape eit rettvisst og miljøvenleg samfunn. I dette programmet viser vi kva SV meiner er viktigast å endre og ta vare på i den komande stortingsperioden. Programmet blir skriva i ei dramatisk og avgjerande tid i Europa og verda elles.

Finanskrisa og eurokrisa viser kor viktig det er å setje i verk eit samfunn med økonomisk og politisk sjølvråderett og små skilnader, og å sikre politisk styring over finansmarknadene. Den rå kapitalismen vi har i dag, medverkar til større utryggjeleik for alle, og arbeidslivet i Europa er under press. Lønner blir dumpa, arbeidsløysa bit seg fast på eit høgt nivå og folk får ei lausare og utrygg tilknytning til arbeidslivet. Utviklinga i Noreg er betre. Vi har høg sysselsetjing og eit tryggare arbeidsliv, men vi er òg påverka av det som skjer. SV vil halde Noreg utanfor EU og euroen, sikre eit trygt arbeidsliv og motverke arbeidsløyse gjennom å investere i utdanning og arbeid. SV vil føre ein politikk som hindrar nye kriser i framtida. Pengar skal investerast i arbeidsplassar og produksjon, ikkje spekulasjon.

Den økonomiske krisa, sosial ulikskap og den dominerande rolla som finansøkonomien har, er den eine av dei store utfordringane i vår tid. Dei menneskeskapte klimaendringane og tapet av naturmangfald er den andre. Klimaendringane vil kunne påføre både menneske og samfunn store skadar, og dei vil forsterke den urettvise fordelinga mellom dei fattige og rike i verda. Dette vil SV stoppe. Klimagassutsleppa må ned nasjonalt og internasjonalt. Mangfaldet i naturen er livsgrunnlaget vårt, og naturen har verdi i seg sjølv. SV vil ta vare på naturmangfaldet.

SV vil føre ein solidarisk miljøpolitikk. Eit rikt land som Noreg må ta leiarsskap. Vi må vise at det er råd å tilby gode levevilkår for eigne innbyggjarar utan å øydeleggje livsgrunnlaget til komande generasjonar. Det hastar med å snu utviklinga, og SV ser potensialet som ligg i ein slik snuoperasjon. Kutt i utslepp av klimagassar nasjonalt kan gje ny næringsutvikling, meir konkurransedyktige arbeidsplassar og betre løysingar i kvardagen til folk flest: Raskare kommunikasjon, friskare luft, betre trafikktryggleik og mindre kø. SV vil ha ei grøn transportomlegging i Noreg.

Ei rettvisare fordeling av ressursar, gode og byrder må til for å løyse miljø- og fattigdomsproblema. Små økonomiske skilnader gjev auka tryggleik og fridom, for individet

så vel som for samfunnet. Motsett fører store classeskilnader til auka helseproblem, auka kriminalitet og kortare levealder. Ein ambisiøs politikk for betre fordeling er difor både rett og rettvis.

Den beste investeringa eit samfunn kan gjere, er å sikre at born får ein trygg og god oppvekst. Vi veit at ein god barndom har mykje å seie for heile livet, til og med i generasjonar. Viss vi set inn ressursane tidleg i livet til eit barn, er sjansane størst for at det får eit godt liv i vaksen alder. Difor vil SV føre vidare og forsterke satsinga på barnehagane og den offentlege fellesskulen, som er dei viktigaste offentlege arenaene for barnevelferd og -utvikling. Vi vil leggje til rette for at alle born lærer å lese, skrive og rekne, at dei får eit godt læringsmiljø og at dei fullfører vidaregåande opplæring. Lærarane må ha nok tid og god nok kompetanse til å passe opplæringa til kvart einskilt barn.

Difor vil SV gjennomføre ei milliard-satsing på eit lærarlyft i grunnskulen. Vi vil sikre eit godt læringsmiljø for elevane gjennom aktivt arbeid mot mobbing og utestenging. SV vil satse på læringsstøttande tiltak som leksehjelp, dagleg fysisk aktivitet og sunt kosthald. At fleire born og unge får brukt potensialet sitt og ressursane sine, gjer sitt til vekst og utvikling for alle.

Di større påverknad SV får over politikken, di tydelegare vil politikken bli prega av desse verdiane:

- Ein ambisiøs, innovativ og solidarisk miljøpolitikk
- Rettvis fordeling mellom menneske, land og generasjonar
- Trygge oppvekstvilkår for alle born
- Likestilling og likeverd, fellesskap og folkestyre

SV foreslår på bakgrunn av dette fire nasjonale reformer, som vi vil gjennomføre eller vere godt i gang med i stortingsperioden 2013–2017. Desse fire reformene prioriterer SV høgast i komande stortingsperiode:

Fire nasjonale reformer

Eit Noreg som tek klimaansvar

Skal vi stoppe klimaendringane, kan storparten av den fossile energien som vi kjenner til, ikkje brennast. SV meiner at Noreg òg må ta ansvar for å redusere utvinninga av fossil energi. Investeringstempoet i petroleumsnæringa bør reduserast. Noreg må setje klare grenser for olje- og gassverksemda. Dei olje- og gassressursane som ligg i sårbare område eller i område der petroleumsaktivitet vil kome i konflikt med andre næringar, bør ikkje utvinnast. Difor er det viktigaste miljøarbeidet vårt dei neste fire åra å vinne kampen for eit oljefritt Lofoten, Vesterålen og Senja på ny.

Ein stor del av klimautsleppa i Noreg kjem frå transport. I tillegg

krev folketalsutviklinga, særleg i dei store byområda, at vi prioriterer kollektive løysingar. Alternativet er meir kø og kaos. SV vil prioritere om samfunnsressursane frå motorvegar som skaper meir trafikk og ureining, til jarnbane og kollektivtransport. Vi vil byggje eit nytt miljøvenleg jarnbanenett i to etappar dei neste 20 åra: først nye dobbeltspor rundt dei største byane våre, deretter nye liner mellom landsdelane. Vi vil doble statstilskotet for å sikre eit godt kollektivtilbod, særleg i område der folk bur tett. Vi vil dessutan gjennomføre ei rettvis omlegging av bilavgiftene mellom by og land. Det skal koste mindre å køyre bil der alternativa manglar.

Ta attende styringa over bustadmarknaden – alle skal ha ein heim

Å skaffe bustader til alle er eit politisk ansvar. Marknaden klarer ikkje å sikre ei rask nok bustadbygging til prisar som folk flest har råd til. Vi kan ikkje la marknaden styre eit så avgjerande område for einskildmenneske og familievelferd. Bustadspekulantar og kommersielle aktørar må bremsast og styrast. Det er behov for ein nasjonal bustadplan med verkemiddel som gjev tryggleik for folk flest og ungdom høve til å klare seg sjølve. Ein nasjonal bustadplan må opne for statlege pålegg om regionale plansamarbeid for å sikre rask og heilskapleg regulering av tomter. Planen skal omfatte bygging av minst 2000 studentbustader årleg og bygging av ikkje-kommersielle leigebustader.

Eit lyft for læring og lærarar i grunnskulen

Tidleg innsats gjev best resultat, ikkje minst for å auke gjennomføringa og hindre fråfall i den vidaregåande skulen. Grunnskulen må no få eit læringslyft gjennom ei fireårig satsing på lærarane og på læringsstøttande tiltak. Vi vil leggje til rette for ein meir praktisk og variert skuledag, der alle born får tilpassa opplæring. Vi vil at lærarane skal ha meir tid til kvar elev, og vi vil heve kompetansen til lærarane. SV vil difor byggje ut lærarutdanninga til eit femårig masterstudium og betre vilkåra for etter- og vidareutdanning til lærarar. Læringsstøttande tiltak som leksehjelp, dagleg fysisk aktivitet og sunt kosthald skal hjelpe elevane til å lære meir, og gjere det enklare for lærarane å vere lærarar. For å fange opp og verne om elevane som slit må fleire helsesysterer tilsetjast. SV vil skjerpe innsatsen mot mobbing og for inkludering – skulen må ta arbeidsmiljøet til elevane alvorleg.

Eit godt arbeidsliv for alle

Full sysselsetjing, små lønsskilnader og eit velorganisert arbeidsliv gjev eit betre samfunn for alle. SV vil setje grenser for bruken av innleid arbeidskraft, lovfeste retten til heiltid, kjempe for likeløn og føre ein aktiv politikk for arbeid til alle. Fast tilsetjing skal vere hovudrege-

len i arbeidslivet. SV vil innføre ein reell ungdomsgaranti som sørgjer for tilgang på tiltak, arbeidstrening eller utdanning. Arbeidet for å inkludere personar med nedsett funksjonsevne og folk med etnisk minoritetsbakgrunn i arbeidslivet må styrkjast.

Det er eit offentleg ansvar å sørgje for velferd for alle. Større innslag av kommersielle tilbydarar av velferdstenester er med på å undergrave dette ansvaret og svekkjer den demokratiske styringa av tilbodet. Ideelle organisasjonar har vore med på og er framleis med på å utvikle velferdsstaten. SV vil difor leggje stor vekt på godt langsiktig samarbeid med slike organisasjonar og sikre at dei har stabile rammevilkår for verksemda si. Difor vil SV innføre eit nonprofitprinsipp i velferdsstaten med mål om å unngå kommersialisering i grunnleggjande velferdstenester. Anbodsinnhenting og private selskap som skal tene pengar på velferd, går utover løns- og arbeidsvilkåra for dei tilsette og kvaliteten på tenestene. Dei tilsette og kompetansen deira er den viktigaste faktoren for gode velferdstenester.

Tre internasjonale kampsaker

Det er behov for land som går mot straumen. Noreg er eit lite land i verda. Vi er avhengige av andre. Samstundes har vi høve til å ta leiarsskap på viktige område internasjonalt, fordi vi ikkje har bunde oss til EU gjennom medlemskap. Fleire og fleire ser til Noreg og interesserer seg for den norske modellen. Skattepolitikken vår vekker internasjonal interesse, og vi vert sett på som eit land som tek menneskerettane alvorleg. På den andre sida ser vi fleir utviklingstrekk som uroar. EØS-avtalen fremjar ein politikk på arbeidslivsområdet som gjer det vanskeleg, kanskje uråd, å oppretthalde den norske modellen på sikt. Asylpolitikken baserer seg ikkje på tilrådingane frå FN-høgkommissæren på viktige felt, og Noreg har ei meir avventande haldning til å setje nye menneskerettar ut i livet enn det SV ønskjer. Finanskrisa, skatteparadis, globalisering og marknadsliberalistisk løysingar skaper saman eit sterkt behov for auka politisk samarbeid med eit sosialt utgangspunkt. Store delar av verda er i dag prega av høg arbeidsløyse. Klasseskilja aukar og med dei aukar òg mistilliten mellom folk, land og nasjonar og mistilliten til dei politiske leiarane. Vi ser tendensar til at høgreekstremisme er på framgang att i Europa.

SV meiner at Noreg aktivt må forsvare sjølvrådetretten til å gå motsett veg. Vi må forsvare den norske modellen og kjempe mot classeskilje nasjonalt og internasjonalt. Vi må bruke den sjølvstendige røysta vår i internasjonale forum til å fremje nedrusting, miljø og sosial

Kapittel 1: Stort nok til å drøyme om, konkret nok til å tru på

rettferd. Noreg må arbeide for at finanssektoren kjem under sterkare kontroll i åra som kjem. Finansielle verkemiddel må takast i bruk for å førebyggje nye kriser, til å skaffe pengar til store felles oppgåver og til å vri investeringane frå spekulasjon til produksjon.

Dei viktigaste internasjonale kampsakene til SV i den komande perioden er difor:

Forsvare faglege rettar og den norske modellen mot høgre-politikken til EU

SV vil arbeide for at rettane til arbeidstakarane vert styrkte internasjonalt. Ei svekt fagrørsle har gått hand i hand med auka økonomiske skilnader i svært mange land. SV meiner at utviklingspolitikken må vere med på å styrkje faglege rettar og minske dei økonomiske skilnadene mellom folk. I Noreg står det viktigaste slaget om EØS-avtalen skal kunne overprøve norske tariffavtalar og arbeidsmiljølova.

SV vil erstatte EØS-avtalen vi har i dag med ein mindre omfattande handels- og samarbeidsavtale med EU. Avgjerder om norske arbeidstilhøve må takast nasjonalt. SV seier ja til eit inkluderande og trygt arbeidsliv med ei sterk fagrørsle. Vi vil ha mindre innleige av arbeidskraft, ikkje meir. Vi vil ha fleire heile og faste stillingar, ikkje færre. SV meiner det er eit viktig prinsipp at alle arbeidstakarar i Noreg skal ha norske løns- og arbeidsvilkår. EU pressar på for auka bruk av mellombelse stillingar og innleige av arbeidskraft. Dette kjem til å føre til auka skilnader og meir sosial dumping. SV vil føre ein aktiv politikk opp mot EU for å hindre at den norske modellen vert sett under press, og vi vil seie nei til direktiv som trugar rettane fagrørsla har kjempa for.

Ta styring over finansmarknadene og kjempe mot skatteparadis

Finansmarknadene er i dag underregulerte, og spekulantar set tryggleik og fridom i fare både for nasjonar og einskildmenneske. SV vil vri investeringane frå spekulasjon til produksjon og sikre at finanssektoren blir skatta minst på line med andre sektorar. Det er stor trong for inntektskjelder som gjer det internasjonale samfunnet i stand til å gjennomføre viktige miljø- og fordelingstiltak. Ein internasjonal skatt på finanstransaksjonar vil kunne bli avgjerande for kampen om ei sosial rettvis fordeling og berekraftig utvikling. Tilsvarande er det naudsynt å få slutt på at einskildpersonar og selskap unndreg fellesskapsmidlar frå skattlegging ved å gøyme seg i skatteparadis. Slik skatteunndraging frå u-land svarar til mange gonger summane som i dag vert gitt i bistand til dei same landa. Skatteparadisa medverkar dessutan til å kamuflere alvorleg kriminalitet som

til dømes menneskehandel, narkotikasmugling, ulovleg våpenhandel og, i verste fall, terror. SV vil difor arbeide for at fleirnasjonale selskap må rapportere om investeringar, inntekter og skatt for kvart einskild land dei opererer i. Offentlege selskap, og selskap der staten er medeigar, skal ikkje kjøpe produkt og tenester av, eller ha eigarinteresser i, selskap registrerte i skatteparadis.

Styrkje FN – for fred og menneskerettar

SV vil at Noreg skal føre ein sjølvstendig internasjonal politikk for solidaritet, samarbeid, menneskerettar og fred. Utanrikspolitikken til Noreg skal vere uavhengig av stormaktsinteresser, og tryggleiken vår skal baserast på folkeretten, samarbeid i FN og nordisk forsvarssamarbeid.

SV vil erstatte medlemskapen i NATO med ein nordisk forsvarsallianse og vil ikkje ta del i militære operasjonar utan eit klart FN-mandat. Noreg må heller arbeide for å styrkje den fredstryggjande rolla til FN. Vidare vil SV arbeide for ein rettvis, rettssikker og solidarisk asylopolitikk som følgjer tilrådingane frå FN-høgkommisæren for flyktningar. SV vil avskaffe ordninga med mellombels opphald for einslege, mindreårige asylsøkjjarar.

Fire nasjonale reformer, tre internasjonale kampsaker. Vil du vite meir om SV-politikken for den komande stortingsperioden? Les vidare! Vil du vere med på å diskutere og påverke programmet, meld deg inn i partiet! Bli med i kampen mot klimaendringar og miljøødeleggingar, for rettferdig fordeling og internasjonal solidaritet.

Kapittel 2: Økonomi

Den økonomiske politikken er den viktigaste reiskapen i arbeidet for eit grønt og rettvisst samfunn. SV vil føre ein økonomisk politikk som gjev grunnlag for arbeid for alle, låge utslepp, mindre økonomiske skilnader og gode velferdstenester til alle innbyggjarar. Politisk styring med den økonomiske utviklinga er avgjerande for å sørgje for spreiding av den samla makta og ressursane samfunnet har.

SV vil gjennom den økonomiske politikken leggje grunnlaget for ei utviklinga tufta på miljø og rettferd. Det er eit svært viktig mål for SV at dei økonomiske og sosiale skilnadene mellom innbyggjarane i Noreg skal vere små. Slik styrkjer vi tilliten mellom folk og legg grunnlaget for eit helsefremjande og konkurransedyktig Noreg. Den økonomiske politikken til SV er ein politikk for arbeid til alle og utjamning av klasseskilje.

Den økonomiske politikken til SV er ein politikk for låge klimagassutslepp, innovasjon og fornying. Norsk økonomi er i dag prega av altfor høge investeringar i oljesektoren, noko som fører til at fastlandsindustrien blir pressa ut. I tillegg aukar dei høge investeringane risikoen for alvorlege utslepp i sårbare havområde og gjev høgare klimagassutslepp. SV meiner at fastlandsindustrien må sikrast gode rammevilkår, samstundes som vi reduserer oljeinvesteringane. SV vil satse på forskning, innovasjon og fornying og styre Noreg i retning av eit samfunn med låge utslepp.

Den økonomiske krisa har vist korleis marknadsliberalismen kan råke vanlege folk og heile nasjonar. Internasjonale kriser kan òg få mykje å seie for Noreg. SV vil at Noreg skal arbeide for ein tryggare nasjonal økonomi som ikkje øydelegg velferd og tryggleik.

Norske bustadprisar er eit problem både for folk og næringsliv. Skattlegginga av bustader er av dei lågaste i den vestlege verda, langt lågare enn i andre næringar. Det fører til ein stor auke i bustadprisane, der kjøparar utan stor eigenkapital fell utanfor. Dette aukar klasseskilja. Dessutan trekjer dei gode skattevilkåra til seg investorar, noko som gjer at prisane aukar. Rentefrådragsordninga må gåast gjennom med mål om å dempe prispress og skape ein meir rettvis bustadmarknad, med større vekt på ei betre fordeling. Rentefrådragsordninga som ho er i dag, gjev meir skattelette til dei som tener mest, og dermed har råd til å ha mest gjeld, og ikkje noko til dei utan gjeld. Det er ikkje nok å byggje fleire bustader. Spelereglane i bustadmarknaden må òg endrast. SV vil difor både byggje fleire bustader til ein leveleg pris og bremse den kraftige pris-

veksten med å gjere bustadmarknaden mindre lukrativ for investorar. (Les meir om bustad i Kapittel 9: Velferd.)

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Reduserte økonomiske skilnader i Noreg.** Skattepolitikken må fungere rettvisst gjennom at alle yter etter evne. SV vil styrkje arbeidet mot fattigdom, spesielt for born, og hindre at dei rikaste i landet kan bli nullskatteytarar.
- **Å gjere Noreg mindre avhengig av oljeverksemda.** Det høge investerings- og aktivitetsnivået på sokkelen fører til høge klimagassutslepp, tappar arbeidskraft frå andre næringar, aukar kostnadsnivået i landet, set grenser for nytenking og gjere økonomien meir sårbar.
- **Ein sterk offentleg eigarskap.** Slik tryggjer vi arbeidsplassar, infrastruktur, demokratiet og økonomien. Offentleg eigarskap over samfunnsnaudsynte ressursar og infrastruktur, saman med statlege investeringar i nye vekstnæringar, er avgjerande for å fremje ein produktiv og rettvis økonomi. (Les meir om statleg eigarskap i Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

Små økonomiske skilnader og god velferd

Små økonomiske skilnader er eit sjølvstendig mål for den økonomiske SV-politikken. Internasjonale jamføringar syner at land med små økonomiske skilnader har færre sosiale problem enn land med større skilnader. Små klasseskilje gjev betre helse, mindre kriminalitet og lengre levealder.

Skatteinntekter er ein føresetnad for velferdsstaten. Målet til SV er å ha eit rettvisst skattesystem som gjer at skilnader blir jamna ut og at miljøet blir teke vare på. SV vil foreslå endringar for å nå dette målet. SV er viljug til å auke skattenivået, med unntak for låginntektsgrup-pene, viss det er naudsynt for å oppretthalde eit høgt nivå på velferdstenestene i framtida. Ein skatte- og avgiftspolitikkk som gjev ei anna fordeling, og sterke tryggingnett fører òg til auka yrkesdeltaking og ein sunnare økonomi. Grøne skattar og avgifter reduserer etterspurnaden etter miljøfiendtlege produkt, aukar konkurransekrafta til miljøvenlege alternativ og gjev inntekter som kan brukast på miljøtiltak og kompensasjon til låginntektsgrupper. SV meiner at delar av inntektene frå grønne skattar og avgifter bør øyremerkjast direkte til miljøføremål, til dømes til investeringar i grøn teknologi og nye jarnbaneliner.

SV arbeider for ein skattepolitikk som skaffar inntekter til fellesskapen, jamnar ut skilnader, betrar miljøet og gjev alle likeverdige sjansar. Dei som tener og har mest, uavhengig av kvar inntektene kjem

frå, skal òg yte vesentleg meir enn dei som tener minst. Skattesystemet må difor fungere progressivt, slik at den delen av inntekta som går til skatt, aukar med aukande inntekt. Tilsvarande bør formuesskatten gjerast progressiv. SV vil vri invester-ingane frå spekulasjon til produksjon gjennom å skattleggje finansstenester på same måte som andre tenester.

Marknadsliberalismen har domi-nert mykje av den økonomiske og politiske tenkinga i verda dei siste tre tiåra. Makt har systematisk blitt flytta frå demokratiet til markna-den. Mange stader har arbeidsta-karane mista makt og påverknad til arbeidsgivarsida og kapitalkref-tene. Dette har ført til at ein stadig større del av verdiskapinga kjem dei rikaste i samfunnet til gode. Sam-stundes har løn som del av verdi-skapinga, gått jamt ned i mange land. Finanskrisa har atter ein gong synleggjort behovet for ei sterkare styring av marknadskreftene for å redusere skilnadene og styrkje ver-diskapinga i samfunnet. SV meiner fellesskapen må sikrast ein større del av verdiskapinga.

SV arbeider for:

- Å redusere dei økonomiske skilnadene i Noreg gjennom sterkare skattlegging av høge inntekter og formuar.
- Sterkare demokratisk kontroll over økonomien.
- Ein aktivitetsskatt i finansnæringa som kompenserer for fritaket frå meirverdiavgift som sektoren har.
- Ei systemomlegging som aukar skatten for høge inntekter og som reduserer skattane for lågtløn-te.
- Ei meir rettvis skattlegging av kapitalinntekter, mellom anna gjennom å redusere eller fjerne skjermingsfrådraget.
- Grøn skatteveksling for ei anna fordeling og betre miljø.
- Å motverke spekulasjon i bustadmarknaden gjennom å auke skattlegginga av næringsseigedom og bustader som ikkje er pri-mærbustader der folk bur sjølve. (Les meir om eigedomsskatt under bustadpolitikk i Kapittel 9: Velferd og meir om internasjonal skatt i Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Langsiktig offentleg eigarskap

Ein sterk offentleg eigarskap gjev samfunnet høve til å drive langsik-tig industri- og næringsutvikling. Ein aktiv offentleg eigarskap er òg naudsynt for å sikre at ekstraor-dinært høge inntekter kjem heile folket til gode. Offentleg eigarskap er òg viktig for å ha offentleg kon-troll over nøkkelsektorar i norsk økonomi, til dømes i energisekto-ren. Heil- eller delprivatisering av eigarskapen vil ikkje berre vere ei gåvepakke til private eigarar, men òg føre til at evna til å styre økono-mien blir mindre.

SV arbeider for:

- Ein sterk og aktiv statleg eigarskap av infrastruktur og naturressursar innanfor nærin-gar som har særleg mykje å seie samfunnsstrategisk.
- Gode rammevilkår for omstilling til eit meir miljøvenleg nærings-liv.

Redusert oljebinding

Dei menneskeskapte klima- endringane er den største utfor-dringa generasjonen vår står overfor. Noreg kan vere eit føre-gangsland i utviklinga av ny forny-bar energi og ein grøn industri. For å oppretthalde velferda vår må vi ha eit næringsliv som både toler eit høgt kostnadsnivå og kan handtere omstillingar. Det krev eit variert og kunnskapsintensivt næringsliv. Dette er vårt konkurransefortrinn i åra framover. SV vil satse på kunn-skap og kompetanse i heile sam-funnet, frå skular og barnehagar til forskning og livslang læring.

Leiting etter og utvinning av olje og gass har blitt ein viktig del av norsk økonomi over fleire tiår. Det har ført til sysselsetjing, kompetansebygging og inntekter. Denne utviklinga har vore viktig for velferda vår. Sam-stundes har vi kome til eit punkt der norsk økonomi i for stor grad er avhengig av oljenæringa. Det høge investerings- og aktivitetsnivået på sokkelen er ei av dei viktigaste årsa-kene til klimagassutsleppa i Noreg. Det tappar arbeidskraft frå andre bransjar, aukar kostnadsnivået i landet, set grenser for nytenking og gjer økonomien meir sårbar.

SV meiner at leite- og utvin-ningstempoet må reduserast, både gjennom å redusere talet på tildelin-gar og å auke skattlegginga av olje-sektoren. På same tid vil vi leggje til rette for ei miljøvenleg omstilling av industrien, ny grøn industri og produksjon av ny fornybar energi.

SV arbeider for:

- Å gjere den norske økonomien mindre avhengig av oljeverk-semda.
- Redusert leite- og utvinningstem-poet.
- Grøn industribygging og -omstil-ling.

Mange og dyktige arbeidstakarar

Den største nasjonalformuen er verdien av vårt felles arbeid. At vi er mange og dyktige arbeidstakarar, er føresetnaden for å halde fram med god velferd. Utdanning, likestilling mellom kjønna, barnehagar og gode velferdstilbod er viktige årsaker til at norsk økonomi går bra. Det er difor viktig å auke yrkesdeltakinga, ikkje minst gjennom å sørgje for at dei som av ulike grunnar blir stengde ut frå arbeidsmarknaden, får seg ein jobb.

Delar av arbeidslivet er prega av

Kapittel 2: Økonomi

dårlege løns- og arbeidstilhøve. I somme bransjar konkurrerer verksemdene med hjelp frå låg løn, redusert pensjon og utrygge arbeidstilhøve, framfor gjennom å forbetre seg. SV vil saman med fagrørsla halde fram arbeidet for eit sømeleg arbeidsliv.

SV arbeider for:

- Eit organisert arbeidsliv der heile og faste jobbar ligg til grunn.
- Eit arbeidsliv der det er plass til alle.

Tryggleik for framtida

Den økonomiske krisa er langt frå over, og Noreg er ikkje immun mot dei dramatiske endringane elles i verda. Mange europeiske land har valt å svare på finanskrisa med privatisering og kraftige kutt i offentleg sektor. Dette har gjort vondt verre. Ein stor, godt styrd og aktiv stat verkar stabiliserande på økonomien sidan han ikkje er lagd under marknadskreftene. Velferdsstaten er difor eit viktig vern mot økonomisk krise. Om ei krise likevel skulle råke, er det naudsynt å auke aktiviteten i økonomien gjennom å bruke meir pengar til å styrkje sysseletjinga. I fleire land har statar gått inn med enorme beløp for å berge bankane. Det kan i mange tilfelle vere naudsynt for å unngå endå større problem.

Det må likevel setjast strenge krav til bankane både før eventuelle problem kjem og ved eventuelle bergingsaksjonar frå staten. I gjevne situasjonar kan det vere naudsynt å nasjonalisere bankar som elles risikerer å gå over ende. Vi må sørgje for at fellesskapen ikkje står att med heile risikoen og tapa, medan bankane sit att med vinstane.

Den internasjonale finanskrisa har vist kor stor skade ei uregulert finansnæring er for sysselsetjing og rettviss fordeling. Det er difor naudsynt med strengare regulering, mellom anna auka kapitaldekingskrav for bankane. I tillegg må det innførast ein aktivitetsskatt for finanssektoren slik at han blir skattlagd på lik line med andre. SV ønskjer å forby hegdefond i Noreg.

Finansøkonomien utgjer i dag storparten av verdsøkonomien. Den samla verdien av valuta- og verdipapirhandel er mange titals gonger større enn handelen med varer og tenester. Dette skaper ubalanse, store svingingar og aukande økonomiske skilnader. Men slik treng det ikkje å vere. For å redusere storleiken på finansøkonomien må det takast store politiske grep i åra som kjem. Eit viktig grep vil vere å innføre skatt på finanstransaksjonar for å redusere spekulasjonsøkonomien.

SV arbeider for:

- At det blir innført ei omsetnadsavgift på børsen.
- At Noreg saman med andre land

innfører skatt på finanstransaksjonar.

- Skattlegging av globale selskap som opererer og eig i Noreg, på nivå med skattlegging av nor-skätte selskap. (Les meir i Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Oljeformuen

Gjennom Statens pensjonsfond utland (oljefondet) har Noreg bygt opp ein stor finansformue som i hovudsak vert halden utanfor den norske økonomien. Oljeinntektene har i mange år vore for store til at dei kan brukast eller investerast innanlands. Oljefondet har i staden gjort Noreg til ein stor aktør på dei internasjonale finansmarknadene. Ei fornuftig forvaltning av petroleumumsformuen framover må starte med å spare ein større del av formuen under bakken, både av omsyn til klimaet, redusert risiko og norsk industri elles.

I framtida vil det òg vere avgjerande med ei fornuftig forvaltning av petroleumsinntektene. Det er ei utfordring at det i dag blir investert stort på norsk sokkel, finansiert av oljeinntekter, utan at det er sett grenser som svarar til handlingsregelen. Resultatet er eit investeringsnivå på sokkelen som er med på å presse økonomien, og ei todeling av næringslivet. Det er difor naudsynt å redusere talet på tildelingar og auke skattlegginga av oljesektoren. Eit lågare investeringsnivå på sokkelen vil òg gje handlingsrom til naudsynte investeringar i til dømes landindustri, fornybar energi og infrastruktur.

Målet med pensjonsfondet er at det skal vere ei felles sparebøsse som skal vere med på å handtere dei finansielle utfordringane i framtida. Samstundes har vi eit ansvar for at fondet er med på å få til miljøvenleg utvikling og sosial utjamning globalt.

SV meiner at Noreg gjennom oljefondet må leie den internasjonale utviklinga for ansvarleg investeringspraksis. Omsynet til miljø, menneskerettar og internasjonal lovgiving må setjast først i forvaltninga av investeringar i pensjonsfondet.

SV arbeider for:

- Å vidareutvikle og styrkje dei etiske retningslinene for oljefondet.
- At investeringane på sokkelen blir reduserte til fordel for investeringar i landindustri, fornybar energi og infrastruktur. (Les meir i avsnittet om Statens pensjonsfond utland i Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Budsjettpolitikken

Den offentlege økonomiske planlegginga er ofte for kortsiktig. Kostnader i det einskilde budsjettåret blir lagde meir vekt på enn om kostnadene aukar på sikt. Dermed blir vel-

ferda og den langsiktige økonomiske tryggleiken til samfunnet svekt. Dei negative følgjene ser vi når offentlege bygningar ikkje vert haldne ved like, men blir reparerte når etterslepet er så stort at ein ikkje lenger har noko val. Det same ser vi når det blir satsa for lite på å få folk i arbeid, fordi arbeidsmarknadstil-tak og utdanning kostar mykje i augneblinken. Dermed risikerer ein at folk endar med å stå utanfor arbeidslivet heile livet. Kostnadene for den einskilde og for samfunnet blir store. SV vil arbeide for at langsiktig tenking i større grad pregar dei årlege budsjetta og sørgje for at langsiktige verknader, både for folk og økonomi, styrer meir av den offentlege budsjetteringa.

Kapittel 3: Miljø

Den største utfordringa vi står overfor, er å byggje eit samfunn som løyser miljøproblema i dag og i framtida. Vi må setje grenser for dei menneskeskapte klimaendringane som kan gjere uoppretteleg skade både på menneske og natur, og som vil forsterke den urettvise fordelinga mellom den fattige og rike delen av verda. Vi må ta vare på mangfaldet i naturen fordi det er livsgrunnlaget vårt og fordi det har ein verdi i seg sjølv. Dessutan må vi sikre alle ein trygg og giftfri kvardag og tilgang til rike naturopplevingar.

Miljøproblema er knytte til forbruket av energi, areal og andre ressursar. Det høge ressursforbruket hos det rike mindretalet i verda gjer at resten av verda ikkje får rom for velstandsvekst utan at tolegrensene i naturen blir sprengde. Dei som blir råka hardest av miljøproblema, er som regel dei menneska som har det vanskelegast frå før. Difor er eit samfunn som løyser miljøproblema, eit meir rettvisst samfunn.

Eit samfunn som tek tak i miljøproblema, er eit samfunn som opnar for nye løysingar. Når vi byggjer eit miljøvenleg og framtidsretta samfunn, veks nye næringar fram, nye jobbar blir skapte og nye heimar bygde. Eit Noreg som tek ansvar for å avgrense utsleppa av klimagassar og øydelegging av naturen, blir eit Noreg med fleire trygge og framtidsretta arbeidsplassar, grønare og meir moderne lokalsamfunn, lettare framkomst og ein enklare kvardag for folk.

Noreg rår over enorme fornybare ressursar, verdslaiande teknologisk kompetanse og rikeleg økonomisk kapital. SV vil gripe desse sjansane til å skape arbeidsplassar, transportsystem og lokalsamfunn for morgondagen. Noreg skal vere eit føregangsland i miljøpolitikken.

Å stoppe klimaendringane og andre miljøproblem krev omfattande omstilling, og omsynet til miljøet må vere gjennomgripande i alt vi gjer.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- SV vil satse kollektivt. Innan ti år skal toget ha to køyrefelt for høg fart i heile intercityområdet og rundt dei største byane. Samstundes vil vi doble den statlege innsatsen for lokal kollektivtransport. SV vil prioritere å starte arbeidet for å gje bilen to trygge køyrefelt i heile landet framfor firefelts ureinande og kapasitetsaukande motorvegar i sentrale strom.
- SV vil tryggje mangfaldet i norsk natur. Ambisjonen vår er at Noreg skal bli det første landet i verda til å stoppe tap av plante- og dyreartar. SV vil auke løy-

vingane til skogvern for å berge truga artar i skog og arbeide for ein ny verneplan for å verne vassdragsnatur frå fjord til fjell. (Les meir om friluftsliv i Kapittel 14: Kultur og idrett.)

- SV vil sikre eit oljefritt Lofoten, Vesterålen og Senja. Den viktigaste kampen for miljø i Noreg står utanfor Lofoten, Vesterålen og Senja. SV seier ja til evigvarande fiskeriressursar, arbeidsplassar i eit mangfaldig næringsliv og uerstattelege naturverdiar, og nei til oljeverksemd i desse heilt spesielle og sårbare områda. Noreg har store fornybare energiressursar og eit kjempepotensial for energisparing. SV vil vri investeringar frå petroleumsøkonomien over til grønne arbeidsplassar baserte på fornybar energi, energisparing og miljøteknologi.

Målsetjingar og prinsipp i klimapolitikken

SV meiner at målsetjingane i klimapolitikken må byggje på vitenskaplege reknestykke om kor store globale utsleppskutt som må til for å setje grenser for klimaendringane. Dersom den globale gjennomsnittstemperaturen aukar meir enn to gradar over nivået vi var på før den industrielle revolusjonen, vil klimaendringane kunne føre til omfattande øydeleggingar. Det kan vi ikkje ta sjansen på. Difor må vi setje globale og nasjonale utsleppsmål som gjev størst mogleg tryggleik for å halde på målet om at den globale gjennomsnittstemperaturen berre skal stige med to gradar.

Klimaproblemet må løysast gjennom ein global dugnad der ansvaret blir fordelt ut frå prinsippet om det historiske ansvaret og kapasiteten kvart einskild land har til å yte sitt. Noreg må vere ein pådrivar for ein internasjonal klimaavtale som bind dei rikaste landa til å betale for utsleppsreduksjonar og klimatilpassing i fattige land, på same tid som dei rikaste landa reduserer egne utslepp kraftig. Uavhengig av ein slik avtale må rike land som Noreg likevel ta ansvar for egne utslepp med å starte omstillinga til eit klimavenleg samfunn. Samstundes må vi støtte utviklingsland i arbeidet med å gjer det same. (Les meir om internasjonalt klimaarbeid i Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Målsetjingane frå Klimameldinga og klimaforliket av 2012 er grunnmuren i norsk klimapolitikk. Det vil seie at norske klimagassutslepp skal kuttast med 15–17 millionar tonn innan 2020. SV vil byggje vidare på grunnmuren i klimaforliket og setje langt meir ambisiøse mål for framtida. SV vil at Noreg skal forplikte seg til utsleppskutt på 40 prosent innan 2020, og at vi fram mot 2050 skal byggje eit samfunn med tilnærma nullutslepp av klimagassar.

SV meiner det er naudsynt å leggje

om skattesystemet slik at det blir dyrare å ureine og lønsamt å investere i ny, miljøvenleg teknologi. Vi vil arbeide for grøn skatteveksling, der miljøavgifter blir auka samstundes som skattar elles blir reduserte, spesielt for låginntektsgrupper. Men generelle økonomiske verkemiddel er ikkje nok. Skal vi sikre ei rask og rettvis omstilling til eit klimavenleg samfunn, treng vi politisk styring. Då må det først ein aktiv politikk for å fremje gode klimaløysingar, skape nye næringar og gjer det lettare å vere miljøvenleg i kvardagen. Arbeidet med konkrete planar for omstilling av kvar einskild sektor i samfunnet må styrkjast med nye mål, tiltak og verkemiddel. Det må gjennomførast faste, uavhengige evalueringar av norsk klimapolitikk for å vurdere behovet for nye tiltak og verkemiddel i omstillinga til eit samfunn med nullutslepp.

Miljøvenleg transportpolitikk

SV vil leggje om norsk transportpolitikk for å skape ein enklare, tryggare og meir miljøvenleg kvardag. Effektive kollektivløysingar er naudsynte for å sikre framkomst, rein luft og for å møte bustadkrisa. All auke i persontransport i dei store byane må dekkjast av jarnbane, kollektivtransport, sykkel og gange. Det krev at dei kollektive transportløysingane blir raskare, meir pålitelege og får fleire avgangar, og at byar og tettstader blir planlagde slik at det er lettare å klare seg utan bil.

SV meiner at utbygginga av intercitytriangel er det viktigaste samferdselsprosjektet dei neste storingsperiodane. Det vil vere med på å betre byutvikling og næringsutvikling og lette framkomsten, og er eit naudsynt vilkår for opprusting av jarnbanetilbodet i alle landsdelar. Utbygginga må bli det første steget mot eit nett av snøggfartsbaner mellom dei norske landsdelane og til nabolanda våre. SV vil arbeide for auka midlar over statsbudsjettet og å utvikle finansieringsordningar som gjer det mogleg å auke tempoet i jarnbaneutbygginga.

Rask og effektiv utbygging av transportløysingar krev ikkje berre fleire pengar til samferdselssektoren, men òg klarare prioriteringar. SV vil prioritere jarnbaneutbygging og kollektivløysingar i tettstader og byar framfor nye, store vegprosjekt i sentral strom og utviding av kapasiteten til dei store flyplassane i Sør-Noreg. Vi vil innføre finansieringsordningar som er føreseielege og langsiktige utover det årlege budsjettet, og som sikrar rask og samanhengande utbygging, og vi vil bruke inntekter frå bilavgifter til å byggje ut jarnbana.

SV vil ha eit integrert og nært samarbeid mellom Jernbaneverket, NSB, Flytoget og lokale styresmakter i utviklinga av eit godt kollektiv-

tilbod frå dør til dør. Det skal setjast tydelege mål for vekst i kapasitet og trafikktilbod og reduserte reisetider. Vi vil samle og integrere NSB, Flytoget og Jernbaneverket slik at utvikling av infrastruktur, ruteplanlegging og togtrafikk kan samordnast langt betre og meir effektivt. NSB og flytoget skal ha ansvaret for persontrafikken på jarnbane.

Den fjerde jarnbanepakken frå EU vil påleggje Noreg å splitte opp jarnbana og privatisere togtrafikken innan 2019. I allianse med fagrørsla i Noreg og Europa vil SV forsvare sjølvrådet til ein nasjonal jarnbanepolitikk.

Den mest effektive måten å redusere klimagassutslepp frå transportsektoren på er å redusere det totale transportbehovet i samfunnet. SV vil arbeide for at all areal- og samfunnsplanlegging er med på å redusere transportbehovet. Gang- og sykkelveggar er viktige for framkomst, trivsel, tryggleik og folkehelse. SV meiner at både byar og mindre lokalsamfunn må prioritere samanhengande utbygging av gang- og sykkelveggar som gjer at fleire kan sykle til jobb eller på fritida. Staten bør yte midlar til utbygging av sykkelveggar og med tilskot til kommunar som ønskjer å drive nyskapande og framtidsretta planlegging av stader.

SV vil styrkje den lokale kollektivtransporten – buss, trikk, bane og båt. Betre samordning mellom stat, fylke og kommune er naudsynt for å sikre kollektivtransporten investeringar, driftsmidlar og god framkomst. Det må satsast på langsiktige avtalar mellom sentrale og regionale styresmakter der staten forpliktar seg til å byggje ut infrastruktur og gje løyvingar til drift av kollektivtransport viss kommune og fylke følgjer opp miljøvenleg arealplanlegging og effektive restriktive tiltak som reduserer biltrafikken. Som ein del av dette bør myldretidsavgift innførast i dei største byane.

Å sikre innbyggjarane rein luft er eit ansvar for lokale styresmakter. Å sleppe ureina luft må likevel vere ein rett for alle som bur eller arbeider i norske byar. SV vil difor lovfeste ein rett for statlege miljømakter til å gripe inn overfor kommunar som nektar å setje i verk tiltak for å redusere luftureininga når ho når farleg høge nivå. Slike tiltak kan til dømes verre pålegg om å redusere biltrafikken.

I dag blir for mykje gods transportert på veg i Noreg. Det er lite miljøvenleg og skapar farlege trafikksituasjonar. Målet til SV er at ein større del av godstransporten skal gå med skip og jarnbane. Det krev mellom anna moderniserte godsterminalar, nye kryssingsspor, at fleire streknigar blir elektrifiserte og at regulariteten i jarnbanenettet blir styrkt på anna vis. Skal målet om meir gods på bane nåast, må det lagast ein

nasjonal strategi for godstransport på bane.

Sjølvs med ei kraftig satsing på kollektivtransport, kjem bilen til å vere det viktigaste framkomstmiddelet i mange delar av landet. SV vil prioritere vedlikehald, vegtryggleik og god framkomst i dei områda som er avhengige av transport på veg, og prioritere å starte arbeidet for å sikre to køyrefelt i heile riksvegnettet. Vi vil arbeide for ei grøn og rettvis omlegging av avgiftssystemet for å sikre at bilbruk er billigast i dei områda der det ikkje finst gode alternativ. I distrikta er det viktig å halde på drosjene som ein sentral del av kollektivtilbodet. Eit godt ferjetilbod er òg vesentleg for framkomsten i store delar av landet.

Med den raske teknologiske utviklinga av utsleppsfrie drivstoff opnar det seg nye løysingar for miljøvenleg transport på veg. I dag blir det produsert elbilar med rekkjevidd og kapasitet som er i stand til å konkurrere med bensin- og dieslbilar. Aktiv miljøpolitikk har gjort Noreg til eitt av dei beste marknadene for elbilar i Europa. SV meiner det er svært viktig å oppretthalde gunstige avgiftsordningar for utsleppsfrie bilar for å fremje omlegging frå fossile forbrenningsmotorar.

For store delar av Distrikts-Noreg er avstandane så store at fly er eit viktig kollektivreisemiddel. I Nord-Noreg og på Vestlandet fyller kortbaneflyplassane og Widerøe-nettverket same rolle som buss og tog i andre område. SV til ta vare på kortbanenettet for fly.

Dei nye bymiljøavtalane som skal innførast, skal vere av eit slikt omfang at dei kan vere med på å sikre infrastrukturprosjekt i og rundt storbyen. Dette kan til dømes dreie seg om bybane, T-bane eller superbuss.

Ein føresetnad for statlege løysingar er at kommunane innfører forplikande tiltak som sikrar at veksten i persontrafikken kan takast med kollektivtrafikk, sykkel og gange. Dette kan vere myldre-tidsavgift, bompengar, parkeringsrestriksjonar eller andre tiltak.

Arealpolitikken skal òg vere ein del av slike avtalar. Det vil seie at kommunane må føre ein arealpolitikk som fremjar kollektivtrafikk, sykkel og gange.

SV arbeider for:

- Eit heilt nausdynt generasjonsskifte for toget ved å byggje eit nytt jarnbanenett med dobbelspor for lokaltog, lyntog og godstog. Dette generasjonsskiftet inneber realisering av ein omfattande jarnbaneplan i neste tiårsperiode:
  - Å fullføre dei viktige intercitystrekningane på Austlandet med dobbelspor til Halden, Lillehammer og Grenland.

- Eit høgt tempo i planlegginga av ny, kollektiv infrastruktur i osloområdet.
- Byggjearstart for ny jarnbanetunnel samkøyrd med ny T-banetunnel gjennom Oslo.
- Gjennomføre Ringeriksbanen og andre viktige utbyggingar på Bergensbanen, bygging av dobbelspor mellom Sandnes og Egersund, og modernisering og elektrifisering av Trønderbanen og Meråkerbanen.
- Utvikling av Kongsvingerbanen, Sørlandsbanen til Kongsberg og Gjøvikbanen som viktige intercitystrekningar på Austlandet.
- Elektrifisering og opprusting av Rørosbanen, Solnørbanen, Nordlandsbanen og Raumbanen. Utbygging av dobbelspor på Ofotbanen.
- Byggjearstart for nye jarnbanelenkjer som bind saman Vestfoldbanen med Sørlandsbanen og ei framtidig sørvestbane (kystbanen), og Gjøvikbanen og Dovrebanen.
- Starte ein planprosess for dei første lyntogstrekningane i neste fireårsperiode. Nye liner kan gå inn i framtidige lyntogstrekningar som skal byggjast for minimum 250 km/timen.
- Eit nært skandinavisk samarbeid om utbygging av raske togsamband mellom Oslo og Stockholm, Gøteborg og København.
- Å auke den statlege godtgjersleordninga for kollektivtransport i dei store byane til to milliardar i perioden, og opne for statlege driftsmidlar til kollektivtransport i store byområde.
- Å auke den statlege godtgjersleordninga for kollektivtransport i dei store byane til to milliardar kroner i perioden og opne for statlege driftsmidlar til kollektivtransport i store byområde.
- Nye tiltak for å støtte kommunar som ligg utanfor dei største byane i arbeidet med miljøvenleg arealplanlegging, mellom anna ei ordning med godtgjersle for utbygging av gang- og sykkelvegar.
- At vedlikehald, vegtryggleik og samband i distrikta skal prioriterast framfor nye store vegprosjekt i meir sentrale strog.
- At gratis parkeringsplassar skal skattleggjast for denne føremomen i område med avgiftsparke-ring.
- Eit nasjonalt ungdomskort til alle under 25 år og tilsvarande ordning for studentar og lærlingar.
- Auka bruk av elektrisitet, biogass og andre utsleppsfrie drivstoff, mellom anna gjennom ei opptrapping av støtta til Transnova, og utbygging av fleire ladepunkt for elbilar.
- At minst halvparten av dei offentlege bilinnkjøpa skal vere elbilar eller hybridbilar som kan ladast.

- Auka bruk av utsleppsfrie køyretøy i kollektivtransport og drosjenæring.
- At staten og dei største båtfylke i landet samarbeider om å ta i bruk og utvikle miljøvenlegare teknologi på hurtigbåtar og ferjer.
- Daglege hurtigruteavgangar må halde fram.
- Samanhengande sykkelnett i byar og tettstader og for å sikre skulevegar.

Ta vare på naturmangfaldet

Naturrikdommen og -mangfaldet må sikrast for framtida. Naturen forsyner oss med rein luft, friskt vatn, mat og medisinar. God naturforvaltning er med på å gjere samfunnet meir robust for flaum og uvær og gjev oss høve til å skape opplevingar og identitet. Naturmangfaldet må takast vare på både fordi vi menneske er avhengig av det og fordi naturmangfaldet har verdi i seg sjølv. Difor har SV som ambisjon å stoppe tapet av plante- og dyreartar. Vi vil at Noreg skal vere eit føregangsland når det gjeld å ta vare på eige naturmangfald og stå i front for å følgje opp internasjonale avtalar.

Den første føresetnaden for å ta vare på norsk natur er ei kunnskapsbasert og langsiktig arealforvaltning som sikrar berekraftig bruk av naturen. Naturmangfaldlova må liggje til grunn for all norsk politikk, og må brukast for å sikre truga artar og naturtypar. SV vil arbeide for større innsats for registrering og overvaking av naturmangfaldet, og for auka kapasitet i miljøspørsmål på kommune- og fylkesnivå. Heilskaplege forvaltingsplanar må leggje forsvarlege rammer for bruken av havområda våre, og verkemiddela i naturmangfaldslova må gjelde ut til 200 nautiske mil.

Den andre føresetnaden for å ta vare på naturmangfaldet er ein aktiv vernepolitikk som både sikrar viktige naturverdiar og legg til rette for lokal verdiskaping innanfor berekraftige rammer. Lokalsamfunn spelar ei viktig rolle i forvaltninga av verneområde og skal difor vere aktivt involvert både i prosessen fram mot vern og i seinare forvaltning. SV vil arbeide for større ressursar til forvaltning og formidling knytt til verna natur. Verdsarvområde, nasjonalparkar, naturreservat, Ramsar-område og landskapsvernområde gjev grunnlag for ny lokal verdiskaping og grønt reiseliv, noko SV vil stimulere til. (Les meir om friluftsliv og allemannsrett i Kapittel 14: Kultur og idrett.)

SV meiner det er særleg viktig å satse på vern av naturtypar som er underrepresenterte i verneområda i dag, og å sikre levevilkåra for utryddingstruga artar. SV vil difor auke vernet av den produktive skogen i Noreg i tråd med faglege tilrådingar og arbeide for å få fortgang i arbeidet med dei marine verneplanane.

Det er òg viktig å sikre den inn-grepsfrie naturen. Ein stor del av dei truga artane i Noreg finst i kulturlandskap. Mange av desse artane er truga av ikkje-bruk. For å verne desse artane må kulturlandskapet pleiast og haldast i hevd.

Vern av naturtypar som gamalskog og våtmark er eit viktig klimatil-tak. Myr syg til seg vatn og hindrar flaum og katastrofar som kjem av auka nedbørsmengder. Dei motverkar òg tørke i tørre periodar.

Introduserte artar blir rekna som eitt av dei største trugsmåla mot naturmangfaldet. SV vil at det skal utarbeidast strategiar for å få bukt med framande artar som kan skade miljøet og det biologiske mangfaldet, og at det blir etablert strenge reglar for å hindre innførsel av nye. SV meiner det ikkje må brukast framande treslag i skogbruket.

Noreg forvaltar dei siste flokkane av den europeiske villreinen og har eit internasjonalt ansvar for å sikre gode leveområde for han.

Stamma av vill laks er truga i mange vassdrag. Laksesjukdomar, oppdrettsnæring, regulering av elver, sur nedbør og framande artar er mellom dei viktigaste trugsmåla. SV vil stille oppdrettsnæringa til ansvar for rømd laks og forby alle former for fiskeoppdrett i nasjonale laksefjordar og i ferskvatn. SV meiner at oppdrett gradvis bør fasast over i lukka anlegg i sjø eller på land, eller at andre teknologiar som i liknande grad tek omsyn til miljøet, blir tekne i bruk. Det må stillast strenge krav til dokumentert berekraft før tildeling av nye konsesjonar kan tillatast. Om berekrafta sviktar, må tildelte konsesjonar innskrenkast.

Dei fire store rovdyra – jerv, ulv, gaupe og bjørn – er verdfulle og viktige delar av norsk natur. Målet for SV er å sikre balanse mellom levedyktige stammer av dei fire store rovdyra i Noreg og gode vilkår for miljøvenleg kjøt- og mjølkeproduksjon i det norske landbruket. Utmarksbeitet må oppretthaldast og styresmaktene har i samarbeid med næringa ansvaret for å hindre at bønder og reineigarar lir økonomiske tap som følgje av rovdyr. Det er viktig at uttak av rovdyr der det er gjeve lisens- eller skadefellingsløyve, skjer effektivt og raskt.

Berekraftig forvaltning av naturmangfaldet må òg leggjast til grunn for utnyttinga av genetiske og biologiske ressursar. SV går imot framlegg om å utvide patentrettar til å gjelde patent på liv. SV ønskjer eit mellombels forbod mot å dyrke genmodifiserte planter i Noreg og å importere genmodifisert fôr til fiskeoppdrett og landbruk.

SV arbeider for:

- Å bruke naturmangfaldslova til å sikre vern av truga artar og

Kapittel 3: Miljø

leveområda deira, både på land og i norske havområde.

- Auka ressursar til forvalting av verneområde, kartlegging av naturmangfald og kapasitet i miljøraker på kommune- og fylkesnivå.
- Ei kraftig opptrapping av skogvernet, både gjennom ordninga for frivillig vern og gjennom å sikre vern av dei mest unike og verdfulle naturtypene i skog, slik at vi får verna ti prosent av den produktive skogen, i tråd med den faglege tilrådinga.
- Eit representativt vern av alle norske naturtypar, mellom anna gjennom marine verneplanar.
- Å styrkje satsinga på den naturlege skulesekken og opprette fleire naturinformasjonssenter med formidlingskompetanse.
- Å sikre levedyktige stammer av dei store rovdyra i Noreg.

Ny grøn industri

Skal vi redusere utsleppa av klimagassar, må verda gjennom ein grøn industriell revolusjon. Denne revolusjonen vil kunne gje mange nye arbeidsplassar og langsiktig verdiskaping, men det føreset tidleg og målretta satsing på miljøteknologi og rein industriproduksjon. Noreg har fornybare ressursar, teknologisk og industriell kompetanse både til havs og på land, og økonomisk kapital som gjer at vi kan sikre sysselsetjing og industriell utvikling for framtida.

Norsk industri har møtt strenge miljøkrav og vist at omstilling til meir miljøvenleg produksjon er mogleg. Likevel er framleis mykje ugjort, og det er behov for å stille strenge krav til industriverksemdene i framtida.

Prinsippet om at den som ureinar skal betale, må òg gjelde i industrien. Krava må kombinerast med verkemiddel som gjer det lønsamt å drive teknologiutvikling og endre prosessar til beste miljøstandard.

SV meiner at Noreg må ta i bruk større delar av dei fornybare ressursane vi har, for å drive fram ny grøn produksjon her heime. Mykje av den miljøteknologien som vi kjem til å trenge i framtida, vil ikkje vere lønsam med ein gong. Difor er det særleg viktig at det offentlege stiller kapital og eigarskap til rådvelde i eit langsiktig perspektiv. (Sjå òg Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

Fornybar energi

Noreg har store fornybare energiresursar som kan nyttast både til å erstatte fossil energi i transport, kraftproduksjon og oppvarming, til å forsyne norsk industri med rein kraft og til å utvikle nye næringar. Vindkraft, bioenergi og andre nye fornybare energikjelder må takast i bruk og vidareutviklast på same tid som vi realiserer det store

potensialet Noreg har, til dømes gjennom effektivisering av industri og eksisterande vasskraftverk, meir energieffektive køyrety og moderne, energigjerrige bygningar.

Redusert energiforbruk er ein naudsynt føresetnad for at Noreg skal kunne bli ei miljøvenleg energistormakt utan for store naturinngrep. SV vil stimulere til auka energi-effektivisering og omlegging til fleksible energisystem gjennom styrkte støtteordningar, betre rådgiving og anna tilrettelegging. SV vil arbeide for auka bruk av bioenergi og jord- og fjordvarme i lokal- og fjernvarmeanlegg. Auka produksjon av fornybar energi må gå til å erstatte fossil energibruk.

For å kunne fase ut fossil energibruk på langt sikt treng verda fleire kjelder til fornybar energi. SV meiner at Noreg skal spele ei viktig rolle i utviklinga av umoden teknologi for rein energi, som havvindmøller, bølge- og tidevasskraft. Potensielle konfliktar med marin natur og ressursutnytting bør minimast.

SV meiner det offentlege må ta leiarskap i utviklinga av nye fornybare energikjelder. På same vis som petroleumsressursane blei sette under offentlig eigarskap og kontroll, er det avgjerande at nye fornybare energikjelder blir felles-eige. Heimfallsretten må vernast for å sikre at fellesskapen har eigarskap til ei viktig fornybar energikjelde. Det offentlege må òg gå i første rekkje for å satse strategisk på utviklinga av energiressursane for framtida. Ei vindkraftsatsing på havet krev langsiktig planlegging og offentlig innsats.

Noreg har eit stort potensial for å byggje ut ny fornybar energi. Difor har vi òg råd til å seie nei til dei prosjekta som fører til store negative følgjer for naturmangfaldet eller store tap av inngrepsfrie naturområde. Tida for dei store vassdragsutbyggingane er forbi. Verna vassdrag må ikkje opnast for kraftutbygging. SV vil arbeide for ein ny verneplan for vassdrag som tek vare på verdfull vassdragsnatur frå fjell til fjord, og for ei satsing på å modernisere og effektivisere eksisterande vasskraftanlegg. Utbygging av vindkraft må ta utgangspunkt i planar som tek omsyn til nasjonale miljømål. Samla trykk på eksisterande og konsesjonsgjevne anlegg må bli ein del av konsekvensutgreiinga. Det må utarbeidast nasjonale krav til utgreiingsprogram som sikrar at eit godt kunnskapsgrunnlag blir henta inn før avgjerder blir tekne.

SV meiner det er rett å byggje ut ny fornybar energi og auke overføringskapasiteten i norske kraftliner. Når nye kraftliner blir bygde ut, må ein velje trasear og utbyggingsformer som gjer minst mogleg skade på naturmangfaldet, òg dersom dette fører til dyrare utbyggingsløysin-

gar som sjøkabel. SV vil opne for å krevje anleggstilskot frå dei som løyser ut behovet for nye liner.

For å oppnå ein berekraftigare vasskraftproduksjon må miljøvilkåra i gamle vasskraftkonsesjonar moderniserast i komande revisjonssaker. Minstevassføring og magasinrestriksjonar er viktige miljøkrav som kan føre til store miljøforbetringar i regulerte vassdrag. Revisjon av gamle konsesjonsvilkår skal samordnast med vassforvaltingsplanane som blir utarbeidde av vassregionane. Bruk av reguleringssevna i vassdraga kan ha negative følgjer for miljøet i elver og magasin, og omsynet til vassdragsmiljøet og andre brukarinteresser i vassdraget må sikrast gjennom oppdaterte konsesjonsvilkår tilpassa nye køyremønster og effektregulering.

Atomkraft slepper ikkje ut klimagassar, men skaper høgradioaktivt avfall som må lagrast i over 100 000 år. Atomkraft inneber ein risiko for ulukker med katastrofale følgjer for millionar av menneske. SV meiner Noreg må arbeide for å stengje atomkraftverk i nærområda våre og vere ein pådrivar for arbeidet med å rydde opp i atomavfall. SV vil arbeide for ei styrt avvikling av reaktoren i Halden og går mot ei fornying av konsesjonen i 2014. Statleg økonomisk stønad må gjevast til forskning og omstilling av drifta til ny industriell verksemd.

SV arbeider for:

- Å ta i bruk og vidareutvikle nye fornybare energikjelder for å erstatte bruk av fossil energi i transport, kraftproduksjon og oppvarming.
- Å satse sterkare på energi-effektivisering både i industri, næringsbygningar og hushald. I perioden skal standarden for passivhus innførast for nye bygningar, og nesten-null-energibygningar vedtakast som standard frå 2020.
- Å styrkje Enova og sikre at det blir eit instrument for fornybar varme, energi-effektivisering og for fornybare teknologiar som havvind, bølgekraft og saltvasskraft.
- At Enova-støtta til hushald blir auka for å stimulere til installering av solvarmeanlegg, pelletskaminar, varmepumper og liknande, og at ordningane blir utvida til òg å omfatte tiltak for energi-effektivisering.
- Tiltak for auka kompetanse i byggenæringa når det gjeld energieffektive bygningar.
- Å fase ut av all bruk av fossil energi i bygningar innan 2020.
- At det blir lagt til rette for utbygging av plussbus og at kraft frå plussbus og mikrokraftverk lett kan seljast til straumnett.
- At det offentlege byggjer ut plussbus til dømes gjennom Statsbygg.
- Å verne heimfallsretten.
- Å forbetre miljøvilkåra i gamle vasskraftkonsesjonar gjennom

revisjon.

- At Enova-midlane blir gjorde tilgjengelege for dei som har dårlegast råd òg.

Petroleumsindustrien

Petroleumsnæringa har gjeve Noreg enorme inntekter og bygt norsk industriell kompetanse til å bli verdsleiande på fleire område. Men petroleumsaktiviteten fører òg til store utslepp av klimagassar og er hovudgrunnen til at norske klimagasutslepp aukar. Skal vi stoppe klimaendringane, kan ikkje alle kjende reservar av olje og gass utvinnast. SV meiner difor at det er naudsynt å redusere oljeutvinningstempoet og vri investeringar, kompetanse og teknologi frå ureinande olje- og gassproduksjon til nye, grønne arbeidsplassar og ny fornybar energi.

I dag er det for høgt tempo både i investeringane i petroleumssektoren og i utvinninga av olje og gass. Både omsynet til resten av industrien og miljøet krev sterkare vilje til styring av olje- og gassektoren og eit redusert tempo på investeringane i olje og gass. Det viktigaste verkemiddelet for å redusere investeringsnivået i olje- og gassektoren vil vere å redusere tempoet i tildelinga av nye utvinningslisensar, ha auka innsyn og politisk kontroll i alle ledd av konsesjonsprosessen. Fornuftig ressursutnytting vil seie at auka utnytting av felt og område i produksjon blir prioritert framfor tildeling av nytt areal for leiteverksemd.

SV meiner det er naudsynt å gje sårbare havområde varig vern mot oljeutvinning og at omsynet til ei berekraftig forvalting av fiskeriressursane må gå framfor ønsket om auka oljeutvinning i nord. SV vil arbeide for at områda utanfor Lofoten, Vesterålen og Senja i tillegg til område i Barentshavet Sør, ved Møre og Skagerrak skal gjerast til petroleumsfrie soner. Barentshavet Nord og områda rundt Svalbard må ikkje opnast for oljeverksemd. I andre område må tilrådingane frå dei statlege miljøfaglege etatane bli lagde mykje større vekt på når nye konsesjonar blir lyste ut.

Viss klimamåla skal nåast, må vi òg klare å bruke fossile energikjelder utan å sleppe store mengder klimagassar ut i atmosfæren. Verksemda på norsk sokkel må gjerast reinare gjennom å fase ut fossil energi til drift av olje- og gassproduksjonen. Løyve til bygging av gasskraftverk utan CO₂-handtering må ikkje gjevast, og eksisterande gasskraftverk må reinsast. SV vil arbeide for at minst eitt demonstrasjonsprosjekt for reinsing av eit stort CO₂-utslepp i industrien blir vedteke i neste stortingsperiode.

SV meiner staten må utnytte eigarskapen i petroleumsnæringa til å sikre at petroleumssektoren driv i

Kapittel 3: Miljø

tråd med norsk miljø- og arbeidslivspolitik, både på norsk sokkel og i utlandet. Statoil må ikkje vere involvert i utvinning av ukonvensjonelle olje- og gassressursar med alvorlege miljøfølgjer, slik som oljesandproduksjonen i Canada.

SV arbeider for:

- At CO2-avgifta på sokkelen blir auka for å redusere utsleppa.
- At det blir kravd CO2-reinsing frå første dag ved nye gasskraftverk.
- Fullskala reinsing av CO2-utslepp slik at det ikkje er utslepp frå noko gasskraftverk.
- Å avvikle ordninga med tildeling i førehandsdefinerte område (TFO).
- Å redusere oljeinvesteringane og la monalege delar av ressursane på norsk sokkel bli liggjande.
- At oljevernberedskapen blir styrkt.
- Å gi havområda utanfor Lofoten, Vesterålen og Senja, Barentshavet Sør, ved Møre og Skagerrak status som petroleumsfrie soner.
- At fornybar energiforsyning skal vere ein føresetnad for å byggje ut større nye felt på norsk sokkel og ved større utbyggingar.
- At utsleppa frå petroleumsindustrien blir kraftig reduserte fram mot 2020.

Ein miljøvenleg kvardag

Det må bli enklare for vanlege folk å velje miljøvenleg. SV arbeider for betre merking og forbrukarinformasjon, slik at forbrukarar lett kan velje varer som er miljøvenlegare. SV vil redusere omfanget av reklame og arbeide for mindre kjøpepress, spesielt det som er retta mot born og unge. (Les meir om forbrukarpolitikk i Kapittel 11: Demokrati og folkestyre.)

SV vil føre ein politikk som gjer det lønsamt å velje miljøvenleg. Å effektivisere energibruken i hus eller velje miljøvenleg transport bør gjerast meir lønsamt gjennom særlege avgiftsfritak eller tilskot.

Som forbrukarar blir vi dagleg utsette for stoff som kan vere skadelege for menneskehelsa og for miljøet. I tråd med føre var-prinsippet vil SV arbeide for at ingen nye kjemikal blir lovlege før det er dokumentert at dei ikkje kan skade natur eller menneske, og vurdere forbod mot eksisterande helseskadelege stoff. Det må ryddast opp i alle gamle miljøsynder. Norske hamner og fjordar må bli eigna som matfat att.

SV vil redusere avfallsmengda gjennom å stimulere til meir miljøvenleg produksjon og forbruk. Så mykje avfall som råd må gå til ombruk og attvinning. SV meiner at klimagassutsleppa frå avfallshandteringa må reduserast, mellom anna gjennom forsvarleg handtering av våtorganisk avfall og oppsamling av metangass.

SV vil gje kommunane ansvar for

å sørge for at utslepp ikkje overskrid grenseverdiane for forsvarleg luftkvalitet. Som ved annan ureining må overskridingar og mangel på tiltak føre til dagsbøter og at kommunane blir pålagde naudsynete tiltak.

SV arbeider for:

- At det offentlege brukar innkjøpsmakta si til å fremje miljøvenleg produksjon og forbruk.
- At det blir lagt betre til rette for materialattvinning og sikker slutthandsaming av avfall, mellom anna gjennom nye ordningar for retur og pant.
- Å halde på grunnavgifta som i dag for eingongsemballasje for drikkevarer.
- Å sikre at miljøgiftavfall blir handtert på ein forsvarleg måte og at ureina grunn blir reinsa.
- At støtta til opprydding av miljøgifter i fjordar og hamner blir trappa opp, slik at vi seinast 2020 kan ete sjømat frå alle fjordar og hamner som i dag har kosthaldsråd.
- Nye tiltak for å redusere utslepp av miljøgifter og lokal luftureining.
- Eit forbod mot helseskadelege plastmjuknarar.

Vegtrafikk

Grunnlaget for tryggleik i trafikken blir skapt gjennom gode samferdselsløyser, kontrollerte trafikkbilete og god opplæring av trafikantar. Særleg er unge trafikantar utsette – det må innebere betre og nye tankar for køyreopplæringa. Ein viktig faktor for tryggare førarar er meir mengdetrening. SV meiner det er tid for å betre høva ungdom har til å bli tryggare sjåførar.

Trafikkplanlegginga må ta omsyn til ulike trafikantar, særleg er fotgjengarar, syklistar og MC-førarar utsette. Det er viktig at planlegging, bygging og vedlikehald sikrar tryggleiken til alle grupper i trafikken på ein god måte.

SV arbeider for:

- At vedlikehald, vegtryggleik og framkomst i distrikta må prioriterast framfor nye store vegprosjekt i meir sentrale strom.
- Å greie ut ei heilskapleg omlegging av avgiftene på bruk av bil for å sikre at bilbruk er billegare i dei områda der det ikkje finst gode alternativ, enn i område med gode kollektive alternativ.
- Å sikre likeverdige og kontinuerleg køyreopplæring til alle born og unge gjennom å innføre meir trafikkopplæring i barnehage og grunnskule.
- Å auke bruken av 30-sone i bysentrum og i område rundt skulane.
- At eit forbod mot rekkverk av wire blir innført for å verne MC-førarar.
- Ein gjennomgang av alt regelverk for å endre eige køyrety for å hindre unødige vanskar og

byråkrati.

- At bruken av vegsalt blir redusert så mykje som råd.

Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle

Målet vårt er arbeid for alle. Retten til arbeid er det fremste middelet for å fordele makt og ressursar i samfunnet. Full sys-selsetjing inneber at alle som ønskjer det, kan få arbeid, og at heiltid skal vere ein rett. Målet vårt er eit arbeidsliv med gode arbeidsvilkår, sterke kollektive avtalar og små lønsskilnader.

At norsk arbeidsliv er så trygt som i dag, kjem av ei sterk fagrørsle som har sørgt for gode avtalar og lov-reguleringar. SV vil arbeide saman med fagrørsla for at fleire skal organisere seg og for at den norske modellen og arbeidstakarvernet skal styrkjast.

SV vil føre ein næringspolitikk som sikrar og skaper arbeidsplassar, og ein økonomisk politikk som gjev stabilitet. Arbeidslivet vårt har desse hovudutfordringane: Den første er likestilling: Kvinner tener framleis mindre enn menn og arbeider oftare deltid. Den andre er sosial dumping, som gjer at arbeidsinnvandrarar blir utnytta og at rettane i norsk arbeidsliv blir undergravne. Den tredje er arbeidsløyse. Framleis er det mange som ønskjer det, men som ikkje får ta del i arbeidslivet, ikkje minst eldre arbeidstakarar, personar med nedsett funksjons-evne eller folk med etnisk minori-tetsbakgrunn. Vegen mot eit meir likestilt samfunn går gjennom heiltid og likeløn.

Noreg har ei stor gruppe med perso-nar over 60 år i arbeidslivet, høgare enn i dei fleste andre europeiske landa. Granskingar viser at mange over 60 ønskjer å vere yrkesaktive – og at dei er ein stor ressurs for arbeidslivet både fagleg og økono-misk. Det at eldre held fram med å vere yrkesaktive, er ein føremon, ikkje berre for den einskilde eldre arbeidstakaren, men òg for arbeids-livet og for økonomien i landet.

Alle som arbeider i Noreg skal ha norske løns- og arbeidsvilkår. Eit organisert arbeidsliv og ei sterk miljølovgiving kan hindre sosial dumping. SV vil styrkje kontrollen med kven som oppheld seg i Noreg, og kontrollen med arbeidslivet, for å sørge for at fridomen folk har til å flytte, ikkje går ut over tryggleiken med omsyn til løn og arbeid.

Arbeidet for arbeid til alle må halde fram med full tyngd. Arbeidsløysa hos ungdom breier om seg i Europa, òg i nabolanda våre. Sjølv i Noreg er arbeidsløysa mellom ungdom mykje høgare enn i folkesetnaden elles. SV vil innføre ein reell ungdomsgaranti som sørgjer for tilgang på tiltak, arbeidstrening eller utdanning. Arbeidet med å inkludere personar med nedsett funksjonsevne og folk med etnisk minoritetsbakgrunn i arbeidslivet må styrkjast.

Det hastar å sikre at EØS ikkje kan overprøve tariffavtalar, at lovgivinga

for arbeidslivet ikkje kan svekkjast av EU og at EU-reglar ikkje kan setje til side ILO-konvensjonar Noreg har forplikta seg til å følgje. Avgjerder om norske arbeidstilhøve må vere eit nasjonalt spørsmål.

Fast arbeid er avgjerande for ein trygg økonomi. Det er avgjerande for å gje arbeidstakarar ein sterkare posisjon til å krevje skikkeleg løn og gode arbeidsvilkår, og det er sjølve grunnlaget for makta til fagrørsla.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Lovfeste retten til heiltid.** Mange arbeidsgivarar som kunne ha tilbode heile stillingar, deler av ulike grunnar likevel opp jobben. Dette vil SV stoppe. Slik vil vi unngå at arbeidsgivarar speku-lerer i deltidstillingar, og gje arbeidsgivarar provføringsplikt for deltidstilsetjingar.
- **Fleire skal få fast arbeid.** Fast arbeid gjev økonomisk tryggleik og høve til å planleggje kvar-dagen. SV vil gå mot alle forsøk på å presse fram eit utryggare arbeidsliv.
- **Ein ny ungdomsgaranti som gir unge under 25 år rett til arbeidsmarknadstiltak, eller annan hjelp dei treng for å kome i arbeid.** Denne retten til tiltak skal innfriast innan tre månader og skal kome i tillegg til garantiane vi har i dag om fastse-tjing av planar for kvar einskild.

Arbeid til alle

Målet vårt er arbeid til alle. Full sysselsetjing inneber at alle som ønskjer det, kan få arbeid og at heiltid skal vere ein rett. Ein aktiv statleg næringspolitikk må vere med på å tryggje eksisterande arbeidsplassar og skape nye. Dei som ikkje får arbeid, må få tilbod om tiltak eller utdanning.

Staten må vere med viss retten til arbeid for alle skal vere reell. Inn-satsen mot diskriminering og sosial dumping må styrkjast. SV vil fjerne barrierane som gjer at folk med ned-sett funksjonsevne ikkje får arbeid. Mellombelse avtalar, bruk av leigd arbeidskraft og vikarar må redu-serast til eit nødvendig minimum. Staten må vere med både med til-skot til tilrettelagde arbeidsplassar og til tilrettelegging og kompetan-seheving for arbeidslause som treng det. SV meiner at tiltaka skal liggje så nært det ordinære arbeidslivet som råd, og at arbeidsgivarar har eit ansvar for å vere med.

Det skal gå an å bruke lønstil-skot, men det viktigaste arbeidet må gjerast gjennom at arbeids- og velferdsetaten har kompetanse på arbeidsliv. Etaten må sikre opp-følgning av verksemd og tilsett når personar er i arbeidstrening eller i andre tiltak i arbeidslivet. Like sentralt er arbeidet for menneske som er i ferd med å miste kontak-ten med arbeidslivet. NAV må vere

innretta mot tidleg innsats. Arbeids-marknadstiltaka må vere tilpassa at folk er ulike og har ulike behov. Det gjer ein best lokalt.

Ungdom som ikkje er i arbeid eller utdanning, må ha førerett til hjelp for å kome i aktivitet. Det krev rask sakshandsaming og ein aktivitets-plan som forpliktar både ungdomen sjølv og det offentlege, utan grunn-laus ventetid. Det må vere nok arbeidsmarknadstiltak tilgjengeleg til at all ungdom som treng det, får hjelp. SV vil gå inn for ein ung-domsgaranti som gjev unge under 25 år rett til den hjelpa dei treng for å kome i arbeid.

SV arbeider for:

- Ei klar lovfesting av rett til utdanning, kompetansegejvande aktivitet eller rettleiing innan tre månader for ungdom under 25 år som ikkje er i utdanning eller arbeid. Tiltaka skal ikkje innebere at ungdom som kan ta utdanning med ordinær stønad frå Statens lånekasse, får dette dekt av folketrygda.
- At unge med uføretrygd får rett til arbeidsmarknadstiltak.
- Å utvide kvalifiseringsprogram-met slik at personar som får sosialhjelp, kan få kvalifisering til arbeid og samtidig fast inntekt.
- At ungdom som får stønad for kvalifiseringsprogrammet, òg får ei yting på nivå med minsteytinga i folketrygda (2 G, 164 000 kroner i 2012) for å auke sjansen til å kome i arbeid.
- Å lovfeste rett til fast arbeid med like høg stillingsprosent som den tida ein faktisk arbeider, viss avtalt stillingsbrøk er lågare enn gjennomsnittleg faktisk arbeids-tid over ein periode på eitt år.
- Å lovfeste rett til heiltid slik at arbeidsgivarar som kunne ha til-bode heile stillingar, men likevel deler dei opp, blir pålagde å gje dei tilsette fulltidstillingar. Dette vil gje arbeidsgivarar plikt til å vise kvifor ei deltidstilsetjing er lovleg.
- At ordninga med varig tilrette-lagt arbeid har nok plassar til at alle som treng det, får plass og at fleire får arbeid i ordinære verksemdar.
- At ordninga med lønstilskot blir auka for å gje fleire høve til arbeid.
- Å utvide arbeidsstrategien for menneske med nedsett funksjons-evne med nye verkemiddel for å auke deltakinga i arbeidslivet.
- At ordningar som arbeids- og utdanningsreiser, funksjonsassis-tentar, servicehundar, tolketene-sta og lese- og sekretærhjelp-ord-ninga er varige og blir gjevne nok kapasitet til å sikre at dei som kan arbeide, får arbeide.
- At det offentlege går først med å innføre trainee-ordningar og læreplassar for menneske med nedsett funksjonsevne.
- At det blir laga ein eigen strategi for arbeid for sosialt vanske-legstilte for å gje fleire høve til å

- kome i arbeid.
- At statlege innkjøpsordningar inneber krav om universell utfor-ming og inkludering av personar med nedsett funksjonsevne for å vinne kontraktar.
- Å utvide ordninga med tilskot til tilrettelegging for personar som har behov for det.
- At arbeids- og velferdsetaten utvi-klar meir kompetanse på arbeids-livet gjennom tettare kontakt med arbeids- og næringsliv og andre relevante partar.

Ei arbeidstid å leve med

Normalarbeidsdagen er bra for dei tilsette og bra for samfunnet. Han sikrar at folk som hovudregel skal arbeide på dagtid, og gjer det råd å kombinere arbeid med familie, vener og fritid. Det er dokumentert at ugunstig arbeidstid, som nattar-beid, kan innebere ein helsefare og auke risikoen for å bli ufør. SV vil difor ha ei tydelegare regulering av ugunstig arbeidstid.

SV arbeider for:

- Ei klarare regulering av arbeid utanom normalarbeidsdagen for å unngå skadeleg kvelds- og nattar-beid der det ikkje er naudsynt.
- Å endre arbeidsmiljølova slik at tilsette i varehandelen blir omfatta av reglane i arbeids-miljølova om natt-, søndags- og helgearbeid.

Faste tilsetjingar

Faste tilsetjingar er grunnlaget for eit seriøst arbeidsliv og for kvalitet i arbeidet. For den einskilde vil ei mellombels stilling innebere mindre økonomisk tryggleik. Det blir van-skeleg å få bustadlån og usikkert om ein klarer å betale rekningane.

SV vil gå mot alle forsøk på å svekkje den faste tilsetjinga. SV vil arbeide for at talet på faste tilsetjin-gar aukar. Mellombelse tilsetjingar skal reduserast slik lova føreset. Offentleg sektor må gå først i dette arbeidet.

Arbeidarar som er leigde inn direkte, eller som er tilsette i kon-traktørselskap som blir leigde inn for oppdrag, skal ha norske løns- og arbeidsvilkår. Vekst i bransjen for formidling av arbeidskraft fører til press på løns- og arbeidsvilkår, og gjer det vanskelegare å nå målet om eit godt organisert arbeidsliv. Det langsiktige målet vårt er at forbodet mot utleige av arbeidskraft, skal først inn att.

SV vil oppretthalde strenge gren-ser for høve til å drive utleige av arbeidskraft, slik at flest mogleg arbeidstakarar skal tilsetjast fast i den verksemda dei arbeider for, ikkje i eit byrå.

SV arbeider for:

- At mellombels tilsette skal reknast som fast tilsette etter to år.
- Å innføre lovkrav om at arbeids-

kraft som er leigd inn frå byrå, berre skal tillatast dersom den som blir leigd inn, er fast tilsett i utleigeverksemda eller byrået som formidlar arbeidskrafta.

- At kommunane skal etablere egne kommunale vikareiningar med faste tilsette.
- At alle statlege og statleg åtte verksemdar blir pålagde gjennomgang av bruken av mellombelse kontraktar for å sørgje for at så mange som råd får fast tilsetjing.
- At føresegnene i tenestemannslova blir endra slik at statleg tilsette får tilsvarande rett til fast tilsetjing som arbeidstakarar omfatta av arbeidsmiljølova.

Eit likestilt arbeidsliv

Å vere økonomisk uavhengig er ein føresetnad for likestilling. Difor er kampen for heile og faste stillingar og lik løn for likt arbeid så viktig. Likelønskampen handlar både om låglønsgrupper, generell likestilling i arbeidslivet og likeløn mellom grupper med likt utdanningsnivå, i same sektor og mellom privat og offentleg sektor. Fordi likelønsproblema er så ulike for ulike grupper, må arbeidet for likeløn gjerast med bruk av ei rekkje verkemiddel. Langsiktig forpliktande avtalar mellom partane må liggje til grunn for arbeidet, og det offentlege, som arbeidsgivar, må vere ein pådrivar. SV skal arbeide på alle nivå for å sikre forpliktande likelønsplanar for alle verksemdar.

SV arbeider for:

- At det blir fastsett forpliktande likelønsplanar i alle offentlege verksemdar. Planane skal baserast på lik løn for folk med likt utdanningsnivå, sikring av heile stillingar i kvinne- og mann- og ungdomsgruppene. Ein sentral del av ein plan for å nå målet om likeløn vil vere å utvide rammene for lønsoppgjera i offentleg sektor – ein statleg likelønspott. Dei utvida rammene skal brukast til å sikre større tillegg for kvinne- og mann- og ungdomsgrupper som tener mindre enn mannsdominerte grupper dei kan samanliknast med.

Betre tryggleik på jobben

Arbeidstakarar skal vere trygge på jobb. God opplæring og gode rutinar for helse, miljø og tryggleik, arbeidsgivaransvaret medrekna, er avgjerande i industrien, helsesektoren og innanfor bygg og anlegg med fleire. Tilsette må sikrast mot vald, og utrygt åleinearbeid må reduserast. Slitasjeskadar frå yrke med mange kvinnelege tilsette må gjevast lik rett til erstatning som slitasjeskadar frå yrke som tradisjonelt har flest mannlege tilsette.

Føresegnene om verneteneste i arbeidsmiljølova må følgjast. Varslarane tek ansvar for å seie frå om kritikkverdige tilhøve og må ha eit ekstra vern.

SV arbeider for:

- Å styrkje plikta arbeidsgivarane har til å lære opp dei tilsette, særleg når det gjeld tryggleik på arbeidsplassen.
- At slitasjeskadar blir rekna som yrkesskade for å gje grupper som i dag ikkje får yrkesskadeerstatning, høve til erstatning.
- At Arbeidstilsynet og Petroleums- tilsynet blir styrkte for å sørgje for at brot på lover og reglar i arbeidslivet blir avdekte.
- At tilsette på sokkelen blir sikra nok kvile og at lugardeling ikkje er lov.

Skikkelege arbeidsvilkår – kamp mot sosial dumping

Dei siste åra har stor arbeidsinnvandring ført til press på norske løns- og arbeidsvilkår. Mellombelse tilsetjingar, leigd arbeidskraft og lågare organiseringsgrad trugar tryggleiken i det norske arbeidslivet. Viss sosial dumping får breie om seg, kjem lønene i Noreg til å bli pressa nedover i andre bransjar i det private og det offentlege og. På sikt vil sosial dumping gå ut over felles velferd og tryggleik i arbeidslivet for alle norske arbeidstakarar. Sosial dumping må kjempast mot med aktive tiltak. SV går inn for at pengar tente gjennom sosial dumping, skal kunne dragast inn.

SV arbeider for:

- At allmenngjeringsordninga blir styrkt, til dømes gjennom å seinke dokumentasjonskrava og skjerpe reaksjonane ved brot på lova.
- Å innføre eit eige bransjeprogram for bransjen som formidlar arbeidskraft, for å sikre gode arbeidstilhøve og for å stoppe brot på reglane for inn- og utleige.
- Å styrkje høvet til å gje næringsforbod for aktørar som gong på gong bryt arbeidsmiljølova og allmenngjeringslova alvorleg.
- At oppdragsgivarar ikkje styrer leverandørselskap og entreprenørselskap med kontraktar som bryt med arbeidsmiljølova og tariffavtalar.
- At tillitsvalde har fullt innsyn i samband med skriving av kontraktar.
- At Arbeidstilsynet får rett til å gje gebyr for brot på arbeidsmiljølova, allmenngjeringslova og utlendingslova.
- Eit trepartssamarbeid i varehandelen.
- At utflagging av drift av norske selskap med drift i Noreg ikkje må bli lovleg, eller blir regulert slik at selskapa ikkje kan setje i verk sosial dumping.

Offentleg tilsette

Kompetente tilsette med tid til å gjere arbeidet er den beste garantien for gode velferdstilbod og offentlege tenester. Tilsette i det offentlege skal ha seriøse arbeids-

givarar og skikkelege arbeidsvilkår. Dei tilsette må kunne påverke og ha fridom til å utvikle tenester med høg kvalitet. Byråkrati som ikkje er naudsynt, må hindrast. Talet på tilsette må ha eit nivå som sikrar kvalitet for dei som treng tenestene, og gode arbeidstilhøve for dei som arbeider.

SV vil hindre at bruken av anbod svekkjer pensjonsvilkåra til dei tilsette. Å leggje til rette for tariffesta, breie og kollektive pensjonssystem og i privat sektor kan bli eit viktig tiltak. SV vil difor arbeide for eit lovverk som sikrar at slike avtalefesta ordningar i privat sektor kan realiserast.

SV arbeider for:

- Å sikre rettane til dei tilsette ved konkurranseutsetjing av offentlege tenester med å forby konkurranse gjennom å presse ned løns-, arbeids- og pensjonsvilkåra til dei tilsette, til dømes med å sørgje for at reglane for å overdrage ei verksemd gjeld for alle anbod.
- At det offentlege blir pålagt eit ansvar for at tilsette i verksemdar som leverer varer eller tenester til det offentlege, har lovlege løns- og arbeidsvilkår og at verksemdene ikkje bryt med føresegnene om mellombelse tilsetjingar i arbeidsmiljølova.
- Å avvikle anbodsavtalar med private profitørar innanfor velferdssektoren. Fellesskapsmidlane skal kome brukarane til gode.
- At ein samarbeider med dei tilsette for å redusere byråkrati og rapportering i det offentlege som ikkje er naudsynt, til fordel for større fagleg skjøn og fridom.

Arbeidstid, permisjonar og velferd

SV meiner det er tid for å ta ut noko av velstandsutviklinga i kortare arbeidstid. Det vil gi auka fridom for den einskilde, og vere med på å få fleire i arbeid. Fagrørsla har fått gjennomslag for kortare arbeidstid. Det er eit politisk ansvar å følgje opp desse sigrane for å bane veg for nye milepålar. SV går difor inn for å lovfeste ei arbeidsveke på 37,5 timar. SV går inn for nye forsøksordningar med redusert arbeidstid. Målet til SV er seks timars normalarbeidsdag.

SV arbeider for:

- Nye langvarige forsøk med sekstidmarsdag og andre ordningar med redusert arbeidstid.
- Å endre arbeidsmiljølova slik at kravet vi har i dag om 40 timar arbeidsveke, blir redusert til 37,5 timar.
- At retten til eigenmeldt sjukefråvær blir auka til fem kalenderdagar om gongen.
- Å innføre fleire større forsøk med eigenmeldingar på 365 dagar ved sjukefråvær kombinert med systematisk tillitsskapande arbeid og samarbeid mellom fleire verksemdar og offentleg sektor

(Mandalsmodellen). (Les meir om ei sterkare fagrørsla og om arbeidslivsdemokrati i Kapittel 11: Demokrati og folkestyre.)

Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling

SV vil føre ein offensiv næringspolitikk for å skape eit allsidig næringsliv med perspektiv ut over oljealderen. Vi vil satse på kunnskap og innovasjon for å sikre arbeid og velferd i framtida.

Noreg er eit godt land å drive næringsverksemd i. Stabile rammevilkår og ein høgt utdanna arbeidsstyrke kjenneteiknar norsk næringsliv. På same tid står næringslivet overfor store utfordringar når det gjeld auke internasjonal konkurranse og omstillingsbehov.

Kompetanse er ein nøkkelfaktor for å møte utfordringane i næringslivet. Skal vi utvikle ein berekraftig næringspolitikk med perspektiv utover oljealderen, må vi satse på forskning og utdanning. Det er viktig både for nyskaping og for å vidareutvikle etablerte verksemdar. Kompetanse på alle nivå i organisasjonen er eit konkurransefortrinn i norsk næringsliv. Det ønskjer SV å vidareutvikle med å satse på yrkesfag, høgare utdanning og livslag læring.

Noreg må satse på innovasjon for å møte framtidige utfordringar. I tillegg til kompetanse trengst det risikoviljug kapital, spesielt i ein tidleg fase, og eit verkemiddelapparat med god rådgiving til gründerar. Offentleg sektor må tilby gode digitale tenester og stimulere til innovasjon gjennom innkjøpspolitikken.

God miljøpolitikk er god næringspolitikk. SV vil stille strenge miljøkrav til verksemdene og kombinere dette med støtte til utvikling av ny teknologi. Det vil gje konkurransedyktigare verksemdar og ein marknad for miljøteknologi, i tillegg til lågare klimagassutslepp og eit betre miljø. Eit langvarig høgt aktivitetsnivå i oljenæringane er i ferd med å skape ei todeling av norsk økonomi, der oljenæringane trekkjer til seg kompetanse og kapital på kostnad av andre sektorar. Framleis vekst i oljeinvesteringane vil òg stå i vegen for ei grøn omstilling av norsk økonomi. SV vil gradvis redusere aktivitetsnivået i olje- og gassnæringa og gjennom det overføre meir av ressursane våre til annan næringsverksemd.

Verdiskapinga i næringslivet er grunnlaget for norsk velferd. Samstundes er den norske velferdsmodellen det beste utgangspunktet for ein aktiv og framtidsretta næringspolitikk. Høg verdiskaping blir til gjennom eit effektivt samspel mellom arbeidskrafta, risikoviljug kapital og offentlig infrastruktur. Den norske modellen er med på å få til nettopp dette. Den skattefinansierte velferdsstaten sørgjer for gode velferdstenester, høgt utdanna arbeidstakarar og god infrastruktur.

Ei sterk fagrørsle og samarbeidet mellom dei tre partane i arbeidslivet

har ført til ei fornuftig lønsdanning og små økonomiske skilnader. Ein aktiv likestillingspolitikk har resultert i fleire kvinner i arbeid og høge fødselsratar. Den offentlege eigarskapen i nøkkelsektorar har sikra nasjonal kontroll over viktige ressursar, gjeve store skatteinntekter og ytt naudsynt kapital til å utvikle norsk næringsliv. SV vil styrkje og vidareutvikle den norske modellen for å vere med på verdiskapinga i framtida.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Utdanning og forskning:** SV vil satse på fleire studieplassar og kvalitet i høgare utdanning gjennom auka grunnfinansiering, og vi vil styrkje dei yrkesfaglege utdanningane gjennom meir praktisk undervisning. Forskingsinnsatsen må trappast opp og bli meir føreseieleg med å innføre ein langtidsplan for kunnskap og forskning. (Les meir i Kapittel 7: Høgare utdanning og forskning.)
- **Grøn næringsutvikling:** Norsk industri ligg langt framme i miljøteknologi og miljøvenleg produksjon. Dette må vidareutviklast gjennom ordningar som miljøteknologiordninga i Innovasjon Norge, klimateknologifondet i ENOVA og forskingssenter for miljøvenleg energi. SV vil satse på grøn industri. Noreg må bruke dei fornybare ressursane til å skape fleire grønne arbeidsplassar i industri og næringsliv. SV vil vri investeringar frå petroleumsøkonomien over til grønne arbeidsplassar baserte på fornybar energi, energisparing og miljøteknologi.
- **Auka nyskaping:** SV vil styrkje ordningar for støtte og rådgiving til verksemdar i etableringsfasen (inkubatorar og næringshagar) kombinert med risikokapital i ein tidleg fase (pollenkapital og såkornkapital).

Sats på kompetanse og innovasjon

Norsk verdiskaping er grunnlaget for eit innovativt og berekraftig næringsliv. Menneska er den viktigaste ressursen vår. Difor er forskingspolitikken og kunnskapspolitikken ein viktig del av næringspolitikken. (Sjå Kapittel 6: Kunnskap og Kapittel 7: Høgare utdanning og forskning.)

Mange lovande verksemdar må gje tapt i fasen før inntektene tek til å kome. For å medverke til ein meir innovativ næringsstruktur er det behov for risikoviljug kapital og gode rettleiingstenester for gründerar.

SV arbeider for:

- At den offentlege forskingsinnsatsen er på eit høgt nivå, både når det gjeld grunnforskning og forskning for å løyse utfordringane

i samfunnet.

- Meir kompetanseoverføring mellom næringslivet og forskingssektoren gjennom verkemiddel som nærings-PhD-ar (stipendiatar delfinansierte av næringslivet) og utveksling av personell.
- At ordninga vi har i dag med Norwegian Centres of Expertise (NCE) og Arena-programmet blir styrkt, og at det blir utvikla eit globalt nivå for nettverksprogram, kalla Global Centres og Expertise (GCE).
- Å styrkje ordninga med SkatteFUNN.
- Å auke tilgangen på risikoviljug kapital, både såkornkapital og kapital i ein tidleg fase.
- Å leggje til rette for fleire nye tableringar gjennom eit enklare regelverk og god offentlig rådgiving.
- Å vidareutvikle satsinga på næringshagar og inkubatorprogram.
- Å styrkje dei sosiale rettane for sjølvstendig næringsdrivande.

Aktiv og langsiktig offentlig eigarskap

SV støttar ein sterk offentlig eigarskap fordi det er med på å få nasjonal kontroll over viktige samfunnsressursar, og fordi det fører til ei føreseieleg og auka verdiskaping i næringslivet. Heil- eller delåtte statlege selskap har vore heilt sentrale i utviklinga av norsk næringsliv, både på land og på norsk sokkel. I framtida vil vi òg trenge staten som lokomotiv for å skape ny vekst i Noreg, ikkje minst når det gjeld å lyfte fram innovativ og miljøvenleg industri.

Dei siste åra har vi sett døme på sterkt aukande statlege leiarlønner som ikkje samsvarar med den generelle lønsveksten. SV vil motverke ei slik utvikling og arbeide for auka moderasjon i leiarlønner i staten og i statsåtte selskap.

Den offentlege eigarskapen i infrastruktur, forvaltning av naturressursar og nøkkelnæringar som har mykje å seie for samfunnet, bør vere større og utøvast meir aktivt enn i dag. Målet med eigarskapen må vere å ta vare på interessene til fellesskapen og vere med på å auke verdiskapinga.

SV arbeider for:

- Ein sterk og aktiv statleg eigarskap av infrastruktur og naturressursar og innanfor næringar som er særleg samfunnsstrategiske, under dette bank- og finanssektoren.
- Å trappe opp innsatsen for at statlege selskap arbeider etter etiske retningslinjer knytte til miljø, menneskerettar og arbeidstakarrettar, at dei er opne og antikorrupte og at dei internasjonale selskapa gjer globale rammeavtalar med dei internasjonale fagorganisasjonane.
- At styre får klar instruks om å

snu trenden med urimeleg høge leiarlønner.

- At dei tilsette er representerte i organ som førebur leiarlønssaker for styret.
- At dei statlege selskapa blir brukte til å sikre næringsutvikling i Noreg i anbuds- og innkjøpsprossar.

Eit målretta verkemiddelapparat

Ein aktiv næringspolitikk krev eit målretta og effektivt verkemiddelapparat som fører til innovasjon. Det skal vere lett for verksemdene å nytte dette apparatet, samstundes som det skal vere med på å nå målsetjingane i næringspolitikken. SV vil at det offentlege aktivt skal leggje til rette for utvikling av nye næringar og verksemdar, og vere ein pådrivar for arbeidsskaping i distrikta. Verkemiddelapparatet må tilby god service overfor næringslivet gjennom rettleiing og effektiv sakshandsaming.

SV arbeider for:

- Å la Innovasjon Norge ta større risiko og gje betre støtte til lange utviklingsløp før kommersialisering.
- At Innovasjon Norge skal få større program med mindre detaljstyring.
- At det blir enklare for mindre verksemdar å finne fram og få hjelp i verkemiddelapparatet.
- At det blir etablert ordningar som skal lyfte fram testanlegg og pilotanlegg for utvikling av teknologi.
- At verkemiddelapparatet skal ha program som følgjer opp dei store nasjonale satsingane i forskingsområdet.

God infrastruktur fører til næringsutvikling

God infrastruktur fører til auka produktivitet, auka verdiskaping og fleire arbeidsplassar over heile landet. I dag skaper dårleg vegstandard og flaskehalsar problem for næringslivet ein del stader, særleg i distrikta. I byane skaper bilkøar store tap for næringslivet når nytetrafikken ikkje når fram på grunn av privatbilane. SV vil prioritere opprusting av vegnettet i distrikta, framfor nye, store vegprosjekt i sentrale strøk. Samstundes er det eit mål for SV å flytte persontrafikk og godstransport frå veg til bane i dei delane av landet der det er råd. Dette vil òg gje ein enklare kvardag for yrkessjåførane og andre som er avhengige av å bruke bil. SV vil leggje til rette for at meir gods kan gå med båt.

SV arbeider for:

- Ei massiv opprusting av kollektivtilbodet i dei største byane.
- At opprusting av vegnettet i distrikta blir prioritert gjennom meir pengar til standardheving, fjerning av flaskehalsar, rassik-

- ring og god vinterregularitet.
- Å heve standarden på jarnbane-nettet. (Les meir om samferdsel i Kapittel 3: Miljø.)
  - Å auke godstransporten på jarnbane.
  - Eit nettilbod med stor kapasitet over heile landet, og fleire offentleg åtte opne trådlause nett.

Ein offentlig pådrivar

Offentleg sektor kan vere med på å skape innovasjon og verdiskaping i det private næringslivet. Gjennom ein målretta politikk for offentlege innkjøp kan det offentlege leggje til rette for innovasjon og skape etterspurnad etter nye varer og tenester. Ny teknologi som blir utvikla for norske institusjonar, kan leggje grunnlaget for å etablere seg på ein internasjonal marknad. Offentlege reguleringar, som kvalitets- og miljøkrav, kan føre til at norske produsentar får eit forsprang på internasjonale konkurrentar.

Opne standardar og lett tilgang er med på å forenkle kvardagen for verksemdene. Det kan òg føre til innovasjon og verdiskaping gjennom vidarebruk av offentlege data.

SV arbeider for:

- Å leggje til rette for auka innovasjon i næringslivet gjennom ein ny politikk for offentlege anbod. Anboda bør i større grad ha merksemda retta mot målet med leveransen.
- Å hindre at sentraliserte innkjøp diskriminerer grunderar og mindre verksemdar ved å øyremerkje 2 prosent av kontraktsummen ved innkjøpssamarbeid på tvers av offentlege styresmakter til prosjektkonkurransar etter ”pre-commercial procurement”-modellen til EU.
- At offentlig sektor brukar opne standardar i kommunikasjonen med innbyggjarar og næringsliv, og at det blir stilt krav om opne standardar ved innkjøp av programvare.
- Forenkle arbeidet ved å skunde på digitaliseringa av den offentlege forvaltninga.

Tenestesektoren

Privat tenesteyting er ein stadig større del av næringslivet, både som omsetnad, eksportinntekter og tal på tilsette. Sektoren representerer mange ulike bransjar, frå handel til avanserte datatenester. I bransjar som telekommunikasjon, IT, energi og miljø, finans, helse og reiseliv er det eit stort potensial for tenesteininnovasjon. Det kan gje auka verdiskaping i tenestesektoren, men kan òg løyse ut nye arbeidsplassar i vareproduserande industri.

SV meiner det er behov for ei meir heilskapleg satsing på innovasjon, kompetanse og verdiskaping i tenestesektoren. Særleg gjeld dette den såkalla kunnskapsintensive tenestesektoren. SV ønskjer meir tenesteininnovasjon i norsk næringsliv

og vil arbeide for eit tettare samarbeid mellom forskingsmiljø og verksemdene for å styrkje evna til innovasjon. Menneske er den viktigaste innsatsfaktoren i tenestenæringane. Difor vil SV sikre eit godt utdanningstilbod og leggje til rette for entreprenørskap og gründerverksemd. Gjennom ein meir målretta politikk for offentlege innkjøp kan det offentlege vere med på å auke tenesteininnovasjonen. Dette kan gjerast mellom anna med å dele offentlege data og ved å basere anbod på opne standardar, slik at mindre tenesteprodusentar òg kan ta del. (Les meir om kompetanse og innovasjon i Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

Sunn og rettviss konkurranse er berehjelpen i politikken SV har overfor varehandelen. SV støttar kravet om ei lov om god handelsskikk i varehandelen. I Noreg kontrollerer matvarekjedene over 96 prosent av marknaden. Matvaremonopolet hindrar mindre matvareprodusentar i å etablere seg og få seld produkta sine. Det er difor behov for å setje grenser for eigarskap og leggje til rette for nye verksemdar slik at forbrukarane får eit betre utval.

Transportnæringa er kritisk infrastruktur for anna næringsliv. Miljøvenlege løysingar og effektiv og trygg trafikkavvikling er ein føresetnad for at veksten i transportnæringa kan halde fram. SV vil støtte opp om nye og miljøvenlege teknologiar i transportnæringa.

IKT-næringa er ei av dei største næringane i Noreg. Utviklinga på dei fleste samfunnsfelt er i dag avhengig av IKT. SV vil stimulere til vekst og utvikling i IKT-næringa, mellom anna ved at det offentlege tilbyr fleire og betre digitale tenester.

Mange IKT-verksemdar slit med å rekruttere rett kompetanse, noko som er avgjerande for innovasjonsevna. Det er viktig at behovet næringslivet har for utdanna tilsette, blir dekt, og at det blir satsa på forskning innafor IKT.

Bygg- og anleggsbransjen møter stadig sterkare internasjonal konkurranse. SV vil at det offentlege inviterer byggenæringa og fagforeiningane med i eit samarbeid for å styrkje næringa, mellom anna gjennom bruk av ny teknologi, kompetanseheving og auka FoU-verksemd i bransjen.

Norsk natur og kultur er den fremste føremonen til reiselivsnæringa. Det er heilt avgjerande for verdiskapinga i næringa at naturen blir teken i bruk på ein berekraftig måte, slik at vi i framtida òg kan gje turistane unike opplevingar. Det er viktig at reiselivsnæringa får ta del i satsingane verkemiddelapparatet gjer på innovasjon og nyskaping, mellom anna opne for å utvikle heilårskonsept. Gjennom tverrfagleg

samarbeid (mellom anna i Miljøverndepartementet, Landbruks- og matdepartementet og Nærings- og handelsdepartementet) bør det stimulerast til langt større produktutvikling av økoturisme i Noreg, ikkje minst knytt til verneområde. Dette er viktig i ei tid då den tradisjonelle landbruksnæringa er under press frå mange hald.

SV arbeider for:

- Å styrkje det offentlege utdanningstilbodet for tenestenæringane.
- Sterkare satsing på forskning som er relevant for tenestesektoren, under dette eit program for tenesteininnovasjon.
- Å styrkje ordninga Ungt Entreprenørskap.
- Strengare regulering av bank- og finansnæringa i Noreg og internasjonalt.
- Eit kompetanse- og innovasjonsprogram for byggesektoren.
- Å styrkje bygge- og anleggsnæringa gjennom å leggje vekt på krav til utvikling, kvalitet og miljø ved offentlege innkjøp.
- Betre marknadsføringa av Noreg som reisemål og styrkje natur- og kulturbasert turisme.
- Ei ny lov om god handelsskikk i daglegvaresektoren som sikrar open og rettviss konkurranse.
- Å setje grenser for eigarskap i daglegvarehandelen.
- Ei ny lov som regulerer rettar og plikter mellom franchise-givar og franchise-takar, og som sikrar dei faglege rettane til dei tilsette.

Industri

Norske industriverksemdar har vist stor omstillingsevne i møte med strenge miljøkrav og ein krevjande internasjonal konkurranse. I tillegg er norsk industri teknologisk leiande på mange område. Dette er ein kompetanse som SV vil ta vare på og utvikle vidare for å sikre sysselsetting, eksportinntekter og ein variert næringsstruktur.

Godt kvalifisert arbeidskraft på alle nivå i organisasjonen er eit viktig konkurransefortrinn for norsk industri. Difor er det viktig å satse på relevant utdanning frå fagarbeidar til forskar og på god etter- og vidareutdanning.

God infrastruktur, under dette stabil kraftforsyning, er viktig for at industrien i Noreg skal vere konkurransedyktig. Tilgang til råvarer, lokal ressursutnytting og auka industriell omarbeiding i Noreg er eit mål for SV.

Framveksten av ny industri er ofte knytt til forskingsmiljø. Dette gjeld mellom anna innafor bioteknologi, medisin, helseteknologi, IKT og nanoteknologi. Desse næringane er avhengige av langsiktig satsing på forskning og internasjonalt samarbeid. Forsking og utvikling er òg viktig for den tradisjonelle industrien, som maritim industri og prosess- og materialindustri.

Noreg er ein av dei fremste velferdsstatane og har gode føresetnader for å utvikle ei ny vekstnæring som leverer teknologi som trengst i helse- og omsorgstenestene. Helse- og omsorgsteknologi bør bli eit nytt satsingsområde i norsk næringspolitikk.

Verda treng mineral, mineralprisane på verdsmarknaden er høge, og Noreg har store førekomstar. For å sikre ei forsvarleg utvinning av mineralressursar må industrien leggjast under strenge krav og reguleringar. SV vil at det blir oppretta eit statleg mineralselskap, at det blir bygt kunnskap og teknologi nasjonalt og i aktuelle lokalsamfunn, og at industrien blir skattlagd med utgangspunkt i at mineralressursane er felles eigedom for det norske folket. SV vil stille strenge krav om sameksistens med natur, bustadmiljø og annan næringsverksemd i tillegg til arbeidstidsordningar. Regionale planar for mineralutvinning må etablerast, og forskingsprogram som kan vurdere alle sider av mineralutvinninga, må opprettast.

Dei særlege skatteføremonane olje- og gassnæringa har på investeraringane må reverserast, slik at det ikkje løner seg å investere i petroleumsnæringa framfor landbasert industri. CO2-avgifta på sokkelen må aukast slik at olje- og gassnæringa òg betalar for dei klimagasane dei slepper ut. Vidareforedling av gass kan gje grunnlag for utvikling av industri nær ilandføringsstader langs kysten, mellom anna knytte til mineralførekomstar. Bruk av gass på land må gå til industrielle føremål og CO2-handteringa må vere ein føresetnad.

Olje- og gassførekomstane på norsk sokkel er felleseige for heile samfunnet. Skattenivået på sokkelen må difor vere så høgt at inntektene frå olje- og gassverksemda kjem fellesskapen, ikkje private selskap, til gode. Den statlege eigarskapen i Statoil, Petoro og Hydro har sikra store inntekter til fellesskapen og demokratisk kontroll over avgjerande delar av verksemda på norsk sokkel. SV meiner det er feil å delprivatisere Statoil.

Rollene til Petoro og Oljedirektoratet må styrkjast. SV vil sikre lokale ringverknader av utvinning så langt det er råd og forsvarleg med tanke på miljøet.

SV arbeider for:

- Langsiktige og føreseielege kraftkontraktar for industrien, kombinert med energi-effektivisering og forsyningstryggleik.
- Å utvikle ein innovasjonsstrategi for helse- og omsorgsteknologi, og auke støtta til forskning og utvikling.
- Å fremje bruk av design som eit strategisk innovasjonsverktøy i industrien.
- Å oppretthalde gode garanti- og finansieringsordningar til norske

Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling

eksportverksemdar.

- Å samarbeide med næringslivet om etablering av testanlegg for prosess- og produktutvikling.
- At den statlege eigarskapen i Statkraft blir aktivt brukt til å byggje ut ny fornybar energi.
- At eit statleg mineralselskap blir oppretta for å sikre at utvinninga av mineral kjem til nytte for samfunnet og at det skjer på ein forsvarleg måte med tanke på miljøet.
- At det i samband med mineralutvinning ikkje blir lovleg med nye deponi i sjø, med mindre det eintydig kan godtgjerast at det er forsvarleg for miljøet, og at det blir satsa på utvikling av ny teknologi for anna og meir miljøvenleg handtering av gruveavfall.

Miljøteknologi

Mange bransjar i Noreg har kompetanse som er relevant for den veksande marknaden for miljøteknologi. Målet til SV er at arbeidsplassar innafor fornybar energi og miljøteknologi blir ei ny verkstnæringsring, og at Noreg blir eit attraktivt land for dei som vil investere i miljøteknologi. SV vil auke støtta til utvikling og bruk av ny miljøteknologi.

SV vil ha ei sterk satsing på energioekonomisering og fornybar energi for å betre det globale klimaet og for å sikre arbeidsplassar både i kraftkrevjande industri og hos energiprodusentar og utstyrsleverandørar. Staten må òg vere med på å utvikle ein infrastruktur som gjer det mogleg å starte produksjon av kraft frå norske havområde. Samstundes må vi satse sterkt på energioekonomisering i bygg og industri. Her har Noreg eit stort uutnytta potensial for å frigjere fornybar energi til andre føremål og skape grønne arbeidsplassar. Materialattvinning er klima- og miljøvenleg og gjev stort næringspotensial. SV vil utvikle verkemiddel som er med på å få verksemdene til å nytte råstoff som er vunne att, og at det blir skapt ein marknad for slikt råstoff.

SV ønskjer ein heilskapleg gjennomgang av energilovgivinga. Vi vil ha ei sterkare regulering og styring av kraftmarknaden. Føremålet med norsk kraftproduksjon er først og fremst å leverare føreseieleg kraft til forbrukarar og industri og sikre at vi oppnår dei miljøpolitiske og næringspolitiske måla våre. Det må leggjast til rette for at fornybar energi erstattar fossil energi, og vi vil skape rammevilkår som motverkar karbonlekkasje. Kraftutveksling med utlandet må føre til forsyningstryggleik og positive klimateffektar og baserast på samfunnslønsemd. Det fremste målet med norsk kraftproduksjon er å skaffe føreseieleg kraft til forbrukarar og industrien – ikkje å vere ei handelsvare.

SV arbeider for:

- Ei forsterking av miljøteknologi-

ordninga til Innovasjon Norge.

- Styrking av klimateknologifondet i ENOVA.
- At styresmaktene gjer forpliktande avtalar om utsleppsreduksjonar med industrien.
- At det blir sett klare mål for energioekonomisering i bygningar, og at det blir utvikla tiltak som sikrar at måla blir nådde.
- At offentleg sektor skal auke eigen etterspurnad etter miljøteknologi gjennom innkjøp av miljøvenlege transportløyser og energieffektive løysingar i offentlege bygningar.
- At det blir lagt til rette for kommersialisering og næringsutvikling basert på resultat frå forskingssentera for miljøvenleg energi.

Landbruk og foredling av landbruksvarer

I ei framtid med aukande folketal og skiftande klima ønskjer SV å auke matproduksjonen i takt med folkeveksten og med basis i norske ressursar som grovfôr og beite, framfor auka import av fôr og eit meir industrielt landbruk. Ei optimal ressursutnytting i heile landet føreset ein variert struktur både når det gjeld råvareproduksjon og foredling. Vi må unngå ei utvikling med for høg gjeldsbyrde i landbruket. Det er òg viktig å utvikle bygdenæringer som kan kombinerast med landbruk.

Landbrukspolitikken må sikre at matproduksjonen er trygg, miljøvenleg og langsiktig. Berre 3 prosent av arealet i Noreg er dyrka jord, og jordvernet må styrkjast. Det er særleg dei områda med høg produktivitet nær byar og tettstader som er utsette for press.

Produksjonen av jordbruksvarer skal baserast på det solidariske prinsippet om matsuverenitet. Det inneber at alle land har rett og plikt til å produsere mat til eige folk, og til å avgjere kva måte maten skal produserast på.

For å demme opp for bruksavgangen og sørje for auka rekruttering til næringa meiner SV at bonden må få gode og føreseielege inntekter. SV vil oppretthalde eit høgt nivå på overføringane gjennom jordbruksavtalen og vidareføre marknadsregulering i regi av landbruksamvirket. SV vil ha eit sterkt importvern. For å oppretthalde hovudtrekka i norsk landbrukspolitik er det avgjerande at Noreg står utanfor EU. SV vil difor føre vidare ordninga med mjølkekvotar og vurdere å avvike privat omsetnad av kvotane. Bu- og driveplikt og prisregulering må først vidare og tilpassast landbruket i dag for å sikre at produktiv jord blir halden i hevd.

SV vil arbeide for ei berekraftig reindrift gjennom tilpassa reintal, redusert tap og auka produksjon. SV vil styrkje ein god dialog og

samhandling mellom reindrifta og samfunnet elles.

Når nye reglar for dyrevern som fører til større investeringskostnader for landbruket, blir innførte, vil SV arbeide for at det blir gjeve investeringstilskot til naudsynt ombygging og omlegging av produksjonen. Eit importforbod av pels og kosmetikk som er testa på dyr, må òg på plass. Erfaringane hittil viser at det ikkje er råd å ha ein pelsdyrproduksjon som sikrar god velferd for dyra, og næringa må avviklast.

Næringsmiddelindustrien er ein sentral del av matvareproduksjonen. Det er viktig å ha ei heilskapleg verdikjede frå jord til bord. SV støttar kravet om lov om god handelsskikk for å leggje til rette for utvikling av næringsmiddelindustrien og hindre at matvarekjedene får for stor makt. Rolla samvirkeorganisasjonane har som marknadsregulator, må oppretthaldast.

Skogen er ein fornybar ressurs. SV er oppteke av å utvikle eit berekraftig skogbruk som tek vare på naturmangfaldet.

SV arbeider for:

- Å styrkje jordvernet og innføre ordningar for erstatning av dyrka mark som blir bygd ned.
- Å leggje til rette for grovfôrbasert matproduksjon og vri støtteordningane over til grovfôr og beite.
- Å sikre importvernet, som er ein hjørnestein i norsk landbrukspolitikk.
- At utøvarane i landbruket får ei inntekt og sosiale vilkår på line med andre grupper i samfunnet, og ei inntektsfordeling som motverkar at bruksavgangen held fram.
- Ei vridning av tilskotsordningane som særleg er med på å sikre lønsemd i små og mellomstore bruk, for å motverke sentraliseringskrafta marknadskreftene har i landbruket.
- Å leggje til rette for auka lokal matproduksjon knytt til gardsdrifta.
- Å utvikle kostnadsreduserande distribusjonsløyser for småskala matprodusentar.
- At 15 prosent av all landbruksproduksjon og forbruk av landbruksvarer skal vere økologisk, og at staten brukar offentlege innkjøp for å nå målet.
- Å stimulere til auka produksjon og forbruk av vegetabilske produkt som frukt, grønnsaker og korn.
- At jordbruk og skogbruk er med på å redusere klimagassutslepp, mellom anna gjennom satsing på biogass og bioenergi og auka omløpstid og lukka hogst i skogbruket.
- Prioritering av innovasjons- og forskingsinnsats retta mot skogen som mangfaldig og fornybar ressurs.
- Ei vridning av norsk matimport vekk frå EU og over til land i sør.

- Ei restriktiv handheving av den norske genteknologilova, og eit mellombels forbod mot å dyrke genmodifiserte planter i Noreg og mot å importere genmodifisert fôr til fiskeoppdrett og landbruk.
- Ei berekraftig og konfliktdepande forvaltning av reindriftsnæringa.

Dyrevelferd

SV meiner at dyr har eigenverdi, og at omsyn og respekt for det spesielle med arten og dei individuelle behova dyr har, er viktig. Alt husdyrhald skal gå føre seg på måtar som er dyreetisk forsvarleg. SV vil styrkje kontrollen med dyrevelferda. Veterinærfaglege råd og erfaring med næringa viser at det ikkje er råd å ha ein pelsdyrproduksjon som sikrar god velferd for dyra, og næringa må avviklast.

SV arbeider for:

- Ei styrt avviking av pelsdyrnæringa innan ein gjeven frist.
- At det blir oppretta eit statleg dyreverntilsyn.
- Å betre dyrevelferda i kyllingindustrien.
- Forbod mot bruk av dyr som er avla på ein slik måte at dei lir fysisk og mentalt.
- Forbod mot bruk av elefantar i sirkus.
- Å styrkje forskning på og arbeid med alternativ til dyreforsøk.
- Auka forskning på fiskevelferd og sterkare fokus på fiskevelferd i oppdrettsanlegg.

Fiskeri, havbruk og fiskeindustri

Noreg er ein av dei viktigaste fiskerinasjonane i Europa. Ein lang kyst med vide havgrunnar og mange fjordar gjev Noreg gode føresetnader for å hauste rikeleg frå havet og vidareutvikle ei berekraftig blå næring. Det gjev eit stort potensial, både med tanke på eksportinntekter og sysselsetjing i kystsamfunna. Den viktigaste utfordringa er å forvalte fiskebestandane berekraftig og til det beste for kystsamfunna og for fellesskapen. Havressursane må halde fram med å vere fellesskapseigedom.

SV ønskjer å utvikle foredlingsindustrien for å sikre ilandføring og god råvarepris for fisken. Dersom ein har fått kvotar med leveringsplikt, men ikkje leverer der ein skal, må kvotane fordelast om til andre som kan klare dette. Det er eit mål å auke foredlingsgraden og verdiskapinga. Samarbeidet mellom fiskeindustrien og forskingsinstitusjonane må styrkjast. Leveringsplikta er eit viktig tiltak for å sikre at fiskeria skaper aktivitet i kystsamfunna. Det er òg viktig å auke ilandføringa av fersk fisk.

Sjølv om sjømat er sunt og ei av dei viktigaste eksportnæringane våre, et vi for lite sjømat i Noreg. SV vil difor arbeide for at det blir etablert

Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling

informasjonssenter og fisketorg, som Kystens Hus, i alle dei største byane.

I åra framover er det viktig å sjå nærare på mange til no lite utnytta marine ressursar. Dette kan vere mikroalgar (planteplankton), makroalgar og dyreplankton som krill og raudåte. Mykje av dette kan brukast direkte til mat, fôr, medisin eller energiproduksjon.

Havet har mange organismar som kan brukast til ulike føremål – frå medisin til grøn energiproduksjon. SV går inn for å styrkje forskinga på dette området, både med tanke på mogleg verdiskaping og for å få større forståing for økosystema, slik at vi får ei berekraftig utvikling. Noreg må vidareutvikle det internasjonale samarbeidet på dette området.

Havbruk er ei av dei største eksportnæringane våre og har mykje å seie for mange lokalsamfunn. Oppdrettsnæringa skaper store miljøproblem som lakselus, rømming og smittsame sjukdomar, noko som verkar negativt inn på villaksen og dei lokale økosystema. Ho skaper òg store ressursutfordringar. Det blir brukt mykje fisk til fiskeproduksjon, noko som gjer Noreg til ein stor importør av fisk til fôr. Dette er ei vesentleg utfordring.

SV vil sikre ei berekraftig utvikling av oppdretts- og havbruksnæringa ved å stille strengare miljøkrav og sikre at dei blir følgde opp. Krava må kombinerast med verkemiddel som gjer det lønsamt å drive teknologiutvikling og endre prosessar til beste miljøstandard. Kommunar og fylkeskommunar bør samarbeide om utvikling av arealplanar for kysten.

For å unngå påverknad av genetisk materiale på villfisk og for å unngå konkurranse med fiskeria er det naudsynt med restriktiv handtering av nye artar i oppdrett. Det gjeld mellom anna torsk, særleg i nærleiken av gyteområde.

Det må stillast klare krav om at fangst av fôr til oppdrettsnæringa ikkje utnyttar fiskebestandar, og at forbruket av viltfanga fisk til fiskefôr må reduserast. Fiskefôr basert på genmodifiserte organismar som erstattar fiskeolje, er ikkje vegen ut av fôrkrisa.

SV arbeider for:

- Å oppretthalde råfisklova, styrkje deltakarlova og skjerpe krava til leveringsplikt for trålflåten med å fordele om kvoten dersom plikta ikkje blir halden.
- At kvotar blir fordelte om frå den kapitalintensive havfiskeflåten og store kystflåten til den arbeidsintensive kystflåten.
- Å redusere omsetnaden av kvotar.
- At det blir utvikla verkty for betre kvalitetsmåling og klassifisering av fersk fisk som grunnlag

for prisdifferensiering.

- Ei utviding av ordninga med rekrutteringskvotar til ungdom.
- Å gjennomføre ei grøn skatteomlegging innafor skattenivået som vi har i dag, for å redusere utslappa av CO₂ frå fiskerisektorene.
- Nedkjemping av ulovleg fiske som verken blir rapportert eller er regulert, og arbeide for eit internasjonalt forbod mot å kaste ut fisk.
- At det blir stilt strenge krav til dokumentert berekraft før tildeling av nye konsesjonar. Ved sviktande berekraft må ein setje grenser for tildeling av konsesjonar.
- Innføring av arealavgift, og/eller høve for kommunane til å krevje eigedomsskatt, for oppdrettsanlegg.
- At nye oppdrettskonsesjonar ikkje skal kunne seljast, men gå attende til fellesskapen om dei går ut av bruk.
- At regjeringa skal ta initiativ til ein internasjonal avtale mellom dei største oppdrettsnasjonane for å regulere minstestandardar, styrkje og sikre at rettane til arbeidstakarar, urfolk og lokalfolk blir tekne vare på.
- Å styrkje satsinga på marin bioprospektering og ta i bruk mikro- og makroalgar som grunnlag for fôr og biodiesel.

Regional utvikling og distriktspolitikk

SV vil ha ei regional utvikling som demmer opp for sentraliseringseffekten marknadskreftene har. Heile Noreg skal utviklast med utgangspunkt i eigne ressursar. SV vil føre ein aktiv politikk for å utvikle distrikta og oppretthalde hovudtrekka i busetnadsmønsteret.

Dette inneber eit statleg økonomisk system som sikrar distrikta naudsynt handlingsrom, både når det gjeld basistjenester der folk bur, og høve til å sikre rolla fylkeskommunar og kommunar har med å utvikle samfunnet og vere pådriverarar for attraktive bustadmiljø og næringsutvikling i heile Noreg.

Verkemiddelapparatet skal ha klare føringar på at det skal ta distriktspolitiske omsyn når midlar blir fordelte. Verkemidla for utvikling av distrikta må vere føreseielege. Dette inneber ei dreining vekk frå prosjektorganisert tildeling av middel til distrikta og over til langsiktige føreseielege ordningar med mindre byråkrati. Distriktspolitiske verkemiddel skal vere kunnskapsbaserte og ta utgangspunkt i tilrådingar frå fagmiljø som har kompetanse på kva det er som skal til for å gje distrikta gode rammevilkår.

SV arbeider for:

- At det blir etablert inntil seks landsdekkjande såkornfond. I område med små vekstimpulsar frå olje, gass og fiskerinæring

må næringspolitikken forsterkast endå meir med ei offensiv, framtidsretta næringsutvikling forankra mellom anna i lokale berekraftige ressursar. Eit fond må forvaltest av Innlandet og ha spisskompetanse i utnytting av trevirke og trebasert næring og følgjast opp med forskingsinnsats.

- Å styrkje finansieringa av universitet og høgskular og sikre eit desentralisert utdanningstilbod, under dette etter- og vidareutdanning.
- Å stimulere til eit tettare og meir føreseieleg samarbeid i distrikta mellom næringsliv, offentleg sektor og FoU-miljøa.
- Ei vidareutvikling av dei regionale forskingsfonda.
- At støtteordninga for små distriktsbutikkar blir ført vidare.
- At nye statlege arbeidsplassar først og fremst blir lagde utanfor Oslo.
- Vidareutvikling av næringsshagane.
- Å oppretthalde og styrkje regionale og lokale tilskotsordningar og halde fast på den differensierte arbeidsgivaravgifta.

Kapittel 6: Kunnskap

Utdanning til alle er nøkkelen til eit godt samfunn. Difor er det ein hovudprioritet for SV å satse på kunnskap, frå grunnutdanning til forskning og frå barnehagen til etter- og vidareutdanning gjennom eit langt yrkesliv.

For den einskilde gjev kunnskap framtidsutsikter og fridom, og er ei kjelde til auka innsikt, forståing og danning. For samfunnet er utdanning eit verkty for verdiskaping, maktutjamning, inkludering og eit levande folkestyre.

Skulen skal sørkje for at alle lærer å lese, skrive og rekne, og førebu elevane på aktiv deltaking i samfunnet, arbeidslivet og demokratiet. For å oppnå dette krevst dyktige lærarar. Lærarar må gjevast meir tid til undervisning og til samarbeid i personalgruppa. Elevane er tente med ein skule med kollektive verdiar der personellet opptre samstemt.

Alle skal ha lik rett til utdanning. Skilnader i sosial og kulturell bakgrunn, økonomiske eller geografiske tilhøve, kjønn, alder, seksuell orientering eller funksjonsevne skal ikkje hindre nokon frå å ta utdanning. SV vil verne om gratisprinsippet i skulen og sørkje for at alle elevar får opplæring etter føresetnadene sine. Gjennom tidleg innsats skal elevar få hjelp til å meistre opplæringa, slik at dei får fagleg grunnlag og motivasjon til å fullføre utdanningsløpet.

Utdanninga må vere med på å utvikle heile mennesket. Praktisk, teoretisk, sosial og estetisk kompetanse må leggast vekt på gjennom heile opplæringa. Ein meir heilskapleg og variert skule vil styrkje læringa for alle elevar. SV vil auke det profesjonelle handlingsrommet for lærarane og oppmuntre til forsøk og utviklingsarbeid i skulen.

Noreg treng fleire fagarbeidarar. SV vil auke rekrutteringa til yrkesfaga mellom anna gjennom å styrkje rådgivartjenesta, heve kvaliteten på undervisninga, sikre fleire læringsplassar og auke utstyrsstipendet.

Leiarar og tilsette med god fagleg kompetanse er avgjerande for kvalitet og tilpassa opplæring. SV vil arbeide for at styrarar, skuleleiarar og tilsette får meir tid til pedagogisk leiing. Vi vil satse vidare på å betre dei grunnleggjande kunnskapane elevane har i lesing, skriving og rekning. Dette er særleg viktig for å redusere fråfallet i vidaregåande opplæring.

Skulen er ein møteplass for born og ungdom med ulik sosial og kulturell bakgrunn. Den offentlege fellesskulen skal vere med på å auke forståinga og tilliten mellom menneske. SV vil difor styrkje fellesskulen og setje grenser for høvet til å opprette privatskular.

SV vil òg styrkje høvet skulen og barnehagen har til å fange opp og hjelpe born og ungdom som har problem. Vi vil difor styrkje kompetansen til lærarane og førskulelærarane på området, og få fleire yrkesgrupper med særskild kompetanse inn som ein naturleg del av skulen.

Hovudutfordringar for SV i perioden:

- **Eit lyft for læring og lærarar i grunnskulen.** Vi vil vidareutvikle ein offentleg grunnskule med fleire lærarar, meir praktisk og variert læring, leksehjelp og fysisk aktivitet slik at alle lærer å lese, skrive og rekne, og får andre evner og kunnskapar som dei treng resten av livet.
- **Gode barnehagar til alle barn.** SV vil styrkje kvaliteten i barnehagane og, i neste stortingsperiode, trappe opp til minimum to barnehageopptak i året.
- **Styrkje yrkesfagopplæringa i vidaregåande opplæring:** For å sikre yrkesfagelevane eit godt opplæringstilbod, og skaffe fleire dyktige fagarbeidarar, vil SV gjere fagopplæringa meir praktisk og yrkesretta, auke utstyrsstipendet og sikre læreplass til alle.

Framtidsbarnehagane

SV vil utvikle den norske barnehagetradisjonen vidare, der eigenverdien til barndomen og den frie leiken til borna blir halden i hevd. Borna skal møtast med tillit og respekt, slik at dei kan utvikle seg i trygge omgivnader. Barnehagen er det første steget i utdanningsløpet for dei fleste born i dag og ein viktig arena for sosial utvikling, språkutvikling og læring.

SV vil styrkje barnehagen gjennom høgare fagleg kvalitet på tilbodet. Nøkkelen til dette er små barnegrupper og auka kompetanse hos dei tilsette. SV vil difor prioritere tiltak som aukar rekrutteringa til førskulelæreryrket og styrkjer kompetansen til dei tilsette. Auka kompetanse og nok tilsette vil styrkje barnehagen som pedagogisk tilbod og betre oppfølginga av born med særskilde behov og born som er råka av omsorgssvikt.

Barnehagen skal vere tilgjengeleg for alle born. SV er opptekte av å nå dei borna som ikkje går i barnehage, spesielt born i alderen tre til fem år. Barnehagane er særleg viktige for born som ikkje kan norsk, eller som har vanskelege oppvekstvilkår.

SV arbeider for:

- Fleire barnehageplassar med å halde fram med opptappinga av kapasiteten på barnehageplassar samstundes som ein rekrutterer nok kvalifiserte tilsette. SV ønskjer minimum to barnehageopptak i året.
- Ei lovfesta mannskapsnorm der det skal vere minimum éin vaksen per tredje born under tre år, og éin vaksen per sjette born

over tre år.

- Å auke kompetansekrava til dei tilsette i barnehagane og trappe opp mot at minst halvparten av dei tilsette i barnehagane skal ha pedagogisk kompetanse. Det skal stillast krav om at alle tilsette i barnehagane minst skal ha barnehagefagleg grunnkompetanse, og høvet for dispensasjon frå krava til pedagogisk utdanning skal reduserast.
- Ei satsing på etter- og vidareutdanning gjennom ein kompetansestrategi som gjev ein monaleg auke i høva til etter- og vidareutdanning for dei tilsette i barnehagane.
- At barnehageeigar får ei plikt til å tilby etter- og vidareutdanning/sørkje for kompetanseutvikling av dei tilsette.
- Å opprette fleire nye heiltids- og deltids studieplassar i barnehagelærarutdanninga, der arbeidsplassbasert utdanning er ein del av deltidsklassane.
- Låg pris på barnehageplass. SV vil forsvare maksimumsprisen for barnehageplassar med å fryse prisen på det nivået vi har i dag, og deretter redusere prisen gradvis. Målet til SV på sikt er at barnehagen skal vere eit gratis tilbod.
- At det blir innført redusert pris på barnehageplass for familiar med låg inntekt i alle barnehagar.
- At fleire blir inkluderte gjennom å utvide ordninga med gratis halvdagsplass i barnehagen. Det vil føre til sosial og språkleg kompetanse og gje eit godt grunnlag for skulestart.
- At alle born skal kunne norsk før dei tek til på skulen. SV vil sjå på nye verkemiddel for å nå dei borna som i dag ikkje går i barnehage før skulestart. Norsk kunnskapar er avgjerande for å lukkast i skulen.
- At private barnehagar kan bli pålagde å følgje kommunale opptaksreglar til barnehageplass.
- At ein større del av barnehagane blir drivne av det offentlege. SV vil styrkje høvet kommunane har til å sikre kvaliteten og gode arbeidstilhøve for tilsette både i kommunale og private barnehagar.
- SV vil innføre ei tilsvarande lov for private barnehagar som for privatskulane, som hindrar eigarane i å ta utbytte eller verdiar på andre måtar. Løns-, arbeids- og pensjonsvilkår skal ikkje vere dårlegare i private enn i offentlege barnehagar.
- At arbeidet med å styrkje førskulelærarutdanninga og auke rekrutteringa til førskulelæreryrket held fram.
- Breiare rekruttering av tilsette i barnehagen, mellom anna gjennom fleire tospråklege assistentar.
- Å styrkje arbeidet for å avdekke overgrep og omsorgssvikt i barnehagen. Kunnskapen om dette må styrkjast i førskulelærarutdanninga, og samhandlinga mellom

barnevern, barnehage og andre relevante etatar må betrast.

- At kontantstøtta må gjerast om til ein ventestønad for foreldre som ikkje har fått tilbod om barnehageplass.
- At kvenar, samar og andre nasjonale minoritetar får høve til å drive språkutvikling for borna sine i barnehagar.

Ein styrkt fellesskule

Ikkje noko er så viktig for læring og kvalitet i skulen og barnehagen som læraren. Gode lærarar, lektorar og instruktørar er den viktigaste nøkkelen til læring, meistring og trivsel. SV vil føre ein politikk som gjer at vi får fleire kompetente lærarar i norsk skule, lærarar som har tid til å sjå kvar einskild elev. For å klare dette vil vi arbeide for auka rekruttering til læraryrka, betre lærarutdanning og betre ordningar for etter- og vidareutdanning. SV vil utvide forsøket med auka lærartettleik på ungdomssteg til å gjelde heile grunnskulen. Målet er ei ressursnorm på skulenivå.

Ein god skule krev gode løns- og arbeidsvilkår for lærarane. Vi vil arbeide for at lærarane kan få meir tid til å undervise og større rom for fagleg samarbeid og fellesskap, og vi vil vere med på å utvikle faglege karrierevegar for lærarar.

Tida til lærarane skal brukast på læring og oppfølging av born og elevar. Difor vil SV arbeide mot grunnlaust byråkrati i utdanningsystemet. Systema for kvalitetsvurdering skal vere gode pedagogiske verkty for lærarane, samstundes som dei gjev utdanningsstyresmaktene god styringsinformasjon. Kartlegging og rapportering som ikkje fører til dette, bør avskaffast. Nasjonale prøvar skal gjerast om til utvalsprøvar.

Grunnskulen skal lære elevane å lese, skrive og rekne og gje elevane den kunnskapen dei treng for vidare utdanning og yrkesliv. Skulen skal vere ein trygg og inkluderande læringsarena. For at alle skal ha lik tilgang til kunnskap, må vi ha ein gratis, offentleg fellesskule.

Snevre system for kartlegging og resultatstyring står i vegen for at elevane får lære så mykje som råd. Skal kunnskap kome først, kan ikkje testing og byråkrati stele tid frå elevar og lærarar. Skulen skal gje lyst til å lære, han skal både fremje nyfikna til elevane og gje klare rammer for kva elevane skal kunne.

Skulen har òg eit breitt samfunnsmandat, som ein støttespelar for inkludering, forståing, danning og fellesskap. Born som i periodar eller over lengre tid har behov for spesiell oppfølging, skal sikrast eit tilrettelagt tilbod. Beredskapen for born som opplever kriser, overgrep eller omsorgssvikt, må styrkjast. I tillegg må tilsette i barnehagar og skular

sikrast meir kunnskap om vald og overgrep, slik at dei er trygge på å gjennomføre meldeplikta si til barnevernet når det er behov for det. Meir og betre kunnskap gjev tryggleik til å melde frå.

Det er ein klar samanheng mellom inneklima og læringsevne. Kommune må setje av nok ressursar til vedlikehald av skulebygningar, slik at dei fysiske tilhøva for læring og trivsel ligg til rette. Uteområda må vere tilpassa fysisk aktivitet, læring og lek.

SV vil forsvare og styrkje fellesskulen, der born med ulik bakgrunn får like høve til å lære meir. For å sikre alle born og unge ei likeverdig opplæring med høg kvalitet vil vi oppretthalde ein restriktiv privatskulepolitikk. Private skular blir i størst grad nytta av familiar der foreldra har høgt utdanningsnivå, og er i stor grad eit tilbod i sentrale stork. Eit større innslag av private skular vil difor auke vekta på foreldrebakgrunnen til elevane og skape større skilnader i Skule-Noreg. SV vil difor framleis ha ei restriktiv privatskulen. Med tanke på integrering og det å ta vare på felles møteplassar på tvers av religiøs bakgrunn er det eit mål på sikt å redusere talet på religiøse privatskular som får statsstøtte.

Oppretting av privatskular gjer det mange stader vanskelegare å oppretthalde eit godt offentleg skuletilbod. Elevgrunnlaget for offentlege skular blir svekt, noko som kan føre til nedlegging av offentlege skular utanfor sentrale område i regionen. SV vil leggje meir vekt på vurderingane til kommunar og fylkeskommunar når søknader om godkjenning eller utviding av privatskular blir vurderte.

Det er ein del av samfunnsoppdraget til skulen å gje elevane høve til å ta del i og påverke avgjerder. Eit sterkt elevdemokrati gjer skulen betre og gjev verdfull opplæring i demokratiske prosessar med rettar og plikter for elevane som tek del.

Grunnskulen: Eit lyft for læring og lærarar

Vegen til meir kunnskap i skulen går gjennom fleire og betre lærarar, saman med ulike læringsfremjande tiltak som skapar større heilskap og variasjon i skuledagen. Meir fysisk aktivitet og leksehjelp støttar opp under undervisninga til lærarane og gjer at fleire vil lære seg å lese, skrive og rekne tidlegare. SV vil innføre ein ny skuledag med lærarsatsing.

Dei første skuleåra er svært viktige for å lære seg å leve, skrive og rekne og for kor godt elevane lukkast i utdanningsløpet. Gjennom tidleg innsats vil SV gje alle born eit godt grunnlag for livslang læring. Alle elevane må følgjast opp tett, slik at born som slit med fag, eller ikkje

trivst på skulen, kan få hjelp. Nye yrkesgrupper i skulen skal gje lærarane betre tid til å lære borna det dei skal. Tidleg innsats for elevane som treng ekstra oppfølging, gjer at fleire lærer å lese, skrive og rekne. Samstundes vil behovet for spesialundervisning seinare i utdanningsperioden bli redusert.

Auka lærartettleik vil gje auka fagleg kvalitet i skulen. God oppfølging handlar om tid. Skulen skal gje alle elevane, dei flinkaste og, utfordringar tilpassa det faglege nivået deira. Betre oppfølging krev at det blir færre elevane per lærar. Tilrettelagd undervisning vil òg seie at undervisninga må gjerast meir variert og praktisk enn i dag.

Skulane er viktige samlingspunkt i lokalsamfunna. Nærskulane er med på å redusere reisetid for elevane. For å vere sikre på at dei små skulane har fagleg og sosialt forsvarleg drift, bør skulane samarbeide med andre skular i nettverk.

SV arbeider for:

- Å utvide forsøket med auka lærartettleik på ungdomssteg til å gjelde heile grunnskulen. Målet er ei ressursnorm på skulenivå der kvar skule ikkje kan ha meir enn 15 elevane per lærar på 1.–4. steg og 20 elevane per lærar på 5.–10. steg.
- At ordninga med gratis leksehjelp blir utvida til å gjelde heile grunnskulen. Leksehjelpa skal gjevast av lærarar eller anna kompetent personell.
- Å styrkje læringa gjennom meir fysisk aktivitet i skulen. Trappe opp til ein halv time fysisk aktivitet dagleg leidd av ein lærar frå 1.–10. steg.
- Betre ernæring for betre læring: SV vil utvide ordninga med frukt og grønt til å omfatte heile grunnskulen. På sikt er det eit mål for SV å innføre eit gratis skulemåltid.
- Å gjere skulefritidsordninga til eit pedagogisk tilbod. Kvaliteten i SFO skal sikrast ved å innføre ein rammeplan som set krav til innhald og kvalitet, og å stille krav om at SFO-leiar skal ha pedagogisk utdanning. SFO skal samarbeide med kulturskulen og lokale idretts- og aktivitetstilbod om tilbod i SFO-tida. Samstundes vil vi trappe opp tilbodet om gratis SFO-tid. På sikt er målet til SV at SFO skal vere eit gratis tilbod.
- Å få fleire yrkesgrupper inn i skulen for å arbeide for betre læringsmiljø for borna og betre arbeidstilhøve for lærarane. Døme på slike grupper er helsepersonell, barneverdspedagogar og miljøarbeidarar.
- Å lovfeste retten til etter- og vidareutdanning av lærarar, og plikta kommunen har til å vere med på finansiering, og auke dei statlege løyvingane til slik etter- og vidareutdanning.
- At det blir innført ei plikt til og

ein rett for nyutdanna førskulelærarar og lærarar til å få rettleiing. Innhaldet og omfanget av rettleiinga må avgjerast nasjonalt, og bør kombinerast med redusert undervisningstid for nyutdanna lærarar.

- Å arbeide for auka sjølvstende i lærarrolla, tid til pedagogisk refleksjon og fagleg samarbeid og fellesskap.
- At satsinga på auka rekruttering til lærarutdanningane blir ført vidare.
- Å vidareutvikle innhaldet og kvaliteten i lærarutdanningane frå barnehage og opp til vidaregåande opplæring.
- At lærarutdanninga blir trappa opp til å bli ei utdanning på masternivå.
- Å styrkje norsk- og matematikkopplæringa i lærarutdanningane.
- Å styrkje rolla rektor har som leiar, og utvide tilbodet om styrar- og rektorutdanning.
- Å vidareføre ein restriktiv privatskulepolitikk for å ta vare på fellesskulen der elevane møtest, uansett bakgrunn. For å unngå sentralisering og nedlegging av offentlege skular vil SV leggje meir vekt på vurderingane til kommunar og fylkeskommunar når søknader om godkjenning eller utviding av privatskular skal vurderast. For å sikre integrering og ta vare på felles møteplassar på tvers av religiøs bakgrunn er det eit mål på sikt å redusere talet på religiøse privatskular som får statsstøtte.
- Å forsvare gratisprinsippet i skulen, slik at alle elevane får ta del på lik line.
- At det ikkje blir innført talkarakterar i barneskulen, men at ein heller gjev tilbakemeldingar som styrkjer læring og fagleg utvikling.
- Å innføre forsøk med nye og læringsfremjande vurderingsformer i ungdomsskulen.
- Betre vedlikehald og godt inneklima i skulane gjennom å styrkje rentekompensasjonsordninga for skulebygningar, slik at det blir lettare for kommunane å sikre godt fysisk læringsmiljø.
- At arbeidet for universell utforming og tilrettelagd opplæring skal prioriterast.
- At skulane har gode rutinar for melding til barnevern og politi ved mistanke om omsorgssvikt og vald i nære relasjonar.
- At kampen mot mobbing og diskriminering i skulen skal ha høg prioritet.
- At skulebiblioteka gjev eit godt kunnskapstilbod til elevane.
- At skulane gjev alle born og unge kompetanse til å meistre ein stadig meir digital kvardag.

(Les meir om elev- og studentdemokrati i Kapittel 11: Demokrati og folkestyre.)

Meir variert og praktisk ungdomsskule

Mange elevane opplever at motivasjon søkk på ungdomsskulen. SV vil gjere ungdomsskulen meir praktisk og variert. For å gje elevane meir kunnskap og eit betre utgangspunkt for vidare læring treng ungdomsskulen meir praktisk læring, sterkare satsing på estetiske fag og meir valfridom for elevane.

Rådgivingstenesta i skulen har over tid vore for dårleg. SV meiner det er naudsynt med eit rådgivingslyft for å gje elevane dei beste føresetnadene for val av vidaregåande opplæring. Ei viktig oppgåve er sørge for at tradisjonelle kjønnsroller ikkje legg grunnlaget for val av utdanning.

SV arbeider for:

- At opplæringa i ungdomsskulen blir meir praktisk og variert, slik at alle elevane får auka motivasjon og større læringsutbytte.
- At innføringa av valfag i ungdomsskulen held fram slik at elevane i større grad får følgje egne faglege interesser og får høve til å tileigne seg kunnskap på meir praktiske måtar.
- At rådgivingstenesta i ungdomsskulen blir vesentleg styrkt for å gje elevane betre kunnskap og føresetnader for vidare utdanningsval. Ein bør i tillegg vurdere om det bør opprettast ei rådgivarutdanning.
- At ungdomsskulen tek eit særleg ansvar for demokratiopplæring og stimulering til samfunnsdeltaking.
- At elevane får større høve til å bli utplasserte i arbeidslivet.
- At det blir gjeve gode høve til ein fleksibel overgang mellom ungdomsskule og vidaregåande opplæring.

Vidaregåande opplæring: Sats på yrkesfaga

Alle har rett til vidaregåande opplæring. Vidaregåande opplæring skal vere gratis og tilrettelagd for den einskilde. Både studiespesialisering og yrkesfaglege program skal tilby relevant undervisning med høg kvalitet. Dei grunnleggjande kunnskapane skal styrkjast hos alle elevane og ei meir praktisk, variert og relevant opplæring skal sikre betre tilpassa opplæring for alle. Godt samarbeid med arbeidslivet, lokalsamfunn og høgskule og universitet skal føre til dette.

Mange elevane i vidaregåande skule blir utsette for seksuell trakassering og andre former for kjønna mobbing. SV vil styrkje lærarkompetansen på området, sikre ei betre seksualundervisning og få sjølvtilitskurs inn i den vidaregåande skulen.

Skal Noreg ha ein trygg velferdsstat og eit næringsliv og ein industri som kan konkurrere med andre land, må vi òg ha yrkesfagleg opplæring med

Kapittel 6: Kunnskap

høg kvalitet. SV meiner det er eit mål at fleire elevar vel yrkesfaglege liner og fullfører læretida for å få fagbrev.

Mangel på læreplassar og ei undervisning som blir oppfatta som lite relevant, i tillegg til kunnskapshol frå grunnskulen, fører til stort fråfall frå yrkesfaga. Det er eit politisk ansvar å sørgje for at alle som ønskjer å gjennomføre yrkesfagleg opplæring, får høve til ei relevant og praksisnær undervisning og læreplass.

SV meiner at fellesfaga må gjerast meir relevante for yrkesopplæringa til elevane. Dette er spesielt viktig i språkfaga der yrkesfagelevane må få høve til å spesialisere seg i relevante fagspråk.

SV vil framleis prioritere arbeidet med å auke gjennomføringa i vidaregåande opplæring høgt. Fullført vidaregåande opplæring har mykje å seie for høvet elevane har til vidare studiar og deltaking i arbeidslivet seinare. Alle elevar må gjerast betre budde på dei faglege utfordringane i vidaregåande opplæring ved at opplæringa i grunnskulen må gjerast meir variert og tilpassa kvar einskild elev. I tillegg vil SV halde fram med målretta tiltak for å lette overgangen mellom ungdomsskule og vidaregåande opplæring, og tiltak som skal gje alle høve til å få eit fagbrev eller vitnemål.

SV vil oppretthalde eit mangfaldig skuletilbod over heile landet. Karakterbasert opptak er med på å forsterke sosiale skilnader og redusere valfridomen for mange elevar. SV vil at opptaket til vidaregåande opplæring skal balansere geografi og karakterar slik at flest mogleg får gå på vidaregåande skule utan å måtte flytte.

For at vidaregåande skule skal vere gratis for alle, vil SV auke utstyrsstipendet, slik at storleiken på stipendet er tilpassa dei reelle utgiftene elevane har. I opptrappinga vil vi prioritere dei yrkesfaglinene som utdannar fagfolk til dei bransjane der det er stort behov for arbeidskraft i framtida. Målet til SV er gratis læremiddel for alle i vidaregåande opplæring.

Elevane skal få gode tilbakemeldingar både på arbeidsinnsats og prestasjonar. SV ønskjer å prøve ut alternative former for evaluering i vidaregåande opplæring og forsøk med nye eksamensformer.

Ei god rådgivingsteneste er avgjerande for at eleven skal kunne orientere seg i eit stadig meir komplisert utdanningssystem. SV vil styrkje og profesjonalisere rådgivingstenesta.

Samfunnskontrakten for fleire læreplassar må følgjast opp med fleire konkrete tiltak. Næringslivet og det offentlege må saman fast-

slå behovet for lærlingplassar og i fellesskap setje av nok pengar til å finansiere lærlingplassar for alle. På den måten vil det ikkje koste den einskilde verksemda noko ekstra å ta i mot lærlingar. SV meiner at lærlingtilskotet skal aukast.

Yrkesfaglærarutdanninga må utbetrast. Det er viktig at yrkesfaglærarar med jamne mellomrom får tilbod om opphald i bedrifter. Fleire fagarbeidarar må stimulerast til å bli lærarar på yrkesfag. Fleire skular bør ta i bruk lektor 2-ordningar for å få fleire fagfolk inn i undervisninga.

SV arbeider for:

- Å auke gjennomføringa av vidaregåande skule og å auke læringsutbyttet gjennom ei meir praktisk, variert og relevant opplæring i alle fag.
- Å vidareutvikle ein god vurderingskultur som er rettviss og læringsfremjande, og gjennomføre forsøk med nye eksamensformer.
- Å styrkje rådgivartenesta.
- Å gje elevdemokratiet i vidaregåande skule gode rammevilkår og sikre at dei tillitsvalde for elevane får informasjon, høve til delta-king og påverknad der avgjerder blir tekne.
- Å innføre nye vegar i opplæringsløpa slik at det blir råd å veksle mellom skule og praksis gjennom heile opplæringa.
- Å lovfeste retten til læreplass. Inntil det skjer, vil SV arbeide for at alle elevar som ikkje får læreplass etter VG2, får rett til toårig praksisbasert opplæringsløp i skuleregi. Eit slikt tiltak må følgjast opp med partnerskapskontraktar og praksisperiodar i verksemdar.
- Å utvikle alternative modellar til ordninga vi har i dag med to år i skule og to år som lærling, slik at eleven kjem i kontakt med arbeidslivet tidlegare.
- Å innføre krav om at verksemdar som får kontraktar med det offentlege, tek imot lærlingar.
- At alle offentlege aktørar, kommunar og verksemdar blir pålagde å fastsetje klare og forpliktande mål for talet på læreplassar i deira regi, slik at alle får gjennomført utdanninga si og samfunnet får nok kvalifisert arbeidskraft.
- At kostnadene med lærlingordninga blir betalt av alle norske arbeidsgivarar i fellesskap gjennom auka arbeidsgivaravgift. Inntektene blir førte til eit fond som dekkjer kostnader ved lærlingar, slik at kostnadene for utdanning av framtidig arbeidskraft blir eit spleiselag, og slik at ingen verksemdar kan unndra seg å vere med på opplæring.
- At ordninga med opplæringskontraktar blir vidareutvikla for å gje betre oppfølging av både lærlingar og læreverksemdar.
- At satsane på utstyrsstipend blir auka.

SV satsar på kunnskap fordi det er avgjerande for utvikling av demokrati og samfunn. Forsking og utdanning med høg kvalitet vil føre til ei berekraftig utvikling, verdiskaping og velferd. Vi står i dag overfor store utfordringar i samfunnet som vil skape nye utdanningsbehov og krevje auka forskingsinnsats i tida framover.

Lik rett til utdanning er eit berande element i utdanningspolitikken til SV, og viktig for utviklinga av eit rettvisst og demokratisk samfunn. Kva utdanning du kan velje, skal ikkje styrast av kva bakgrunn du har eller økonomien din.

Fri og uavhengig forskning er ein viktig føresetnad for ein opplyst og kritisk samfunnsdebatt, og eit levande demokrati. Visjonen til SV er å styrkje Noreg som kunnskaps-samfunn. Det krev gode rammevilkår for forskinga, og at heile samfunnet tek del i kunnskapsutviklinga. SV vil difor vidareføre og auke veksten i forskingsinnsatsen, og satse på forskning med høg kvalitet. Målet til SV er at forskingsinnsatsen til det offentlege skal vere minst 1 prosent av brutto nasjonalprodukt (BNP). Medrekna private investeringar i forskning er målet 3 prosent av BNP.

SV ønskjer samfunnsforpliktande universitet og høgskular som har fagleg fridom og organisatorisk sjølvstende. Men akademia må ikkje ha nok med seg sjølv – det må gå i samhandling med omverda. Målet er vitskaplege institusjonar som godkjenner denne rolla, og at vitskapen skal vere med på å løyse behov og utfordringar som samfunnet har. SV ønskjer å gjere best mogleg utdanning tilgjengeleg for flest mogleg.

Hovudprioritet for SV i perioden:

- **Lik rett til utdanning.** Starte ei opptrapping av studiefinansieringa til 1,5 G (123 000 kroner per 1. mai 2012) i året, og innføre lønsjustering av studiefinansieringa.
- **Satse på kvalitet i høgare utdanning.** SV vil auke grunnfinansieringa.
- **Trappe opp forskingsinnsatsen.** SV vil arbeide for ei meir føreseieleg forskning gjennom å innføre ein langtidsplan for kunnskap og forskning. Planen skal innehalde mål for mellom anna forskingsinnsats, stipendiatstillingar, studieplassar og investeringar i bygg og infrastruktur.

Samfunnsforplikting i akademia

Universiteta og høgskulane har eit samansett samfunnsoppdrag. Dei skal på den eine sida gje studentane ei utdanning som førebur dei til arbeidslivet og svarer på behova

samfunnet har. På den andre sida skal dei fremje vitskapen og medverke til fagleg utvikling og nyvinning. Kvaliteten ved norsk høgare utdanning er avhengig av at begge desse sidene av samfunnsoppdraget verkar saman, og at sektoren får vilkår som gjer dette samspelet mogleg.

SV meiner det bør etablerast eit kontaktforum mellom akademia og det sivile samfunnet der friviljuge organisasjonar og folkelege rørsler melder interesse for nye forskningstema. I tillegg vil SV at akademia skal utvide samfunnskon-takten til å omfatte det sivile samfunnet, gjennom vidareutvikling av dei samarbeidsorgana vi har i dag mellom akademia, offentleg sektor og næringslivet.

For å sikre at universiteta og høgskulane når politisk fastsette mål for sektoren, går SV inn for at akademia skal ta eit større samfunnsansvar. SV meiner dette kan skje ved at det blir innført eit system med fleirårige avtalar mellom institusjonane og Kunnskapsdepartementet for å styrkje verksemda langsiktig. Ei slik reform vil gjere akademia betre i stand til å nå samfunnsmåla for høgare utdanning i Noreg. Overordna styring og finansiering av utdannings- og forskingssektoren skal vere eit offentleg ansvar. Universitet og høgskular må framleis vere statlege forvaltingsorgan.

SV arbeider for:

- At samarbeidsorgana vi har i dag mellom akademia, lokalsamfunnet og næringslivet, blir utvida, slik at det sivile samfunnet og folkelege rørsler får ta del.
- Å utvide prøveordninga med samfunnskontrakt for å styrkje samarbeidet mellom arbeids- og næringsliv og akademia.
- Å innføre eit system med meir langsiktige avtalar for finansiering av høgare utdanningsinstitusjonar.

Lik rett til høgare utdanning

SV arbeider for at alle skal ha høve til å ta høgare utdanning, uavhengig av sosial eller kulturell bakgrunn, kjønn, bustad, etnisitet, klasse eller funksjonsevne. Det skal ikkje takast studieavgift for offentleg høgare utdanning i Noreg. SV meiner det må gjennomførast ei heilskapleg satsing for å betre bustadsituasjonen, studentvelferda og studie-støtta. Talet på studieplassar skal framleis aukast, slik at fleire får ta del i utdanningsgodet. SV meiner at veksten i studieplassar i hovudsak bør kome utanfor Oslo, for å dempe sentraliseringa og unngå at leigemarknaden i Oslo blir endå heitare. Bustad er den største einskildutgifta for studentar. Det er avgjerande å leggje til rette for rimelegare butilhøve for studentar. Det må innførast ordningar som

gjer det lettare å kombinere det å ha barn med studiar.

Høgare utdanning må gjerast tilgjengeleg for alle studentar. Universell utforming av fysisk miljø må sikrast og IT-miljø, hjelpemiddel, inntaksreglar, læremiddel og eksamen må leggjast til rette.

Desentralisert høgskuleutdanning må gjevast føreseielege rammevilkår gjennom tydeleg avklaring av ansvar for dei lokale studiesentera og ei finansieringsordning som gjer det attraktivt for høgskulane å levere utdanning til slike studiesenter.

SV arbeider for:

- Å auke talet på studieplassar i høgare utdanning.
- Å starte opptrappinga av studie-støtta til 1,5 gonger grunnbeløpet i folketrygda i året (123 000 kroner per 1. mai 2012) og fordele støtta over elleve månader i året. Koplinga til grunnbeløpet gjev lønsjustering kvart år.
- At det skal byggjast minst 2000 nye studentbustader kvart år i stortingsperioden.
- At utdanning skal gje pensjonsopptening.
- At studentar med barn får studie-stønad og forsørgjarstipend tolv månader i året.
- At studentar som får barn, skal få foreldrepengar tilsvarende minsteytinga i folketrygda (2 G).
- At både undervisning, eksamen og fysiske tilhøve ved høgare utdanningsinstitusjonar er lagde til rette slik at studentar med nedsett funksjonsevne har like høve til høgare utdanning.

Kvalitet i utdanninga

SV vil satse på kvalitet i høgare utdanning. Alle studentar skal få eit opplæringstilbod med faglege utfordringar, tett oppfølging og nærleik til aktuell forskning. SV vil ta initiativ til ei større satsing på høgare utdanning for å betre utdanningskvaliteten.

Undervisninga i høgare utdanning skal vere forskingsbasert. Studentane skal gjerast kjende med aktuell forskning og få høve til å prøve forskning i praksis. Undervisning skal vere ei prioritert oppgåve for dei vitskapleg tilsette, og alle institusjonar må sørje for å tilby studentane ei undervisning med høg fagleg og pedagogisk kvalitet.

For å sikre at kvalitet i opplæringa blir prioritert, vil SV at ein større del av finansieringa av undervisninga i høgare utdanning skal gå gjennom grunnløyvingar.

Undervisninga i høgare utdanning må bli meir praksisrelevant for yrkeslivet til studentane etter at utdanninga er avslutta. Alle fag bør tilby ei opplæring der studentane får ta i bruk kunnskapen sin, teste han ut i praksis og bruke han på ulike måtar.

Det er eit stort etterslep på vedlikehald av bygningar i høgare utdanning. For å kunne tilby undervisning med høg kvalitet må studiestadene ha gode bygningar og oppdatert vitskapleg utstyr.

SV arbeider for:

- At forskning og undervisning blir kopla tettare saman. Fleire vitskaplege stillingar bør ha undervisningsplikt.
- At Forskringsrådet skal ha eigne midlar til forskning der studentar deltek.
- At undervisningserfaring skal lønast med å bli meritterande ved tilsetjingar og gje opprykk i vitskaplege stillingar.
- At ein større del av finansieringa av undervisninga ved universitet og høgskular skal gjevast gjennom grunnløyvingar. Den delen av tilskotet som er avhengig av studiepoengproduksjon, skal reduserast frå 40 til 20 prosent.
- At det skal bli meir lønsamt for institusjonane å gjere delgradsstudium i utlandet til ein integrert del av studieløpet.
- At fleire norske studentar skal ta gradsstudium i ikkje-engelskspråklege land.
- Å auke investeringane i nybygg og ruste opp bygningar og vitskapleg utstyr som blir brukte i høgare utdanning.
- Å vidareutvikle og styrkje undervisningsmetodar og evalueringsmetodar i høgare utdanning.

Kvalitet i forskinga

SV arbeider for meir forskning med høg kvalitet i Noreg. Det stiller krav om gode finansieringsordningar, nok tid til forskning, fagleg fridom, mindre byråkrati og skikkelege arbeidsvilkår for forskarane.

Sidan dei raudgrøne tok over i 2005, har forskingssektoren hatt ein realvekst på 32 prosent. SV vil trappe opp forskingsinnsatsen og auke grunnløyvingane direkte til universitet, høgskular og forskingsinstitutt. Finansieringa av forskning bør i større grad enn i dag gå gjennom faste løyvingar og baserast på evaluering av tidlegare arbeid. Det er viktig å halde på ei spreiding i forvaltinga av forskingsmiddel for å sikre maktspreiding i forskinga.

SV har som mål å styrkje forskingsbidraget til næringslivet vesentleg og vil utfordre næringslivet til å gje meir støtte til fri og uavhengig forskning. SV vil gå inn for at det offentlege skal auke innsatsen, gjennom støtte og lån, til bruksretta forskning i bedriftene. Forsking og innovasjon bør vere kriterium i den statlege innkjøpspolitikken. SV vil styrkje høvet til kompetanseoverføring mellom næringslivet og forskingssektoren.

SV meiner Noreg må vere ein pådrivar for å styrkje det internasjonale forskningssamarbeidet. Det må leggjast betre til rette for at norske forskarar får ta del i internasjonale

Kapittel 7: Høgare utdanning og forskning

forskningsnettverk. Ei rekkje internasjonale prosessar fører i dag til global skeivfordeling og kommersialisering av teknisk og vitskapleg kunnskap. SV ønskjer ei open og inkluderande kunnskapsutvikling basert på samarbeid, framfor konkurranse, mellom institusjonar for å takle globale utfordringar som fattigdom og miljøkriser. Utvikling av samarbeid med partnarinstitusjonar i sør bør prioriterast.

Noreg deltek i EU-forskningsprogram i tråd med EØS-avtalen. SV ønskjer ein kritisk gjennomgang av korleis forskingsressursane blir brukte, mellom anna deltakinga i EU-rammeprogram.

SV arbeider for:

- Å halde fram opptrappinga av forskingsinnsatsen. SV vil auke den offentlege forskingsinnsatsen til minst 1 prosent av BNP.
- At det blir sett ned eit utval med tre partar, fagrørsla, NHO og staten, for å auke forskingsinnsatsen og auke tilgangen på ny kunnskap og kompetanse i næringslivet.
- Å evaluere samfunnseffekten av den omfattande økonomiske satsinga på EU-forsking som norske styresmakter har prioritert dei siste åra.
- Å styrkje høva til kompetanseoverføring mellom næringslivet og forskingssektoren gjennom verkemiddel som nærings-PhD-ar (stipendiatar delfinansierte av næringslivet), utveksling av personell, trainee-ordningar og andre former for arbeidsavtalar.
- Å gjere akademia mindre byråkratisk og forenkle krava til rapportering, og redusere søknadsbyråkratiet for forskingsmidlar og driftsmidlar.
- Ein full gjennomgang av målstyringsregimet i høgare utdanning for å fjerne oppgåver og rapporteringskrav som ikkje er relevante eller naudsynte.

Fri og nyfiknedriven forskning

At forskinga er fri og uavhengig, er eit viktig prinsipp for SV. Det er avgjerande for at forskinga skal føre til ny kunnskap, stille spørsmål ved etablerte sanningar og bringe samfunnet framover.

I forskingssamarbeid med næringslivet må ein unngå at tunge næringsinteresser og kortsiktige forretningsomsyn får prege resultat av forskinga. SV vil stille krav til private givarar, slik at store løyvingar til visse forskingsføremål ikkje blir følgde av eigendelar som blir tekne frå forskingsføremål elles.

Bruksretta forskning på spesielle satsingsområde der Noreg er i front, som velferdsforskning, klimaforskning og energiforskning, må kombinerast med ei anna, meir nyfiknedriven forskning. SV vil understreke behovet for å sikre ei brei humanistisk

forsking og kritisk samfunnsforskning. Alle forskingsinstitusjonar bør ha klare strategiar for open access-publisering og populærvitskapleg formidling av forskingsresultat, og sørgje for at dette ligg inne som ein naturleg del av all forskingsaktivitet.

Offentleg forvaltning må bli meir aktiv innafor innovasjon og involvere kunnskapsmiljøa til å forbetre offentlig forvaltning. SV vil arbeide for at forskingsløyvingane frå departementa blir følgde av ein rein avsetnad til grunnforskning.

SV arbeider for:

- Å styrkje ordninga med fri prosjektstøtte (FRIPRO) og sørgje for at meir av forskingsmidlane går til nyfiknedriven og nyvinnde forskning.
- At offentlig finansierte forskning blir gratis tilgjengeleg for samfunnet.
- At ein vurderer å opprette eit register med oversyn over avtalar mellom forskarar og næringslivet.
- Å styrkje dei regionale forskingsfonda og satse på det regionale forskningssamarbeidet mellom forskingsinstitutt, institusjonar og næringslivet.

Arbeidsvilkår i forskinga

For å auke forskingsinnsatsen treng vi fleire forskarar i Noreg. Forskarane må ha stabile og gode arbeidsvilkår. I dag er for mange forskarar tilsette i mellombelse stillingar, med utrygge og uryddige arbeidstilhøve. Kvinner er overrepresenterte når det gjeld mellombels tilsetjing i undervisnings- og forskarstillingar. Ei opprydding i arbeidstilhøve og redusert bruk av mellombels tilsetjing er difor òg viktig i eit likestiltingsperspektiv.

Arbeidsgivarane ved utdanningsinstitusjonane har eit hovudansvar for å rydde opp i praksisen i dag med mellombels tilsetjing. Ei forskingsfinansiering som er meir føreseieleg gjennom auka grunnløyvingar, vil gjere det lettare for institusjonane å tilsetje folk i faste stillingar. SV er oppteke av at forskarane skal få samanhengande tid til forskning, samstundes som dei gjennomfører pliktene med å undervise og drive forskingsformidling.

Mange tilsette i høgare utdanning og forskning opplever at dei må bruke stadig meir tid på rapportering og byråkratiske oppgåver framfor det som er kjerneverksemda deira. Søknadsskriving tek òg ein for stor del av arbeidstida. Dei totale rapporteringskrava må forenklast og reduserast.

SV arbeider for:

- Å oppnå kjønnsbalanse i høgare utdanning og forskning.
- At dei tilsette skal ha stabile og ryddige arbeidstilhøve. Spesielt må rettane til dei som er tilsette med ekstern finansiering, styr-

kjast.

- Å styrkje den faglege fridomen til dei tilsette.
- At arbeidsgivarar ved universiteta, høgskulane, universitetssjukehusa og i museumssektoren legg fram ein plan for å redusere mellombelse tilsetjingar med 10 prosent kvart år i neste stortingsperiode.
- At forskings- og undervisningsplikta skal kunne utførast i normalarbeidstida.

Livslang læring

Krava til kunnskap og kompetanse i arbeidslivet blir stadig større. Det er ikkje lenger slik at utdanning er noko ein tek éin gong i livet. SV vil leggje til rette for at alle får påfyll av kunnskap og kompetanse gjennom yrkesløpet, og får høve til å utvikle evnene sine gjennom eit langt liv. Både samfunnet og den einskilde er tente med at det blir lagt til rette for livslang læring. Det gjev auka tilgang på kvalifisert arbeidskraft, betre jobbsjansar for folk som står utanfor arbeidslivet, og auka kvalitet på tenestene i samfunnet. I tillegg til at det er eit gode i seg sjølv for oss menneske å lære meir og meistre betre.

Godt kvalifiserte arbeidstakarar på alle nivå er ein viktig del av den norske samfunnsmodellen og ein konkurransefordel for norsk næringsliv. Med eit stadig aukande behov for at kvalifikasjonar og kompetanse blir fornya slik at ein er i takt med kunnskapsutviklinga og den internasjonale konkurransen, er det viktig å satse på livslang læring. Dette er ein sentral del av ein framtidsretta politikk for næringslivet og for ein sterk offentlig sektor. (Sjå òg Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

Ein del vaksne arbeidstakarar er nøydd til å auke dei grunnleggjande kunnskapane for å kunne fungere godt i arbeids- og samfunnslivet. Det er særleg viktig for SV å leggje til rette for eit godt læringstilbod for denne gruppa. SV meiner "utdanningslina" må vere like viktig som "arbeidslina" i norsk arbeidspolitikk.

SV arbeider for:

- At ei stortingsmelding om livslang læring blir lagd fram.
- At partane i arbeidslivet blir inviterte til samarbeid om eit lyft for etter- og vidareutdanning for dei tilsette, og at det blir utvikla gode modellar og ordningar for godtgjersle.
- Å invitere til eit spleiselag mellom arbeidslivet og staten for at vaksne som har behov for det, skal få tilbod om vidaregåande opplæring på arbeidsplassen.
- Å fjerne kravet om at elevar må ta ut rett til vidaregåande opplæring (ungdomsretten) samanhengande på fem år.
- Å gjere det lettare for personar med vaksenrett til vidaregåande

opplæring å kombinere dette med dagpengar.

- Å utvide ordninga med Basiskompetanse i arbeidslivet (BKA).
- Å stimulere universitet, høgskular, fagskular og studieforbund til å skape meir fleksible studieveggar. Studiar bør kunne gjerast på internett, via regionale studiesenter eller andre "utanfor campus"-løysingar – på same tid som ein er i arbeid òg.
- At det blir etablert ei statleg tilskotsordning til koordineringsoppgåver knytte til desentraliserte tilbod i høgare utdanning.
- Å byggje ut ein regional infrastruktur med fleire studiesenter i kvart fylke både for einskildpersonar og organisasjonar/verksemdar.
- Å styrkje rettane til vaksenopplæring, òg for arbeidsinnvandrarar og asylsøkjjarar.
- Å sikre rolla til studiesambanda, både som tilbydarar av formelt kompetansegivande studiar og av kurs til allmenn nytte.
- Å sikre folkehøgskulane gode rammevilkår og halde fram samarbeidet om eit sommarskuletilbod som ein del av Ny Giv-satsinga for å redusere fråfallet i vidaregåande opplæring. (Les meir om demokrati i Kapittel 11: Demokrati og folkestyre.)

Teknologi gjev nye vegar å gå for auka demokratisk deltaking og betre tenester. Auka digitalisering i offentleg sektor kan gje store vinstar som raskare sakshandsaming, betre brukar-service, effektiv bruk av ressursar og mindre byråkrati.

I dag varierer det offentlege tenestetilbodet stort, og mange kommunar brukar uturvande store ressursar på å løyse dei same oppgåvene som nabokommunen. Med auka samarbeid og digitalisering av tenester kan ressursar frigjerast til andre velferdsoppgåver. Land som Danmark og Estland har digitalisert offentlege tenester og kommunikasjon, noko som har ført til ein offentleg sektor som er lettare tilgjengeleg, og sparing av store ressursar.

Samstundes kan bruk av ny teknologi gjere oss sårbare på nye måtar. Mange deler personleg informasjon på nettet og ulovleg innsyn og bruk av personopplysningar skjer. Som samfunn opplever vi òg risiko for digitale åtak. Vi treng ein ny politikk og auka kompetanse for å styrkje tryggleiken til einskildpersonar og samfunnet i ei digital tid.

SV vil utnytte alternativa som ny teknologi gjev, og sikre oss betre mot farane gjennom ei offensiv satsing. Målet må vere at ny teknologi kan skape eit opnare, tryggare og meir inkluderande samfunn. Vidare vil vi prioritere eit lyft på tre samsynsområde: helse, skule og politi.

Med digitalisering følgjer behovet for å byggje kompetanse på nye løysingar. Digitalisering utan tilhøyrande opplæring gjev ikkje dei vinstane, på kvalitet og effektivitet, som digitaliseringa skal ha. Alle nye løysingar må følgjast av nødvendig kompetansebygging.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- Alt på ein stad. Alle innbyggjarar skal ha ein personleg offentleg inngang på nett som gjev tilgang til statlege og kommunale tenester. Tryggningsnivået skal vere høgt.
- Tilgang til mappa. Alt det offentlege veit om deg, skal du vite. Når personopplysningar om deg blir lagra, eller når du blir identifisert, anten gjennom at du blir fanga opp gjennom overvaking eller at nokon ser på pasientjournalen din, skal du automatisk få melding. Unntak er omsyn til tryggleik og etterforskning.
- Alltid digitalt ope. Alle tenester som lèt seg digitalisere, skal tilbodast som sjølvforsyningsløysingar for innbyggjarane. Dette frigjer ressursar, reduserer byråkrati og er med på å betre offentleg service.

Modernisering og mindre byråkrati

Tilgang til mange offentlege tenester er i dag avhengig av personleg oppmøte. I nokre tilfelle er dette naudsynt, men svært ofte kunne tenesta i større grad ha vore utført av brukarane sjølve. Mange kommunar og statlege etatar er sinker i dette arbeidet, og vi manglar ein nasjonal forpliktande innsats på tvers av forvaltingsnivåa. Det er på tide at alle tenester som eignar seg for sjølvforsyning, kjem på nettet.

Den offentlege sektoren i framtida må levere tenester der brukarane er, og på dei plattformene vi alle har. Det er ingen grunn til at flyttemelding ikkje kan sendast inn frå mobilen, eller at du ikkje skal kunne stadfeste barnehageplassen via sms.

Brukt på rett måte kan IKT-løysingar redusere byråkrati og frigjere tid til betre offentlege tenester. SV vil difor etablere eit overordna prinsipp om at all offentleg verksemd og alle fornyingsprosjekt skal ha ein berande IKT-dimensjon som sikrar samhandling, stabilitet og tryggleik. Slik kan alle offentlege løysingar henge saman, utan at det blir brukt mange ressursar som ikkje er naudsynte.

SV arbeider for:

- Alt på ein stad. Alle innbyggjarar skal ha ein personleg offentleg inngang på nettet, slik at statlege og kommunale tenester blir samla på ein stad. Den elektroniske ID-løysinga skal brukast som innlogging.
- Alltid digitalt ope. Alle tenester som lèt seg digitalisere, skal tilbodast som sjølvforsyningsløysingar for innbyggjarane.
- Tilgjengelege løysingar. Alle løysingar frå offentleg sektor skal vere plattformnøytrale så innbyggjarane kan velje om dei skal brukast frå smarttelefon, nettbrett eller stasjonær datamaskin.
- Felles løysingar for kommune og stat. Løysingar som blir utvikla i offentleg sektor, må kunne brukast som felles løysingar i heile forvaltinga.
- At retten til snøgg nettilgang må vere ein grunnleggjande del av offentleg infrastruktur. Dette inneber robust nettdekking i heile landet, både for næringsliv og folk elles.

Privatliv og personvern

Personvernet blir utfordra i kryssingspunktet mellom kommersielle tenester, underhaldning og sosialt liv. Vi deler store mengder personopplysningar gjennom sosiale medium, søkjemotorar og nettenester. Store selskap som Google, Microsoft, Facebook, Twitter og Apple veit svært mykje om kva og kven vi likar og mislikar. Opplysningane blir analyserte og selde til selskap som skal finne kundar til produkta sine. Denne kommersielle overvakinga utfordrar personvernet.

Bitar av informasjon som blir offentleggjord av den einskilde, og som kvar for seg er ufarleg og uskuldig nok, kan til saman vere eit trugsmål både mot einskildpersonar, verksemdar og organisasjonar, og for samfunnet som heilskap. Det er viktig at folk blir meir medvitne om kva slags informasjon dei spreier, og korleis han kan brukast.

Nettsamfunnet gjer òg at det aldri har vore enklare og billegare å overvake, både for offentlege og private aktørar. Krysskopling av opne kjelder på nettet kan gje stor innsikt i liva til vanlege folk. Kombinasjonen av dette og den auka tilgangen politistyresmaktene har til basestasjonar, ringjeloggar og e-postar, gjer etterforskarar i stand til å gå langt inn i den private sfæren utan at vi er klare over det. Dette skapar ein ubalanse mellom privatliv og personvern på den eine sida, og samfunnstryggleik og kommersielle interesser på den andre. Målet til SV er å sikre folk kontroll over eigne data.

SV arbeider for:

- Alt som det offentlege veit om deg, skal du vite. Når personopplysningar om deg blir lagra eller når du blir identifisert, anten du bli fanga opp gjennom overvaking eller ved at nokon ser på pasientjournalen din, skal du automatisk få melding. Unntak er omsyn til tryggleik og etterforskning.
- At vi i større grad sjølve skal få avgjere kva personopplysningar som skal gjerast tilgjengelege på nettet frå det offentlege.
- Å innføre sikker elektronisk ID til alle. Alle innbyggjarar skal få ein sikker og trygg elektronisk ID, som kan brukast som innlogging både til private og offentlege tenester gjennom heile livet.
- Sterk kontroll og grenser for offentleg og privat overvaking. Styrkje høvet Datatilsynet har til å drive tilsyn, verne personvernet og spreie informasjon om korleis vi kan verne oss sjølve.
- Å vekte omsynet til personvernet høgt i spørsmål om utvida heimlar og kontrollmetodar for politi og PST.
- At det berre skal vere politiet som får drive etterforskning på nettet.
- Å lovfeste retten til personvern og privatliv.
- Å lovfeste retten til nettnøytralitet.
- Å halde fram arbeidet mot at datalagringsdirektivet blir gjennomført i Noreg.

IKT og tryggleik

Stadig større delar av infrastrukturen til samfunnet er i dag digital. Kritisk infrastruktur som energi og telefoni, er òg knytte til nettet. Dette gjer samfunnet svært sårbart for digitale åtak.

Dei seinare åra har vi sett framveksten av ein ny type digitale våpen. Dei kan øydeleggje, sette infrastruktur

tur ut av spel eller fungere som spionar og rapportere attende til avsendar. Fleire land har etablert ”cyber” som eiga våpengrein i forsvaret, på lik line med land-, luft- og sjøforsvar, som både skal stå for forsvaret og åtak. I Noreg er det òg sett i gang arbeid mot digital krigføring.

SV vil gjere Noreg budd på å møte dette nye trugsmålet med å styrkje evna som forsvars- og politistyresmaktene har til å fange opp, avverje og stoppe digitale åtak.

SV arbeider for:

- At satsinga på digital tryggleik blir auka.
- Å styrkje grunnkompetansen og verktøyet politiet og forsvaret har innafor IKT og tryggleik.
- At IKT-tryggleiken rundt kritisk infrastruktur som energiforsyning, kommunikasjon, helse og forvaltning aukar.
- Å gje det sivile samfunnet kapasitet og kompetanse til å møte trugsmåla –og gjere det enklare å verne seg som privatpersonar.

Alt offentleg skal vere offentleg

Alle offentlege data bør vere offentleg tilgjengelege, så lenge det ikkje kjem i konflikt med personvern, privatliv eller tryggleiken til riket. Ringverknadene vil kunne vere svært store for demokrati, forskning, innovasjon og næringsliv.

Offentlege styresmakter samlar enorme mengder data og statistikk for dei fleste samsynsområde. Det blir samla inn av mellom andre Statens kartverk, Statens vegvesen, kommunane, Forsvaret, energiverka og ikkje minst Statistisk sentralbyrå (SSB). Dataa inneheld informasjon som kan vere svært viktig for andre, men som i dag er utilgjengeleg, anten på grunn av krav om inntening eller fordi etatane ikkje har prioritert offentleggjeriing.

Forskning som er finansiert av det offentlege, og ikkje inneheld personsensitiv informasjon, bør offentleggjerrast. I dei tilfella der forskning byggjer på eit datagrunnlag som er samla inn med offentleg finansiering, bør datagrunnlaget òg offentleggjerrast.

SV arbeider for:

- At alt offentleg skal vere offentleg. All offentleg finansiert informasjon, skapt av offentleg tilsette, skal gjerast offentleg tilgjengeleg så lenge det ikkje utfordrar personvern, privatliv eller tryggleiken til riket.
- At unntak frå føresegner i offentleglova må fjernast. Dette gjeld i dag mellom anna Statens kartverk.

Utsette grupper

Nettsamfunnet kan gjere sårbare grupper endå meir utsette. Mange overgrep skjer på, eller dei har

Kapittel 8: Digitalisering

utspring frå, digitale medium. Det er difor naudsynt å styrkje både det offentlege og sivile arbeidet for å verne sårbare grupper på digitale medium som nett og mobiltelefon.

Det er særleg naudsynt å styrkje kunnskapen ungdom har om personvern, og gjere dei meir medvitne om val ein gjer når ein brukar digitale medium som internett og mobiltelefon. Di tidlegare ein lærer, di betre vil ein vere i stand til å bruke den nye teknologien på ein positiv måte utan å hamne i ekle situasjonar.

Når stadig meir skjer på nettet, må data-analfabetisme vurderast som eit samfunnsproblem. Framleis er det mange i Noreg som ikkje er datakunnige. Samstundes blir teknologien stadig enklare å bruke. Alle som ikkje har lært seg IKT, bør difor få høve til å lære seg dette.

SV arbeider for:

- Å styrkje informasjonsarbeidet for nettvit i folkesetnaden, særleg auke satsinga på born og unge.
- Å sørgje for at menneske som opplever krenkingar av personvernet sitt på nettet, skal få rask hjelp.
- Å støtte arbeidet mot misbruk av informasjon og registreringar som er lagde att digitalt.
- Å tilby gratis datakurs for data-analfabetar.

Helse

Helse og omsorg kan bli betre både for pasientar og tilsette med rett bruk av teknologi. IKT-løysingar som digitale blodprøvetakarar, sensorar, videokommunikasjon og varslingsystem kan gjere det råd for langt fleire eldre å bli buande heime. Det sparar store beløp for samfunnet, men mest av alt skaper det ein betre alderdom for dei mange eldre som dermed kan bli buande heime.

I dag er det framleis ikkje uvanleg at røntgenbilete blir sende i taxi mellom sjukehus. Dette er verken lønsamt eller trygt. Tvungen IKT-samhandling og auka bruk av telemedisin vil spare pengar og gje betre kvalitet i behandlinga av pasientar.

SV arbeider for:

- Å innføre 100 prosent elektronisk samhandling på felles opne standardar for rask informasjonsflyt, betre kvalitet og mindre byråkrati.
- At eldre får tilbod om velferdsteknologiske tryggingspakkar som gjer det sikrare å bu heime.
- Å opne for bruk av GPS-sporing av demente.
- Å gje pasientane elektronisk tilgang til og kontroll over eigen pasientjournal. Einsidig tilgangsrett må gjelde i alle tilfelle som ikkje er akutte, eller der pasienten er tvangsinnlagd.
- Å gje pasientar sjansen til å gje

tilbakemelding på helsetenester dei har brukt. Pasienterfaringar vil utvikle helsevesenet og vere relevant for andre pasientar.

- At pasientar bør få høve til å klare seg sjølve og å kommunisere med fastlegen på nettet. Gjere det råd for pårørande å følgje med på kvardagen til pasientar på institusjon gjennom pasientdagbøker på nettet.
- Å bygge ut det fjernmedisinske tilbodet slik at fleire kan få medisinsk hjelpe heime.
- Å bygge ut ordningar som helsebibliotek for å sikre at den beste kunnskapen heile tida blir teken i bruk i helsetenestene.

Utdanning

Ny teknologi gjer det mogleg å organisere læringsarbeidet på nye måtar og kan hjelpe læraren med å leggje undervisninga til rette for kvar einskild elev på ein effektiv måte. I tillegg har skulen eit ansvar for å utvikle den digitale kompetansen til eleven og oppmode til nettvit.

I skulen har satsinga på IKT ikkje fungert optimalt fordi ho verken har blitt følgt av ei innhaldsutvikling som styrkjer læring, eller generell opplæring av elevane. SV vil arbeide for ein strategi for korleis IKT kan støtte læring og undervisning i skulen. Skuleeigarar, skuleleiarar og lærarar treng samstundes eit solid kompetanselyft for å gjere dette arbeidet. IKT-løysingar i skulen bør helst baserast på fri programvare. På denne måten får alle elvar som har tilgang på datamaskin heime, høve til å ta i bruk same programvare som er brukt på skulen, utan å måtte betale noko.

Utviklinga av digitale læremiddel har kome langt og byr på spanande måtar å styrkje lærarane og læring på. Dei nye verktya analyserer resultata og framgangsmåtane til eleven og byr på oppgåver tilpassa meistringsnivået til eleven. Læraren får på denne måten raskt sjå kva eleven slit med, og kan gje raske og relevante tilbakemeldingar. Dette kan gje meir tid til tilpassa opplæring og mindre tid brukt på retting. Skuleeigarar, skuleleiarar og lærarar treng samstundes eit solid kompetanselyft for å gjere dette arbeidet.

SV arbeider for:

- Å etablere ein felles IKT-arkitektur for skulen basert på internasjonale standardar og felles løysingar for å logge seg på.
- At det blir etablert minstestandardar for skule-infrastrukturen, digitale einingar og nettilgang.
- At det blir stilt krav om at ein aukande del av nye læremiddel skal vere digitale. Den delen skal aukast utover perioden for å fremje innovasjon hos forlaga.
- At det blir etablert ei godkjenningsordning for digitale læremiddel, kommersielle og frie, som tilfredsstiller sentrale krav til

læring, standardar, samhandling og språkleg likestilling.

- Å styrkje lærarutdanninga: Alle nye lærarar skal vere i stand til å integrere pedagogisk IKT-bruk i undervisninga, og alle lærarar skal ta imot tilbod om etter- og vidareutdanning i pedagogisk IKT-bruk.
- Å sikre at alle elevar får like vilkår ved bruk av digitale verkty og innhald.

Politi og tryggleik

Bruken av kommunikasjonsteknologi i politiet har store manglar. Moderne system vil både gjere den daglege drifta meir effektiv og målretta, og styrkje evna politiet har til å handtere krisesituasjonar.

Teknologirevolusjonen som vi har hatt i samfunnet, har ikkje skjedd på same viset i politiet. SV meiner at ein offensiv IKT-strategi kan vere drivande for betre samhandling og informasjonsdeling.

SV arbeider for:

- Å etablere naudsynte IKT-system for å styrkje operasjonssentralane til politiet. Systemet må samordnast mellom politidistrikt og på ein slik måte at alle aktuelle ressursar frå andre etatar og frå forsvaret blir synleggjorde i systemet. Beredskapsplanar må òg sikre drift av desse systema i ein krisesituasjon.
- At sambandssystem med nok datakapasitet, som er tekstlege og visuelle, blir etablerte. Radio-kommunikasjon er ikkje godt nok åleine.
- At ein sikrar full dekning av sambandssystem i heile landet slik at ingen er utan dekning ved katastrofar. Dette kan sikrast gjennom samhandling med kommersielle nett.
- Å etablere betre og tryggare rutinar og system for kommunikasjon i politiet, medrekna innkalling av ressursar, beredskapsplanar og riksalarm.
- At både politiet og PST satsar på etablering av IKT-kompetanse i eigne rekkjer. Det er naudsynt for å drive meir "smart policing" og hente informasjon frå offentlege kjelder og andre etatar.
- Å gje etter- og vidareutdanning i IKT-bruk.

SV arbeider for eit samfunn med små skilnader i makt og ressursar. Arbeid til alle, eit rettvist skattesystem, ein god offentlig velferdsstat og ei sterk fagrørslé er den beste garantien for eit slikt samfunn. Det er eit mål at skilnadene i samfunnet skal bli mindre. Eit samfunn med små økonomiske skilnader er eit tryggare samfunn.

Men ikkje alt fungerer optimalt i offentlig sektor. Skal fellesskapsløysingane framleis ha aksept frå det store fleirtalet i folket, må offentlig sektor fornyast i tråd med krava i framtida. Det er det viktigaste verkemiddelet mot privatisering av desse tenestene.

Gode fellesskapsløysingar gjev oss fridom og tryggleik. Velferdsstaten byggjer på at vi i fellesskap finansi-erer skule, helse og omsorg, i staden for at kvar einskild av oss må kjøpe dyre private tenester og forsikrin-gar. Viss vi ein dag blir alvorleg sjuke eller står utan arbeid, skal vi vere trygge på at fellesskapen stiller opp. Den norske modellen, med ein omfattande velferdsstat, små skilnader og eit sterkt samarbeid mellom dei tre partane i arbeidsliv-et, er i tillegg det beste grunnlaget for arbeid og verdiskaping i fram-tida.

God offentlig velferd er avhengig av ein god kommuneøkonomi. Kom-munane har ansvaret for dei fleste av velferdstenestene, og føreseielege og auka overføringar frå staten er avgjerande for å skape eit samfunn med mellom anna små skilnader, gode oppvekstvilkår, gode helse- og omsorgstenester og eit sosialt og økonomisk tryggingssnett.

Med bakgrunn i dette vil SV arbeide for ein betre kommuneøkonomi. Velferdssamfunnet vårt må ha eit verdigrunnlag bygt på solidaritet, likeverd, sosial rettvisé, universelle ordningar og fellesskapsløysingar. Marknadstenking og privatisering bryt med eit slikt verdigrunnlag og hindrar samarbeid og samordning av velferdstenester.

Hovudmålet i ein politikk for rettvis fordeling er arbeid til alle. Arbeid er grunnlaget for økono-misk tryggleik og sjølvstende, og tilknytning til arbeidslivet er viktig som sosialt og politisk fellesskap. SV vil arbeide for at folk kjem seg i arbeid eller utdanning. Samtidig må kampen for full sysselsetjing aldri bli ei orsaking for å gje folk som ikkje maktar å stå i arbeid, eit uverdig tilbod. SV vil arbeide for større heilskap og planlegging på lang sikt i tilbodet til dei som fell utanfor arbeidslivet.

SV vil kjempe mot fattigdom. Ein politikk for låg arbeidsløyse, små økonomiske skilnader og ein sterk

velferdsstat er den mest effektive måten å redusere fattigdom på. Særleg viktig er det at born slepp å vekse opp i fattigdom.

SV arbeider for eit rettvist skat-tesystem, som er med på å jamne ut skilnader og ta vare på miljøet. Vi vil dele goda i samfunnet ved at dei som eig mest og tenar mest, må betale meir til fellesskapen.

SV meiner at velferdsstaten skal vere eit offentlig ansvar. Når private selskap skal tene pengar på velferd, går det ut over løns- og arbeidsvilkåra for dei tilsette og kvaliteten på tenestene. Dei tilsette og kompetansen deira, er den viktigaste faktoren for gode velferdste-nester. Retten til heile stillingar og gode løns- og arbeidsvilkår gjer at dei tilsette blir tryggare og tenes-tene betre. SV vil arbeide for ein god kommuneøkonomi, slik at kommu-nane kan leggje til rette for eit godt lokalt velferdstilbod.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- Ein nasjonal bustadplan: Alle skal ha ein heim.
- Ei ny minsteyting i folketrygda. SV vil erstatte eingongsstønad vi har i dag, med ei minsteyting (2 G) i folketrygda som sikrar alle born ein god start.
- Statleg minstenorm for sosial-hjelp og utviding av kvalifise-ringsprogrammet slik at alle som treng det, får plass.

Prinsipp for offentlig velferd

Velferdsstaten er eit spleiselag, der skattepengane blir brukte på velferd til alle. SV meiner at pengane som høyrer til fellesskapen, skal gå til velferd og ikkje til profit for private aktørar. SV meiner at viktige vel-ferdsoppgåver først og fremst er eit offentlig ansvar, gjerne i samarbeid med ideelle organisasjonar. Erfarin-gar viser at kommersialisering fører til dårlegare løns- og arbeidstilhøve for dei tilsette, og at tilbodet blir mindre føreseieleg og stabilt for brukarane.

Dei siste 20 åra har marknadsinspi-rerte styringsmodellar fått stadig større plass i offentlig sektor. Dei er kjenneteikna av mål- og resultatsty-ring, med vekt på rapportering, kontroll og såkalla tingar- og utfør-armodellar. Dette har ført til meir byråkrati i offentlig sektor. SV vil arbeide for at dei tilsette får bruke mest mogleg av tida og kompetan-sen på å gje eit godt tilbod til folket. Vi vil motarbeide byråkratiserande og tungvinte styringsformer.

Skal vi oppnå ein offentlig sektor som gjev best mogleg velferd og tryggleik, må vi sørgje for at arbeidsforma byggjer opp under nytenking, kvalitet og sunn fornuft i staden for detaljstyring og umyndig-gjering av dei tilsette. Vidare er det naudsynt å sikre reell brukarmed-

verknad, medrekna bruk av erfarin-gane til dei pårørande.

SV arbeider for:

- At velferdsoppgåver først og fremst skal utførast av det offent-lege eller i samarbeid mellom offentlig og ideell sektor. SV vil sikre at offentlege løyvingar til velferd skal gå til gode tenester og ikkje privat profit.
- At viktige velferdsoppgåver ikkje blir sette ut på anbod. SV vil særleg prioritere å få ein slutt på anbod på tenester til einskildper-sonar.
- Å avvikle bruken av forretningsso-rienterte rekneskapar i offentlig forvaltning.
- Betre og meir effektive styrings-modellar i offentlig sektor, som i større grad byggjer på skjønnet til dei tilsette, og som reduserer detaljstyring, grunnlaus tidsbruk og byråkrati.
- Større involvering av brukarar og pårørande for å sikre betre kvalitet i tenestene og høg etisk medvit i yrkesutøvinga.
- At fleire fristilte offentlege verksemdar, som Avinor, NSB og helseføretaka, blir gjorde om til forvaltningseiningar.

Fattigdomsnedkjemping

Målet til SV er å avskaffe fattigdom. Å leve i fattigdom gjev færre sjansar for den einskilde, samstundes som risikoen for fysiske, psykiske og sosiale problem aukar. Fattigdom skaper òg eit dårlegare samfunn for alle.

Fattigdomsnedkjemping handlar først og fremst om fordelingspoli-tikk. Ein politikk for låg arbeids-løyse, små økonomiske skilnader og ein sterk velferdsstat er den mest effektive måten å kjempe mot fattigdom på. I tillegg må det først ein politikk for inntektssikring for dei som ikkje har høve til å vere i arbeid. Personar med minoritets-bakgrunn og einslege forsørgjarar er overrepresenterte mellom fattige. Målretta innsats mot særleg utsette grupper er naudsynt i arbeidet mot fattigdom.

Sosialtenestelovgivinga blir ofte broten, og rettstryggleiken for men-eske som treng sosialhjelp, er for dårleg. SV vil styrkje rettstrygglei-ken og arbeide for at kommunane følgjer opp lovverket. (Les meir i Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle, Kapittel 10: Helse og Kapittel 13: Mangfald og integrering.)

SV arbeider for:

- At arbeidstrening, utdanning eller annan aktivitet blir ein rett for alle som står utan arbeid.
- Ei fastsetjing av retten til å få plass i kvalifiseringsprogrammet for dei som har behov for det, og rett til å fullføre kvalifiseringa for dei som er med.
- At det blir innført ein nasjonal minstenorm for sosialhjelp som svarar til minsteytinga i folke-

trygda.

- Å utvikle ein nasjonal handlings-plan for sosiale entreprenørar med finansieringsordningar som særleg stimulerer til innovasjon og sosial entreprenørskap.
- Langt sterkare kontroll med kredittinstitusjonar gjennom, mellom anna, innføring av rente-tak, eit offentlig gjeldsregister og eit forbod mot vidaresal av gjeld.
- At eigenbetalingar på offentlege tenester blir haldne låge, og at mest mogleg av dei offentlege vel-ferdsordningane blir finansierte gjennom skattesystemet i staden for gjennom eigenbetaling, slik at dei som har mest, òg betalar mest.
- At det blir innført ordningar, til dømes ombod, der brukarar kan få hjelp til å finne fram i systema for sosialhjelp og helsetenester.
- At det blir gjeve fulle klagerettar etter forvaltingslova, for saker som er omfatta av sosiallovgi-vinga òg, til dømes utmåling av storleiken på sosialhjelpa.
- At kompetansen som fylkes-mannen har til å overprøve kommunalt skjøn i vedtak om omsorgstenester, skal følgje standardreglane i forvaltingslova og ikkje vere spesielt innskrenkt som i dag.
- Å auke tilgangen til fri rettsbjelp og andre rettsbjelpsordningar, slik som Gatejuristen.

Innsats for fattige born

Samfunnet har eit ansvar for å hindre at born veks opp i fattigdom. Først og fremst handlar dette om at alle born har rett til ein trygg og meningsfull oppvekst. I tillegg veit vi at ein samordna innsats for desse borna er med på å førebyggje ei lang rekkje fysiske, psykiske og sosiale problem i framtida.

For å kjempe mot barnefattigdom er det viktigaste at foreldra tek del i arbeidslivet. Samstundes bør ordningane som skal ta vare på born som lever i fattige familiar, styr-kjast.

Kommunane har eit stort ansvar for born som lever i fattige familiar. Born skal ha gode butilhøve og må ikkje bu på hospits eller liknande. SV vil innføre aktivitetsstønad for born i fattige familiar og meiner staten må gje pengar til dette.

SV arbeider for:

- At alle som får barn, blir gjeve full rett til foreldrepermisjon, og at foreldre som manglar opp-tening, får erstatte eingongsstø-naden som vi har i dag, med ei yting som svarar til minsteytinga i folketrygda (2 G).
- Å forsvare barnetrygda og auke ho for familiar med tre eller fleire born og for einslege forsørgjarar. Det er desse familiane som har auka risiko for fattigdom.
- At barnetrygd og inntekt som barnet måtte ha, blir halde utan-for når sosialhjelp skal reknast

Kapittel 9: Velferd

ut.

- At ytingar i folketrygda, som uføretrygd og arbeidsavklarings-pengar, har gode barnetillegg.
- At det blir innført krav til kommunane om moderasjons-ordningar for betaling av barnehageplass og plass i skulefri-tidsordning, og at kommunane må gje syskenmoderasjon for desse samla.
- Ei styrking av ordningar med gratis halvdagsplass i barnehagar og SFO/aktivitetsskule.
- Å styrkje opne møteplassar, barnevernet, helsestasjonane og familievernnet.
- Å betre bustadmiljøa til born gjennom ein aktiv sosial bustad-politikk.
- Innføring av eit aktivitetskort som gjev gratis inngang til akti-vitetar i kommunen for alle born og unge.
- At ingen born skal betale eigen-del for helsetenester, gjennom å auke aldersgrensa for betaling av eigendel frå 16 til 18 år.

Sosiale ytingar

Målet til SV er full sysselsetjing. Alle som kan, skal få sjansen til å vere i arbeid. For å leggje til rette for dette må stønadsordningane ved arbeidsløyse, sjukdom og permit-tering, og ordningane for einslege forsørgjarar, innrettast slik at dei sikrar menneske mot ein fattigdom som gjer vegen tilbake til arbeidsliv-et vanskelegare.

Folk som i kortare eller lengre tid ikkje klarer å ta del i arbeidslivet, må ha ytingar som sikrar eit verdig liv. Ingen arbeidsuføre blir friske av å leve i fattigdom. Målet må heile tida vere at den einskilde heilt eller delvis skal kome attende i arbeid eller utdanning. Tett oppfølging, realistiske krav og fleksible løysin-gar er den beste vegen attende til arbeidslivet. Full løn under sjukdom er eit viktig velferdsgode. SV vil ikkje svekkje sjukelønsordninga.

SV arbeider for:

- Å gjere det mogleg å utdanne seg i periodar der ein tek imot dagpengar, slik at ein kan vere i aktivitet i periodar med arbeids-løyse.
- At uføretrygda blir oppretthal-den på eit nivå som hindrar meir fattigdom, og at barnefamiliar og unge uføre kan gjevast støtte minst tilsvarande nivået i dag.
- At overgangsstønaden blir opp-retthalden, og at mottakarane av stønaden blir sikra tilgang til utdanning eller annan arbeids-retta aktivitet.
- At mottakarar av arbeidsav-klaringspengar får vurdering og tiltak raskare enn i dag, for å unngå lengre periodar med arbeidsløyse eller manglande del-taking i arbeid, utdanning eller andre arbeidsretta tiltak.
- At satsen for unge som tek del i kvalifiseringsprogrammet, som i dag er lågare enn for vaksne mot-

takrar, blir heva til tilsvarande nivå som andre mottakarar, og at barnetillegget på arbeidsav-klaringspengar blir auka for å gje tryggleik og meir nærleik til arbeidslivet.

- At minsteytinga i folketrygda skal liggje over det vedtekne fattig-domsålet.

(Les meir i Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom.)

Trygg oppvekst – barnevern

Korleis vi tek oss av borna i dag, avgjer kva slags framtid vi får. Omsynet til born, til barneperspek-tiv og barnemeiningar skal lyftast fram i politikken. SV arbeider for tidleg innsats til det beste for borna i alle ledd: gjennom graviditeten, på helsestasjonen og i barnehage, skule, barnevern og helsetenester.

SV arbeider for:

- At retten born har til å bli høyrde, til medverknad, blir sikra i alle tenester som rettar seg mot born.
- Å halde fram utbygginga av tilboda til born og unge. SV vil ha gratis, opne møteplassar med kompetente og omsorgsfulle vaksne.
- Å sørgje for samarbeid mellom faggrupper og sektorar. Oppvekst-vilkår, rettstryggleik og tryggleik er avhengig av at fagfolk møtest og samarbeider.
- Å fjerne tabu gjennom å sikre betre kompetanse og større interesse rundt alvorlege forhold som vald og seksuelle overgrep. Hjelpetilbodet til born og unge utsette for vald og overgrep, og til unge overgripaparar, må byggjast ut. Tilgangen til akutt hjelp må betrast.
- Å vidareutvikle kompetansen til barnevernet og å vere til stades på dei arenaene der born er. Barnevernet må bli synlegare og meir tilgjengeleg, både for born, foreldre og for andre fagfolk.
- At det biologiske prinsippet ikkje skal gå framfor behovet born har til trygge og utviklingsstøttande oppvekstvilkår.
- Å etablere fleire barnehus der born som er utsette for vald, overgrep, tvangsekteskap og kjønnslemlesting får møte heile hjelpeapparatet på ein stad. Bar-nehusa må styrkjast økonomisk, køane må avviklast og ein må vurdere om kompetansen barne-husa sit på, skal nyttast i sivile saker òg.
- At familievernnet blir styrkt, og at born blir høyrde og får tilbod om samtalar ved behov.
- At etablering av ein familiedom-stol blir utgreidd.
- At barnelova blir ei lov om rettar, slik at retten born har til vern, blir det grunnleggjande prinsip-pet i lova.

(Les meir om satsing på helsa til born og unge i Kapittel 10: Helse.)

Arbeids- og velferdseta-ten (NAV)

Målet til arbeids- og velferdsstaten må vere høgast mogleg deltaking i arbeidslivet og minst mogleg fattig-dom. NAV møter mange menneske i ein vanskeleg livssituasjon og har ei spesiell rolle i velferdsforvaltinga vår. NAV må fungere godt og møte menneske med respekt og framlegg til nye vegar å gå. Mange avgjerder i NAV blir fatta av sakshandsam-arar som aldri har møtt personen det gjeld. Menneske opplever at det ikkje er råd å få snakke med sakshandsamaren som tek viktige avgjerder for dei. SV vil at NAV skal møte menneske der dei bur, og at dei skal ha krav på å vite kven sakshandsamaren er. Sakshand-samarane lokalt bør få mykje større mynde og fridom til å ta avgjerder.

SV arbeider for:

- Meir målretta tilbod og tiltak gjennom at tilsette på lokale NAV-kontor blir gjevne større fridom til å ta avgjerder som er skreddarsydd til den einskilde som har behov for hjelp.
- At dei som får sosialhjelp, og andre som i dag har redusert kla-gerett, blir gjevne full klagerett for å sørgje for at rettstryggleiken deira blir sikra.
- At NAV har ressursar til å møte menneske på ein god måte og til å utføre dei tenestene etaten er sett til. Lokale NAV-kontor må styrkjast med kompetanse, nok tilsette og større avgjerdskompe-tanse i fleire saker.
- At NAV får IKT-system som er oppdaterte og funksjonelle, og at tenestene er godt tilgjengelege på nettet for å effektivisere drift og tilgang.
- Ein ombodsfunksjon med ansvar for NAV som kan vere med på å hjelpe menneske gjennom systemet, sikre rettstryggleiken og rapportere fortløpande til politiske styresmakter om tilhøva i NAV.

Rettvis bustadpolitikk

Alle skal ha ein heim. Bustadpri-sane har auka kraftig dei siste to tiåra. Det gjer at lommeboka til foreldra blir avgjerande for kven som klarer å skaffe seg den første bustaden. Somme tener seg rike på å eige mange bustader, andre får aldri sjansen til å eige ein heim. Kven som har ein trygg heim til ein pris som er til å leve med, er blitt eit klassespørsmål.

For SV er bustadpolitikken ein like viktig del av velferdspolitikken som helse, utdanning og inntekts-sikring. Å sørgje for at det er gode og passande bustader for alle, er eit ansvar som må løysast i samar-beid mellom staten, kommunane og bustadsamvirket og andre som byggjer ut og forvaltar bustader. For å få til nok bustadbygging til prisar folk har råd til, er politisk styring naudsynt. Marknaden klarer ikkje åleine å sikre at nok bustader eller

ei variert bustadmengd blir bygde. SV vil lage ein nasjonal bustadplan med klare mål, konkrete tiltak og tydeleg ansvarsdeling mellom stat og kommune. Planen skal leggje til rette for byggjedugnad der kommu-nane får stønad til å løyse ansvaret sitt på ein god måte. Staten og byg-gjenæringa er viktige samarbeids-partar i arbeidet. Det er behov for at kommunar og ikkje-kommersielle aktørar supplerer dei kommersielle utbyggjarane vi har i dag.

Ansaret kommunen har for bustadbygging, må gjerast tydele-gare, medan staten må leggje til rette gjennom gode økonomiske støtteordningar til kommunar, bustadbyggjelag og andre som kan vere med på å få ei større og meir variert bustadmengd. Byg-gjenæringa må utviklast slik at vi får fleire og betre bustader att for pengane. (Les meir om innovasjon i byggjenæringa i Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.) Kommunar i pressområde må sam-arbeide om bustadbygginga. Dersom kommunane ikkje samarbeider godt nok, må staten påleggje dei regio-nalt samarbeid.

Bustadspekulantar og kommersielle aktørar må hindrast i å skape ein utrygg leigemarknad. SV vil auke talet på utleigebustader utover den ordinære marknaden, gjennom fleire studentbustader og andre typar billige utleigebustader. Det skal vere strenge grenser for utbytte for ikkje-kommersielle utleigebusta-der. Målet er å dempe prisveksten i leigemarknaden og gjere det mogleg for folk flest å spare til eigen bustad medan dei leiger.

Dei fleste bustadene er alt bygde. Det er viktig at bustadområda har akseptabel standard inne og ute, har miljøvenleg energibruk, er trygge mot brann og mot farar frå biltra-fikk, og har trivelege omgivnader. Dette er ikkje minst viktig for eldre menneske. Det er behov for forny-ing av dei store bustadområda med blokker bygde i 1950–1980-åra. SV går inn for offentleg støtte til for-betringar av blokkene, særleg med tanke på miljø, energi og tilgang. Det er viktig med gode offentlege støtteordningar for å installere heis slik at eldre skal kunne bli buande i eigen bustad. Støtteord-ninga til Husbanken må utviklast vidare og tilførast langt større løyvingar. Kommunane bør saman med bustadsamvirket og andre ta medansvar for rådgiving for eldre menneske som ønskjer å skaffe seg tilpassa bustad, eller å etablere bufelleskap og ulike fellesskaps-ordningar som kan auke buevna og redusere omsorgsbehovet. Dei bør òg ta ansvar for å byggje og organi-sere omsorgsbustader med varie-rande grad av heimhjelp og tilsyn.

SV arbeider for:

- Ein nasjonal bustadplan. Ein slik plan må setje klare forventningar til kommunane gjennom statlege

planretningslinjer som pålegg kommunane å byggje nok bustader til å dekkje folkeveksten. Samstundes må staten kunne påleggje kommunar og fylkeskommunar regionalt plansamarbeid i pressområde.

- At det blir oppretta offentlege utbyggingsselskap som sørgjer for at det blir bygt på fleire av dei tomtene som i dag er ferdig regulerte til bustadføremaal, særleg i pressområde.
- At det blir sett i verk initiativ for at kommunane skal kunne opprette kommunale tomte- og utbyggingsselskap som sørgjer for planlegging, oppkjøp og utbygging.
- At ei lov som sikrar leigetakarar, blir innført for å sørgje for etablering av fleire ikkje-kommersielle utleigebustader.
- At minst 2000 studentbustader blir bygde årleg.
- Å gå gjennom måten studentbustadene blir finansierte på, for å sørgje for mest mogleg utbygging. Statleg tilskotsdel bør aukast.
- Å leggje til rette for bustadbygging i regi av bustadsamvirke og burettslag.
- At Husbanken blir styrkt for å auke bustadbygginga og for å gje fleire sjansen til å kome inn på bustadmarknaden.
- Å betre ordninga med startlån og bustadtilskot for privatpersonar. SV vil arbeide for å styrkje ordninga med å tilby kommunar gunstige lån til tomtekjøp og bustadbygging, og til ikkje-kommersielle bustadprosjekt og program for å lease ein bustad (leige til eige-modellar).
- At kommunane får tilbod om gunstige lån til tomtekjøp og bustadbygging, og støtte til ikkje-kommersielle bustadprosjekt og program for å lease ein bustad. SV vil gje leigebuarar tilbod om å lease ein bustad som dei seinare kan velje å kjøpe.
- Å fjerne skatteføremonen i formuesskatten for bustad nummer to for å dempe prisveksten og redusere bustadspulasjonen.
- Å lovfeste ansvaret kommunen har for å hjelpe vanskelegstilte på bustadmarknaden.
- Å auke fridomen kommunen har til å krevje eigedomsskatt og å gjere han progressiv.
- Å innføre eit samarbeidsprogram for å ruste opp dårlege bustadmiljø, mellom stat og kommunar, for å sikre born ein trygg oppvekst.
- Å sikre at menneske som er utviklingshemma, får ein reell sjanse til sjølv å velje korleis og kven dei vil bu saman med. Husbanken må berre gje tilskot til prosjekt som ikkje fører til nye, store institusjonar.
- Å forby framtidig tomtfeste. SV vil arbeide for at bustader på festa grunn skal kunne løysast inn til ein rettvis pris. SV vil ikkje avvike tomtfesteinstituttet for fritidsbustader, føresett at avgiftsnivået blir halde på eit

akseptablet nivå.

- Sterkare regulering av husleigemarknaden for å dempe prisane.

Eldrepolitikk

Svært mange eldre menneske er friske, og dei er ein stor ressurs for samfunnet. Denne ressursen bør utnyttast betre av det offentlege òg. SV vil leggje til rette for aktive eldre gjennom nye bustadløyser, eldresenter, transportordningar og friviljuge organisasjonar, og motverke diskriminering av eldre. SV vil ha fleksible ordningar som gjev auka bruk av kompetansen eldre har i arbeidslivet og i kommunane.

Den beste eldreomsorga blir utforma i samarbeid med dei eldre sjølve. Potensialet for eit tilbod som er meir lagt til rette i eldreomsorga, er stort. I dag ønskjer mange eldre å bu heime lenger. Dette må endre måten vi organiserer eldreomsorga på i framtida. Større vekt må leggjast på heimebesøk og tilrettelegging i heimen. Kommunane må sikrast auka kompetanse mellom anna i rehabilitering, tilrettelegging og velferdsteknologi. Tida og kompetansen til dei tilsette avgjer kvaliteten på omsorgstilbodet i heimen og på sjukeheimen. Auka grunnmannskap gjennom kompetente tilsette i heile stillingar er den beste garantien for god pleie og omsorg.

Eldre menneske vil normalt ha behov for helse- og omsorgstenester i eigen heim eller på sjukeheim i dei siste leveåra. Det bør gjerast meir for å leggje til rette for bruk av velferdsteknologi både i heimane og på sjukeheim. Ein sjukeheim er både ein måte å bu på og ein institusjon. Langt frå alle sjukeheimar har tilfredsstillande standard. Mangel på kontakt, aktivitet og trivsel kan føre til passivitet, interesseløyse og mangel på aktivitet. Føresegna om verdeggaranti bør gjevast eit innhald som sikrar kvalitet og høg fagleg profesjonell standard, der det å vere menneskeleg, verdig og fagetisk er viktige sider ved kvaliteten. SV vil at politikken på dette området skal handle om det fysiske bustadmiljøet, formelle krav knytte til verdeggarantien og kompetansekrav til dei tilsette. SV meiner at det bør utviklast kvalitetskrav i samsvar med omsorgsformer som av erfaring gjev gode resultat.

Det er eit fellesansvar å gjere det mogleg å bu heime for den som vil det. Staten må utstyre kommunane med kompetanse og sørgje for god utdanning. Kommunane bør ha meir kompetanse i rehabilitering, tilrettelegging og velferdsteknologi. På same tid som fleire vil bu heime lenger, har dei som bur på sjukeheimar, blitt eldre og sjukare. Tida på sjukeheim er kortare enn ho var før. Dette stiller nye krav til planlegging og utforming av tenestene på sjukeheimar.

Altfor mange eldre er einsame. Angst og depresjonar er òg meir

utbreidde mellom eldre enn i resten av folkesetnaden. Å kjempe mot einsemda er òg eit politisk ansvar. SV vil at alle kommunar skal ha ein strategi mot einsemd, og mobilisere friviljuge lag og organisasjonar til å skape nye møtestader for eldre menneske.

SV arbeider for:

- At nok omsorgsbustader og sjukeheimplassar blir bygde.
- Å gje alle eldre gode høve til å bli aktiviserte i kvardagen, gjennom å halde fram utbygginga av dagsenter og sosiale aktivitetar, og etablere tilskot til friviljuge organisasjonar som gjev aktivitetstilbod.
- At alle kommunar skal ha ein einsemdsplan, kartleggje einsemd mellom innbyggjarane over 75 år og gå i forpliktande samarbeid med friviljuge organisasjonar om besøkstenester og nye møteplassar for eldre.
- Å innføre ei statleg ordning for tilskot til prosjekt med auka grunnmannskap.
- Å innføre ei minstedekning for tilgjengelege legar til dei som bur i norske sjukeheimar.
- Å etablere støtteordningar for velferdsteknologi som kommunane kan søkje på, for å auke bruken av velferdsteknologi i eldreomsorga.
- Å byggje ut tilbod om kvardagsrehabilitering og leggje til rette for alternative bustadløyser for eldre i kommunane, som eldre-kollektiv, eldretun og forsterka omsorgsbustader.
- At det på sikt blir innført spesialisering av sjukeheimar i folketette område, slik at eldre kan velje sjukeheimar tilpassa behova deira.
- Å styrkje høvet pårørande og brukarar har til å vere med på å ta avgjerder, og retten brukarane har til sjølve å disponere dei heimetene dei er tildelte.
- Å styrkje transportordningar som gjer det mogleg for menneske med nedsett funksjonsevne å vere aktive deltakarar i lokalsamfunnet, og med like ordningar i heile landet.
- Fleksible ordningar som sikrar lengre bruk av kompetansen til eldre arbeidstakarar.

Pensjon

Folketrygda er grunnlaget for ein trygg og meiningsfull alderdom for alle, og det viktigaste tryggingssystemet om ein blir ufør. SV arbeider for eit pensjonssystem som sikrar alle innbyggjarar ein pensjon å leve av, og som er med på å jamne ut økonomiske skilnader.

Pensjonssystemet etter pensjonsreforma tek i liten grad omsyn til skilnader i venta levealder og inntekt. Evalueringa av pensjonsreforma må spesielt fokusere på dei fordelingspolitiske effektane reforma har hatt for grupper med låg løn og kort venta levealder.

Overgang frå ytingsbaserte til innskotsbaserte tenestepensjonar flyttar risikoen til arbeidstakaren. SV vil arbeide for å sikre arbeidstakarane større påverknad på kva slags tenestepensjonssparing verksemda vel gjennom auka tarifftesting, og å stimulere arbeidsgivarar til å velje føreseielege og trygge pensjonsordningar.

SV arbeider for:

- Eit pensjonssystem som sikrar eit godt pensjonsnivå til yrkesgrupper med låg løn og kort forventa levealder.
- Kollektive og tariffesta pensjonsordningar for å dempe risikoen for den einskilde arbeidstakaren.
- Å stimulere til etablering av breie pensjonsordningar i privat sektor, som mellom anna vil nøytralisere kjønnskilnader.
- At pensjonen til offentleg tilsette blir ført vidare med eit nivå på minst 2/3-delar av sluttløna.
- Å slå saman alle offentlege tenestepensjonsordningar til ei felles ordning.

Kapittel 10: Helse

Vi treng ein ny kurs i helsepolitikken om vi skal møte dei store helseutfordringane i framtida. Førebygging og helsefremjande arbeid må få ein heilt annan plass enn i dag.

Klasseskilnader blir ikkje målte berre i kroner og øre, dei kan òg målast i helsetilstand og levealder. Slike helseskilnader blir avgjorde tidleg i livet. SV vil dreie innsatsen til det som har mest å seie for folkehelsa.

God helse heile livet krev ein god start. I dag er ikkje helsetilbodet til born, ungdom og foreldra deira godt nok. SV vil prioritere gode lågterskeltilbod som sørgjer for tidlege møte med helsevesenet, raskare tilvisingar og rettare behandling.

Utsette grupper har for låg prioritet i helsevesenet. I dag må menneske som treng psykisk helsehjelp, vente for lenge. Psykiske lidingar er mellom dei viktigaste årsakene til tapte leveår, nedsett livskvalitet, at ein blir ufør og fattig. Behandling av psykiske lidingar må difor prioriterast mykje høgare. Vi må satse på førebyggjande arbeid for å redusere risikoen for at menneske blir psykisk sjuke, og vi må arbeide for at dei som treng det, får hjelp raskt. Rask hjelp gjennom fjerning av ventelister for poliklinisk behandling vil vere eit svært viktig tiltak.

Nordmenn er av dei friskaste i verda. Det kjem av eit godt utvikla offentleg velferdstilbod for alle. Dette tilbodet er truga av kommersialisering. Marknadstenking og profittmotiv svekkjer helsetilbodet og aukar klasseskilnadene. Dei marknadsinspirerte finansierings-systema i Helse-Noreg fremjar enkle og raske operasjonar framfor heilskapleg behandling av meir komplekse lidingar. Når somme inngrep blir meir lønsame for sjukehusa enn andre, får vi eit helsetilbod med dårlegare pasientbehandling og pasienttryggleik. SV vil stoppe slik marknadsretting og arbeide for at helsevesenet kan organiserast ut frå mål om betre folkehelse, meir førebygging og betre behandling.

Helsevesenet må moderniserast. Velferdsteknologi og digitalisering kan styrkje helsearbeidet kraftig, men det krev endring i måten vi organiserer tenestene på. SV vil at den norske helsetenesta skal ligge i front på dette området.

Foreldre til born med omfattande funksjonshemmingar og ekstra behov for støtte frå foreldra, må få rett til økonomisk støtte som sikrar at begge foreldra kan halde oppe kontakten med arbeidslivet, samstundes som dei kan følge opp barnet.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- Eit helselyft for born og unge.

Styrkje satsinga på skulehelse-tenesta og helsestasjonar med 1500 årsverk. Alle nyfødde skal få heimebesøk. Helsesystertenesta skal bli tydeleg til stades for born, ungdom og i skulane. Satsing på helsepersonell som kan førebygging, og på den nære kontakten i lågterskeltilbod. Styrkje samarbeidet mellom helseteneste, skule, barnevern, idrett og kulturliv for å skape gode oppvekstvilkår.

- **Å fjerne køane.** Opne dørene i rusomsorg og psykiatri gjennom å avvikle ventelistene for poliklinisk behandling for rus og psykisk helse. Førebygging og tidleg innsats må lønast. Ingen skal vente meir enn 30 dagar på poliklinisk behandling.
- **Gode tenner heile livet.** For dei fleste blir ikkje tannhelse dekt av fellesskapen slik andre viktige helsetenester blir. Difor ønskjer SV å setje i gang ein opptappingsplan som skal ende med at all naudsynt tannhelsehjelp blir dekt av folketrygda på same vise som andre helsetenester.

Folkehelse

Nordmenn har stort sett god helse. Likevel er det på helsa vår vi kan sjå nokre av dei tydelege prova på klasseskilja i Noreg. Det gode helsegjennomsnittet skjuler store, systematiske skilnader: Dei som tener mest, har òg best helse. Desse urettvise helseskilnadene er sosialt skapte og kan gjerast noko med. Så lenge skilnadene kjem av ulikskapar som kjem frå ressursfordelinga til samfunnet, er det eit ansvar for fellesskapet å påverke denne fordelinga i ei meir rettvis retning. Rettvis fordeling er den beste folkehelsepolitikken.

Helse er ikkje ei individuell sak, og folkehelsearbeidet må difor ikkje berre rettast mot individet. Folkehelsa heng saman med levekår, ytre miljø, sosiale tilhøve og samfunnsforhold. Å styrkje folkehelsa handlar om å skape gode oppvekstvilkår, arbeid til alle og eit inkluderande samfunn.

Dei sosiale helseskilnadene må møtast offensivt gjennom mange ulike tiltak:

For det første gjennom ei meir rettvis fordeling. (Les meir i Kapittel 2: Økonomi og Kapittel 9: Velferd.)

For det andre gjennom ein tryggare og meir helsefremjande oppvekst. (Les meir om oppvekst i Kapittel 6: Kunnskap og Kapittel 9: Velferd.)

For det tredje gjennom eit meir inkluderande samfunn og arbeidsliv. (Les meir i Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle og Kapittel 13: Mangfald og integrering.)

Livsstilen vår er òg viktig. Sjukdomar knytte til livsstil har store kostnader for den einskilde gjennom

reduert livskvalitet og tapte leveår, og fører òg til store kostnader for samfunnet. Førebyggjande helsetiltak og å leggje til rette for positive helseval er avgjerande for å betre folkehelsa. Dette vil føre til færre psykiske lidingar, mindre sjukdom, færre ulukker, sprekare alderdom og høgare livskvalitet.

Folkehelse-utfordringa er ekstra stor for born og unge og hos mange menneske med minoritetsbakgrunn. Låg aktivitet mellom ungdom og høgare førekomst av diabetes i fleire minoritetsgrupper er døme på dette. Desse gruppene må prioriterast i folkehelsearbeidet.

SV arbeider for:

- Å styrkje det offentlege informasjonsarbeidet om ernæring og kosthald og vinsten av fysisk aktivitet.
- Å bruke avgiftssystemet til å dreie forbruket i retning av sunnare mat.
- Å betre kommunikasjonen i helsevesenet gjennom å sørgje for enklare språk, meir bruk av kvalifiserte tolkar, informasjon på fleire språk og meir munnleg informasjon om rettar i helsevesenet.
- Å avklare statusen til papirlause når det gjeld tilgang på helse-tenester, for å få ei klar grense for kva tenester som skal vere tilgjengelege for personar utan lovleg opphald. Utgangspunktet for ei slik avklaring er at alle menneske har rett på naudsynt helsehjelp.
- At det blir innført ein forpliktande opptappingsplan for folkehelse som skal inkludere alle sektorane i samfunnet og der spesielt frivillig sektor skal spele ei viktig rolle.
- At likemannsmidlane blir styrkte slik at personar som har ein sjukdom eller nedsett funksjonsevne, er med på å lære andre å leve med den same sjukdomen eller funksjonsnedsetjinga.
- Å redusere mengda av tillate transfett i mat.

Ein god oppvekst

Grunnlaget for helse og livskvalitet blir lagt tidleg i livet: i svangerskapet og i barne- og ungdomsåra. Sjølv om norske born og unge er av dei friskaste i verda, er det ei rekkje helseutfordringar som må møtast på eit tidleg stadium, slik som aukande overvekt, manglande aktivitet, diabetes, psykiske lidingar, kroniske sjukdomar, rus og vald i nære relasjonar. Dessverre blir denne delen av livet ofte prioritert ned i helsepolitikken. Satsinga SV vil gjere på folkehelse, kjem i denne stortingsperioden til å vere særskild vigd til born og unge.

Helsestasjonane og skulehelsetenesta er sentral i satsinga til SV. 1,2 millionar born, unge og foreldre brukar kvart år desse tenestene som er gratis, opne for alle og med låg

terskel for å ta kontakt. Tenestene manglar likevel i overkant av 1500 stillingar (helsesystrer, fysioterapeutar, jordmødrer) for å halde ein god standard. SV vil sikre denne standarden og på denne måten arbeide for færre langvarige helseproblem og mindre klasseskilnader.

Det er ikkje like godt å vere nyfødd i alle kommunar. Medan nyfødde somme stader får besøk av helse-syster i heimen, har andre ikkje slike tilbod. Tidleg heimebesøk er svært viktig, både for å byggje relasjonar mellom born og foreldre og for å fremje ein god oppvekst. Difor vil SV at alle nyfødde skal ha krav på heimebesøk frå helsestasjonen. På sikt bør heimebesøk i større grad òg nyttast for eldre born.

Born som har valdelege foreldre, born av foreldre med rusproblem og born av foreldre med psykiske lidingar møter spesielle utfordringar i kvardagen. Støtteapparatet for desse borna må styrkjast, òg når foreldra får behandling og hjelp.

Ungdom er særleg utsette for sjukdomar som blir overførte seksuelt. For å bli sett i stand til å ta vare på eiga seksuell helse på ein god måte, og for å bli trygg på eigen seksualitet, er det avgjerande at ungdom får god seksualundervisning tidleg.

SV arbeider for:

- Ei ny satsing på folkehelsa til born og unge. Styrkje helsestasjonane og skulehelsetenesta med 1500 nye årsverk. Alle nyfødde skal ha heimebesøk frå helsestasjonen.
- At alle kommunar skal ha tilbod om helsestasjon for ungdom frå 13 til 25 år. For mindre kommunar kan dette skje i tverrkommunale samarbeid.
- Å opprette eit nasjonalt kompetansesenter for helsestasjons- og skulehelsetenesta.
- Å innføre strengare reglar for å skåne born frå reklame og usunne produkt.
- At det ikkje blir vist reklamefilm- mar før barneframsyningar på kino.
- At idretten blir sikra gode rammevilkår og at fysisk aktivitet i skule og arbeidsliv blir gjeve større plass.
- At det blir oppretta ein offentleg portal med kvalitetssikra informasjon om graviditet og fødsel, i tillegg til ein nasjonal urotelefon for gravide.

Pasienttryggleik

Sjølv om Noreg har ei av dei beste helsetenestene i verda, er tap av liv og helse hos pasientar på grunn av uønskte hendingar eit stort problem. Forsking syner at for mange døyr, blir skadde, infiserte, blir lagde inn att på nytt eller blir liggjande lenger på grunn av feil gjort på sjukehuset, kvart år. Vi vil nok aldri få eit helsevesen heilt utan feil, men pasienttryggleiken skal styrkjast gjennom å utvikle ein meir

lærande kultur ved norske sjukehus. Vi må bli meir opne om feil. Feil må meldast og delast utan frykt for følgjene, og det å vere open må sjåast på som sentralt i utviklinga av betre tenester. Det vil ikkje seie at helsepersonellet skal bruke meir tid på å rapportere etter nasjonale krav, men at det einskilde sjukehuset i større grad må ta ansvar for at feil ikkje blir gjorde om att.

Det er ein tankekross at pasientar ikkje er meir sentrale når kvalitet skal sikrast og ressursar fordelast i helsetenesta. SV vil setje pasienten i sentrum ved å la tilbakemeldingar og behov pasientane har, bli viktigare i utviklinga av helsetenestene. (Les meir om helsetenester og IKT i Kapittel 8: Digitalisering.)

Dei tilsette må ha tid til å gjere arbeidet sitt og oppleve trygge og stabile rammer. Dessverre er det slik at svært mange tilsette – ofte kvinner – får tilbod om små, melombelse stillingar, og må springe mellom skift for å få endane til å møtast. SV vil ha heile, faste stillingar og mindre bruk av vikarar. Dette vil skape kontinuitet og tryggleik, som er avgjerande for kvalitet og pasienttryggleik. Forsking syner òg at vakter som varer lenger enn ein normal arbeidsdag, fører til fleire feil. Mange legar arbeider svært lange vakter. SV vil vurdere maksimumsgrenser for kor lenge vaktene kan vare, med bakgrunn i tilgjengeleg forskning.

Dei tilsette må sikrast tid til å hjelpe pasientane. I dag brukar helsepersonell mykje tid på papir og det går ut over pasientane. Nasjonale og kommunale rapporteringskrav har skapt eit helsevesen der vi brukar meir tid på å rapportere om kvalitet enn vi brukar på å lage kvalitet. SV vil føre meir makt over til helsepersonellet og redusere krava til rapportering oppover i systemet. Det er når legar, sjukepleiarar og helsefagarbeidarar har tid til einskildpasienten, vi skaper god helse.

SV vil redusere innslaget av marknadsinspirerte system i helsevesenet. Systema er først og fremst laga for å effektivisere, men går i mange tilfelle ut over kvalitet og tryggleik for pasientane. Å berre styre ressursar etter pasientflyt og ventelister seier lite om kvaliteten på behandlinga einskildpasienten får.

Stadig fleire verksemder nyttar høvet til å kjøpe seg veg i helsekøane for dei tilsette når dei teiknar helseforsikring og kjøper private tenester. Ei slik utvikling fører til at betalingsevne går framfor faktiske behov i helsekøen, og det svekkjer det offentlege tilbodet. SV arbeider for eit rettvisst helsevesen, der prioriteringar blir gjorde på eit helsefagleg grunnlag.

SV arbeider for:

- Ei ny organisering av helsete-

- nestene som sikrar at kvalitet og tryggleik for pasienten blir prioritert framfor kortsiktige økonomiske innsparingar.
- At fastlegekontora får eit større koordinerings- og oppfølgingsansvar.
- At pasientar som ikkje får behandling innan fristen ved det sjukehuset dei har valt, skal få hjelp til å finne eit alternativ straks.
- At alle som blir lagde inn, får ein fast kontaktperson som følgjer opp og rettleier.
- At langsiktige følgjer for samfunn og helse blir viktige i alle prosjekt som handlar om effektivisering og omorganisering.
- Å vere open om alvorlege feil.
- Å innføre betre system som brukar tilbakemeldingar frå pasientane til å utvikle tenestene.
- Å føre meir avgjerdspekt over til helsepersonellet gjennom å redusere rapporteringskrava i helsesektoren.
- At heile stillingar blir gjorde til norma i helsetenestene.
- At medikament utan vitskapleg dokumentert effekt skal merkjast for å hindre brukarar i å bli lurde.

Eit betre offentlig helsevesen

Eit sterkt offentlig helsevesen gjev likeverdig tilgang til helsetenester og er med på å jamne ut sosiale helseskilnader.

Sterke kommersielle aktørar prøver i dag å ta over dei offentlege oppgåvene for å tene pengar på helse. For å kapre kontraktar blir løn, pensjon og andre rettar som dei tilsette har, dumpa, og helsetilbodet blir halde på eit minimum. Kommersialisering av helse og omsorg er ein dårleg strategi for å auke kapasiteten i helsevesenet. Privat drift skaper ikkje fleire legar, sjukepleiarar eller helsefagarbeidarar, og gjev ikkje auka kvalitet og pasienttryggleik for folkesetnaden. Strategien til SV for betre helse- og omsorgstenester er å vidareutvikle fellesskapsløysingane i dialog med pasientar og tilsette.

Innslaget av private tenester skal først og fremst ligge til ideelle organisasjonar. Desse har vore viktige i oppbygginga av helsetilbodet i Noreg, og må framleis vere viktige drivkrefter i utviklinga av velferda. For å gje gode rammer for dette må langsiktige og trygge avtalar erstatte anbudsregima som pregar delar av helsetenesta i dag.

SV arbeider for:

- Å styrkje stillinga brukarane har i helsetenesta med å la dei få vere med på å ta avgjerder og involvere seg i tenesteutviklinga.
- Å gje tilsette i helsetenesta gode vilkår for å drive innovasjon på eigen arbeidsplass.
- Eit omfattande program for effektivisering for å utnytte kapasiteten i det offentlege helsevesenet

- fullt ut, og at offentlig kapasitet blir bygt opp i staden for at bruken av kommersielle aktørar aukar.
- Å påleggje kommersielle aktørar eit ansvar for opplæringa av nytt personell på lik line med offentlege institusjonar, til dømes gjennom eit avgiftssystem.
- Å hindre etablering av kommersielle aktørar som går ut over det offentlege tilbodet, gjennom å opprette ei godkjenningsordning for alle aktørar som leverer spesialisthelsetenester, etter modell frå godkjenningsordninga for sjukehus.
- Å avvikle det anbudsregiment for helsetenester som finst i dag, og innføre eit system med langsiktige avtalar med ideelle verksemder der kvalitet er viktigare enn kortsiktige økonomiske vurderingar.
- At private helseverksemder med offentlig avtale skal miste avtalen om dei prioriterer pasientar som betalar privat.

Sjukehus

I viktige spørsmål må innbyggjarane bli høyrde og politikanane kunne stillast til ansvar. Helseføretaksmodellen vi har i dag, overlèt sentrale politiske avgjerder til byråkratar og er udemokratisk. Styra i helseføretaka er ikkje valde av folkevalde organ. SV meiner sjukehusa skal vere demokratisk styrde. Vi vil avvikle føretaksmodellen og sikre ei open styring av sjukehusa, gjord av folkevalde.

SV arbeider for:

- At Stortinget skal vedta ein nasjonal helseplan som skal gje føringar for sjukehusdrifta, kvart fjerde år.
- At sjukehusa blir finansierte med rammer, og at prioriteringane skjer gjennom aktiv fagleg styring frå sjukehusstyre og nasjonalt politisk hald. Økonomisystema må endrast slik at dei blir like offentlig forvaltning elles.
- At finansieringsløysingar som fører til at faglege vurderingar kjem i bakgrunnen, må endrast.

Tannhelse

Tennene er ein viktig del av helsa vår. Likevel er tannhelse ikkje dekt av det offentlege slik andre sentrale helsetenester er. I dag er sjølv små tannhelsebehandlingar så dyre at mange ikkje har råd til å gå til tannlegen. Det er store skilnader på tannlegar, og det har blitt avdekt mange tilfelle av behandling som ikkje var naudsynt.

SV vil gjere tannbehandling rimelegare. Vi vil først dekkje tenestene til dei som treng det mest, før vi gradvis innfører ei maksimumsgrense for eigenbetaling for alle naudsynte tannhelsetenester. Parallelt er det viktig å innføre priskontroll på tannhelsetenester, og tilsynet må styrkjast for å unngå spekulativ overbehandling.

SV arbeider for:

- At tannhelsa må bli ein del av folketrygda. Å gjere tannhelse til ein del av det ordinære helssystemet. Målet er at all naudsynt tannbehandling skal vere betalt av fellesskapen med ei grense for eigenbetaling på maksimum 2500 kroner.

Trygge og nære helsetenester

Noreg er eit land med spreidd busetnad. I dag ser vi ein sterk tendens til sentralisering av helsetilbodet til dei store byane. Behovet for sterke fagmiljø i ei stadig meir spesialisert helseteneste driv utviklinga. Sentraliseringa har ikkje teke vare på behovet for nære og tilgjengelege helsetenester på ein god nok måte. SV vil ha eit trygt helsetilbod i heile landet. Det inneber at vi må desentralisere det vi kan, og sentralisere det vi må. Kva som kan og bør desentraliserast, må tilpassast dei lokale tilhøva, og vil vere ulikt i ulike delar av landet. Ei einspora sentralisert og straumlineforma helseteneste går ut over distrikta og gjer dei som bur der, mindre trygge.

Det desentraliserte fødetilbodet er òg under press. Vi treng gode fødestover, fødeavdelingar og eit heilskapleg fødetilbod som sikrar at kvinnene når fram til profesjonell helsehjelp før fødselen. Dette inneber akuttberedskap i forsvarleg nærleik til den fødande. Dei siste åra har sterke krefter arbeidd for å sentralisere fødetilbodet. SV vil ha eit desentralisert fødetilbod for å sikre at tilbodet finst der folk bur.

Ambulansetenesta og telemedisinen kan vere med på å sikre nærleik til helsetilboda for mange menneske. Med utdanna fagfolk og god bruk av tenestene kan mange liv bergast. Ei god ambulanseteneste skal sikre at pasienten blir stabilisert og starte behandling, men ho skal ikkje erstatte lokalsjukehusa. SV vil styrkje ambulansetenesta for å sikre at fleire menneske opplever at det er kort veg til kvalifisert hjelp. Det telemedisinske tilbodet må byggjast ut for å sikre at fleire menneske kan få hjelp nærare der dei bur.

SV arbeider for:

- Å auke kompetansen i avansert pleie og omsorg i distrikta gjennom målretta etter- og vidareutdanning, slik at pasientar med kroniske sjukdomar kan få hjelp lokalt og slepp å reise til sjukehuset.
- Å styrkje lokalsjukehusa og det lokale fødetilbodet.
- Å styrkje ambulansetenesta og fjernmedisintilbodet lokalt slik at folk med lang veg til sjukehus får forsvarleg behandling.
- At ordninga med fritt sjukehusval skal brukast aktivt av fastlegane for å sørgje for best behandling snarast råd.

Kapittel 10: Helse

Rekruttering

Endringar i folkesetnad og folkehelse gjer at Noreg har eit stort behov for helsepersonell framover. Skal vi møte dette utfordringa, må vi arbeide for å auke statusen for sjukepleiarar, helsefagarbeidarar og terapeutar gjennom betre arbeidsvilkår.

I dag har spesielt dei kvinnedominerte yrka i helsetenesta dårlege arbeidsvilkår. Det er vanleg med deltid, låge løner og mellombelse stillingar. Dette gjer at mange forlèt helse- og omsorgsyirket for å arbeide i andre næringar. SV meiner betre løns- og arbeidsvilkår for helsepersonell er ein føresetnad for godt mannskap og høg kvalitet på tenestene i framtida òg.

SV arbeider for:

- At sjukehustilsette som ønskjer det, skal få tilbod om heile og faste stillingar.
- At sjukehusa innfører vikareiningar for å handtere behov for vikarar og for å kunne tilby heile stillingar.
- At all konkurranseutsett verksemd i sjukehusa blir vurdert med mål om å gjennomføre flest mogleg oppgåver i sjukehusregi, slik at pasienttryggleik og kontroll med tenestene blir betre.
- At sjukehusa får pålegg om å tilby nok læreplassar for å møte behovet for utdanning i samfunnet.
- Å gje helsepersonell opplæring som er tettare knytt til behovet som den lokale helsetenesta har, slik at fleire kan få naudsynt behandling nær heimen.

Rusomsorg

SV vil styrkje innsatsen mot rusmisbruk. Hovudmålet må vere førebygging gjennom ein restriktiv rusmiddelpolitikk, gode oppvekstvilkår for born og unge og helse- og omsorgstenester med låg terskel og minimal ventetid.

Dei som ønskjer å slutte med rusmiddel, må få god og rask hjelp. SV vil satse på tverrfagleg spesialisert rusbehandling som tilbyr samkøyrde og heilskaplege tenester utan brot i behandlinga. Rusavhengige er som alle andre menneske – dei er ulike. Difor må tilbodet om avvenjing vere prega av eit fagleg mangfald med høve til å velje mellom ulike behandlingsmetodar. Somme klarer seg godt med korttidsbehandling, medan andre treng lengre tid på å kome seg ut av rusen. I dag vrir stadig fleire helseføretak innsatsen frå langtids- til korttidsbehandling. Ei slik utvikling gagnar ikkje alltid rusavhengige. SV vil sikre at eit tilbod om langtidsbehandling blir oppretthalde over heile landet. Rusmisbrukarar må få tilgang til behandling fort, og ventelistene må avviklast. Ingen skal vente meir enn 30 vyrkedagar på eit poliklinisk tilbod. SV ønskjer å opne for heroinassistert behandling for dei aller mest utsette brukarane. Dei som ikkje klarer å slutte med

rusmiddel, må få hjelp som kan sikre reduksjon av skadar og eit verdig liv.

Rusavhengige må sikrast verdige butilhøve, tilbod om arbeid, studiar eller annan sysselsetjing og få hjelp til å oppnå ein ordna økonomi. Kommunane har eit særleg ansvar for å sikre samanheng og heilskap i tenestene. All behandling og hjelp til rusmisbrukarar må pregast av brukarmedverknad, likeverd og respekt.

SV arbeider for:

- Ein ny tiårig opptrappingsplan for rusfeltet. Målet med planen er å styrkje førebygging og tidleg gripe inn i ungdomsmiljøa, fjerne behandlingsskøar, sikre heilskapleg behandling og rehabilitering og skaffe nok eigna bustader for rusavhengige. Rusavhengige skal få tilbod om heimerehabilitering med vekt på buevne og trening på kvardagsoppgåver.
- Å etablere mottaks- og oppfølgingscenter over heile landet.
- Å sikre at pasientar i legemiddelassistert behandling får fullgod rehabilitering og ikkje berre medisin.
- Å sikre at tilbodet om rusavvenjing er mangfaldig og at ulike behov blir dekte både i metode og lengd på behandlinga.
- Å styrkje behandlingstilbodet for pasientar med doble diagnoser. Mange slit med både rus og psykiske problem, og desse fell i dag ofte mellom to stolar. Mange med store psykiske problem blir ståande utan eit tilbod. Vi må utvikle kompetansen og tilbodet for denne gruppa.
- At bustad med oppfølging skal definerast som ein del av behandlingssopplegget, og at folk må få tilbod om å bu i varige bustader.
- Å innføre løysingar med røykje- og sprøyterom med helse- og sosialfagleg personell i dei store byane.
- At bruken av fengselsstraff og bøter mot rusmisbrukarar som blir tekne med stoff på seg, blir avskaffa og erstatta med andre former for reaksjonar.

Alkohol

Målet for alkoholpolitikken til SV er å verne einskildmenneske mot å bli avhengig og få skadar frå alkohol, og verne samfunnet mot vald og negative ringverknader av alkoholmisbruk. Særleg sårbare er familie, born og vener av folk som er avhengige av alkohol.

Vi drikk meir alkohol i Noreg i dag enn tidlegare, som følge av ein liberal alkoholpolitikk dei siste 15 åra. Dette har ført til auka sosiale problem. Samanhengen mellom tilgang, pris og misbruk er sterk. SV vil difor arbeide mot sal av vin og brennevin i butikk og justere opp alkoholavgiftene for å unngå at alkohol blir relativt billegare når kjøpekrafta aukar.

Vinmonopolet sikrar regulert omsetnad, godt vareutval og rimeleg

tilgang over heile landet. Vinmonopolet er viktig for ein ansvarleg alkoholpolitikk og for eit likeverdig tilbod av alkoholhaldige drikkevarer. SV vil føre ein alkoholpolitikk som er konsekvent og forståeleg, og vil difor fjerne ordninga med forkorta opningstider dagen før heilagdagar og på laurdagar.

SV arbeider for:

- Å auke alkoholavgiftene for å redusere tilgangen.
- At løyvehavarane som gong etter gong bryt alkohollova, misser høvet til å få løyve.
- Å opne for kommunale tillegg i avgifta som følgjer løyvet, for å finansiere auka kontroll med skjenking og sal av alkohol.
- Å tillate sal av alkohol etter klokka 1500 og på dagar før heilagdag.
- Tilbod om vinmonopol i alle kommunar som ønskjer det.
- At den nasjonale maksimalramma for skjenketid blir sett til klokka 0200.

Psykisk helse

SV arbeider for eit psykisk helsevern som tek utgangspunkt i retten folk har til medverknad, som førebyggjer helseplager, og som yter tenester tilpassa behovet til den einskilde.

Psykiske lidningar er av dei viktigaste grunnane til tapte leveår, nedsett livskvalitet, at ein blir ufør og fattig. SV vil difor at førebygging og behandling av psykiske lidningar skal ha høgare prioritet enn i dag. Vi vil arbeide for betre og meir tilgjengeleg behandling, styrkje stillinga til pasientane og arbeide mot utestenging og stigmatisering av menneske med psykiske lidningar.

Det er eit stort problem at mange ikkje får hjelp når dei treng det. Vi treng eit psykisk helsevern som i større grad hjelper brukarane på deira premiss, stiller opp når folk er i naud, samordnar tenester og er med på å gå gje eit tilbod med låg terskel og sjølvorganisert sjølvhjelp.

Kvart år tek mange livet sitt. Det er difor viktig med førebyggjande tiltak, kontroll av risikofaktorar og å hindre tilgang til metodar for å gjere sjølv mord.

SV arbeider for:

- Å avvike ventelistene i psykisk helsevern og sikre alle som treng poliklinisk behandling eit tilbod innan 30 vyrkedagar.
- Å styrkje skulehelsetenesta og auke innsatsen mot mobbing og sosial isolasjon.
- Finansieringsordningar som fremjar ambulante tenester og behandling heime.
- Styrkt rettsvern for psykisk sjuke, strengare reglar for bruk av tvunge psykisk helsevern og bruk av tvang der det ikkje er naudsynt.
- Å gje gode rammevilkår for å

skape felles arenaer for kunnskapsdeling om sjølvorganisert sjølvhjelpsarbeid og styrkje satsinga på lokalt sjølvhjelpsarbeid.

- Å opprette fleire lågterskeltilbod, både for unge og vaksne.

Verdival i helsepolitikken

Vi blir stilte overfor mange verdival i helsepolitikken. Ny teknologi gjev mange ny vegar å gå, menneske får leve lenger og med betre helse for kvart år som går. Samstundes fører den nye kunnskapen og teknologien oss inn i nye etiske dilemma.

Mange av desse spørsmåla set samfunnet, og menneska, i valsituasjonar som kan vere vanskelege. Det er vanskeleg å styre den teknologiske og medisinske utviklinga, men det er eit politisk ansvar å ta stilling til kvar grensene går og kva samfunnet skal bruke ressursar på.

Utgangspunktet for SV er at alle menneske er likeverdige. Alle skal gjevast same høve til meningsfulle liv og verdig død.

SV arbeider for:

- Å etablere ei god offentleg ordning for livstestament der menneske sjølve kan avklare haldninga si til livsforlengande behandling, til dømes.
- Å styrkje og sikre ei god og verdig behandling av døyande (palliativ behandling), òg med nok ressursar.
- Framleis forbod mot aktiv døds-hjelp, men å gjennomgå retningslinjer og handlingsrom for helsepersonell når ein pasient står ved slutten av livet.
- Hindre at det utviklar seg ein kommersiell marknad for DNA-analysar knytte til helse.
- Å etablere eit forpliktande organ donasjonsregister der ein kan registrere seg som potensiell givar.

Kronisk sjukdom og nedsett funksjonsevne

Somme treng helsevesenet oftare enn andre. Kroniske sjukdomar og visse funksjonsnedsetjingar aukar behovet for hyppige helsetenester. Eit velfungerande helsevesen med kompetanse på kronisk sjukdom og nedsett funksjonsevne kan vere skilnaden på eit godt liv og eit liv utan smerter og plager.

God attføring og rehabilitering er skilnaden på om folk blir heilt friske eller ikkje, særleg er dette viktig for born og unge. Rehabilitering skal vere ein naturleg del av behandlinga, både for menneske som er råka av kroniske tilstandar, og for andre som treng rehabilitering etter sjukdom. Manglande eller dårlege tilbod om rehabilitering fører til meir sjukdom og større kostnader for samfunnet.

Attføring og rehabilitering skal i

Kapittel 10: Helse

så stort omfang som råd gjennomførast der pasientane bur, for å gje fleire høve til betre handtering av kvardagen etter at dei har fått nedsett funksjonsevne eller ein kronisk sjukdom. SV vil overføre meir av ansvaret for rehabilitering til kommunane, fordi mykje av den viktigaste rehabiliteringa handlar om å kome inn i kvardagen att med ein ny sjukdom eller nedsett funksjonsevne. Med fleire ergoterapeutar og fysioterapeutar kan kommunane setjast i stand til å drive gode rehabiliteringstilbod. Likevel må det framleis vere tilbod om spesialisert rehabilitering for dei tilstandane der dette gjev best behandling og resultat, til dømes er det avgjerande at rehabilitering av sansetapsgruppa framleis er ein fast rett og blir finansiert gjennom folketrygdlova.

SV arbeider for:

- Å oppretthalde ordninga med behandlingsreiser til utlandet for personar som har god nytte av det, og utvide ordninga til nye grupper, til dømes muskelsjuka.
- Å arbeide for å styrkje kunnskapen om smertelindring i helsevesenet.
- Å sikre at rehabilitering blir ein reell del av behandlingsskjeda for alle som treng det.
- At ein større del av rehabiliteringa blir eit kommunalt ansvar, og at ansvarsoverføringa blir følgd av krav om kompetanse og finansiering.

Kapittel 11: Demokrati og folkestyre

SV har eit mål om at alle skal sikrast like sjansar til å ta del i demokratiet. Grunnlaget for ei rettvis fordeling av gode og byrder i samfunnet er ei rettvis fordeling av makt. SV vil utvide, fordjupe og fornye demokratiet. Målet er å gje vanlege menneske auka makt og påverknad over eige liv og samfunnet dei bur i.

Lik rett til utdanning, helsetenester og velferd er føresetnader for at alle kan vere i arbeid og ta del på like fot i samfunnet. Sterk konsentrasjon av rikdom på få hender gjev einskilde menneske for sterk påverknad på store avgjerder som vedkjem mange. SV ser på fordeling av gode og demokrati som to sider av same sak. SV vil styrkje makta demokratiet har over marknadskreftene, styrkje sivilsamfunnet og dei folkelege rørs-lene og flytte avgjerder nærare innbyggjarane. Vi vil auke påverknaden menneske har gjennom oppvekst- og utdanningspolitikken, på arbeidsplassane og i møte med velferds- og helseteneste.

SV er oppteke av å sikre at born og unge utan stemmerett skal høyrast i tråd med FN-barnekonvensjonen. SV er for å gje 16-åringar røysterett og for å sikre ungdom påverknad gjennom formelle kanalar, i skular og i organisasjonslivet. SV er oppteke av rolla Noreg har for å fremje menneskerettane internasjonalt. Den nasjonale innsatsen er viktig for å gje oss truverd ute og.

SV vil sikre at den frie, demokratiske debatten blir gjeven gode kår nasjonalt, lokalt og i møte med teknologisk utvikling.

Mange avgjerder og rettar i arbeidslivet, og andre samfunnstilhøve som i Noreg er demokratisk avgjort, blir i dag utfordra frå Brussel. EØS-avtalen undergrev dermed det norske demokratiet. SV vil erstatte avtalen vi har i dag, med ein mindre omfattande handels- og samarbeidsavtale med EU.

SV vil leggje til rette for å byggje opp ein tredje sektor i norsk økonomi, basert på samvirke og verksemder ått av dei tilsette. At dei tilsette sjølve eig arbeidsplassen, vil seie meir makt over eigen kvardag for lønstakarane. SV vil arbeide for å regulere verksemdsformer som minkar påverknaden frå dei tilsette, slik som franchise.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Meir makt over eigen arbeidskvardag.** SV vil gje tilsette større makt i verksemdene ved å styrkje posisjonen til fagrørsla, mellom anna gjennom kollektiv søksmålsrett i viktige spørsmål.
- **Ein demokratisk sektor i norsk arbeidsliv.** SV vil byggje opp ein tredje sektor i norsk arbeidsliv basert på demokra-

tiske former for eigarskap. Det bør vere eit mål at arbeidslivet òg blir drive etter demokratiske prinsipp. SV vil mellom anna etablere lovverk for demokratisk åtte verksemder som sikrar slike selskap dei same stabile juridiske rammene som aksjeselskap.- **Styrkje dei friviljuge.** Friviljug innsats og organisering er ein berehjelke i det norske samfunnet, og ein avgjerande del av eit levande folkestyre. SV vil styrkje dei friviljuge gjennom å sikre organisasjonane auka frie inntekter og gjennom å forenkle regelverk og rapporteringskrav.

Ytringsfridom

Ein fri samfunnsdebatt er livsnerven i demokratiet. Å forsvare ytringsfridomen er å styrkje folkestyret. Det inneber å forsvare retten til ytringar òg når dei kan opplevast som sårande eller krenkjande, òg ytringar som fremjar haldningar SV vil kjempe mot. Å hindre eller motarbeide at slike ytringar kjem til uttrykk offentleg, er ikkje vegen å gå for å vinne fram i kampen for mangfald, toleranse og likeverd.

Ytringsfridomen gjeld òg religiøse og politiske fundamentalistar. Oppmoding til vald og andre lovbrøt skal møtast med rettslege middel. Polititryggingstenesta må ta alle former for ekstremisme alvorleg i vurderingane av trugsmåla.

Ei sterk fagrørsl

Grunnlaget for ein sterk velferdsstat og eit godt alternativ er ei sterk fagrørsl. Politiske styresmakter må vise respekt for fridomen partane har til å gjere avtalar. SV vil arbeide for at dei naudsynte rammene for arbeidet til fagrørsla er på plass.

Arbeidet for eit demokratisk arbeidsliv må gjevast nytt innhald. SV vil i perioden arbeide for nye reformer i arbeidslivet som gjev tilsette sterkare påverknad over eigen arbeidsplass og eigen kvardag. SV meiner det ikkje er oppgåva til styresmaktene å bryte inn i lovlege arbeidskonfliktar. Bruken av lønsnemnd må difor berre nyttast i alvorlege tilfelle der liv og helse eller sentrale samfunnsinteresser er direkte truga. SV vil greie ut modellar for å påleggje partane å oppretthalde nøkkelfunksjonar, for å unngå situasjonar med tvungen lønsnemnd.

SV arbeider for:

- Å auke frådraget for fagforeiningskontingent for å stimulere til ei sterkare fagrørsl.
- Ei lov om franchise som mellom anna skal sikre at tilsette får vere med på avgjerder, og at bruk av franchise ikkje skal brukast til å hole ut arbeidsmiljølovgevinga eller gjere fagorganisering og rett til å vere med på avgjerder, vanskeleg.
- At bruken av tvungen lønsnemnd må reduserast.

- Å sørkje for eit trygt og seriøst arbeidsliv gjennom å gje tillitsvalde kollektiv søksmålsrett på viktige område som å leige inn arbeidskraft og tilsetje arbeidstakarar mellombels.
- Å utvide innsynsretten for tillitsvalde i verksemdene, for å sørkje for at arbeidet til fagrørsla ikkje skal undergravast av arbeidsgivarar.
- Å forenkle høvet fagrørsla har til å krevje allmenngjering.
- Å reservere frådraget for kontingent til arbeidsgivarorganisasjonar til dei verksemdene som har tariffavtale.

Deltakande demokrati

SV vil utvide og fordjupe demokratiet slik at fleire røyster blir høyrde. I dag er mellom anna kvinner, minoritetar og låginntektsgrupper underrepresenterte i folkevalde organ. SV vil arbeide for like høve til å ta del i det politiske systemet. Det vil mellom anna seie å leggje betre til rette for småbarnsforeldre, personar med nedsett funksjonsevne eller andre grupper som dermed vil kunne auke deltakinga si.

Framlegg om lokale tilpassingar av valsysteemet skal handsamast positivt. SV vil støtte kommunar som ønskjer å innføre forsøk med avvikande valdagar, direkteval på ordførarar, deltakande budsjettering og andre former for eit meir direkte demokrati. SV vil arbeide for endringar som gjev den einskilde veljaren større påverknad på rekkjefølgja på vallistene. SV vil òg foreslå å senke røysterettsalderen til 16 år.

Stortinget er den lovgivande forsamlinga til folket. SV meiner at folket bør ha meir å seie over stortingsarbeidet enn det det har i dag. Vi vil gje veljarane høve til å foreslå saker til handsaming i Stortinget. Vi vil òg vere meir opne om arbeidet Stortinget gjer, gjennom å innføre eit lobbyregister.

SV arbeider for:

- Å senke røysterettsalderen til 16 år.
- Å utvide røysteretten til å omfatte fleire av dei som har budd samanhengande i Noreg, og som har hatt lovleg opphalds- og arbeidsløyve her i mange år.
- Ei styrking av demokratioppløringa i skulen.
- At det blir enkelt å røyste ved val, særleg gjennom godt tilgjengelege vallokale for alle.
- At det blir lagt til rette for forsøk med deltakande budsjettering.
- Å innføre ordninga folkeframlegg i Stortinget. Framlegga skal handsamast på same måte som representantframlegg frå stortingsrepresentantane.
- Å opprette eit lobbyregister slik at lobbyverksemda mot Storting og regjering blir opnare.
- At lobbyselskap fører opne kundelister.

- At forbodet mot politisk TV-reklame blir oppretthalde.

Grunnlova

Grunnlova skal sikre retten folket har til demokratisk makt, verne mindretalet og gje fridom og rettstryggjeleik for den einskilde. SV går inn for ei fullt demokratisk statsform der arvelege posisjonar blir fjerna. Vi vil endre Grunnlova slik at ho er med på å fordjupe og utvide folkestyret, og sikre folket grunnleggjande rettar. Grunnlova må vere forståeleg og tilgjengeleg for folket.

SV skal fremje og støtte grunnlovsframlegg som:

- Erstattar monarkiet med republikk.
- Gjev eit fullstendig skilje mellom kyrkje og stat.
- Fastslår at alle menneske har rett til ein bustad.
- Fastslår at retten til å søkje asyl er ein grunnleggjande menneskerett som Noreg aksepterer.
- Sikrar streikeretten.
- Fastset allemannsretten som allment prinsipp.
- Utvidar demokratiet med å senke røysterettsalderen til 16 år.
- Forbyr bruk av dødsstraff uansett situasjon.
- Fjernar krigsprerogativet, slik at det blir kravd handsaming i Stortinget for at Noreg skal kunne ta del i væpna operasjonar i utlandet.
- Forbyr produksjon, bruk eller utplassering av atomvåpen på norsk jord.
- Reduserer den møtefrie perioden i Stortinget om sommaren.
- Opnar for å levere grunnlovsframlegg nærare stortingsvalet for å få meir debatt om grunnlovsframlegga.

Lokaldemokrati

Eit sterkt lokaldemokrati er viktig. Lokaldemokratiet gjev nærleik mellom innbyggjarar og dei som tek avgjerder, og gjev rom for lokale tilpassingar. SV arbeider for desentralisering av makt i Noreg. Vi meiner makt må overførast både frå statleg politisk nivå og frå forvaltinga, til regionalt og lokalt nivå. Føresetnaden er at den faglege kompetansen blir teken vare på. Færre av dei statlege overføringane til kommunane bør vere øyremerkte, sjølv om øyremerking i ein del tilfelle er naudsynt for å sikre likeverdige vilkår for folk over heile landet. Når staten gjev kommunane oppgåver, må full finansiering vere eit prinsipp.

Lokaldemokrati inneber òg aksept for at ikkje alle kommunar prioriterer likt. SV har tru på at kommunane i dei fleste saker er best eigna til å finne gode løysingar som tek vare både på nasjonale og lokale omsyn, og at kommunane gjennom gode vurderingar og tilpassingar kan få større aksept for nasjonale omsyn. Statleg overprøving av lokale avgjerder kan svekkje den lokale aksepten for å ta nasjonale

omsyn, og bør berre gjerast i særlege tilfelle. SV meiner at eit tvis-teløysingsorgan bør etablerast for å avgjere tvistar mellom staten og kommunane. I dag har staten siste ordet, og det er med på å svekkje den lokale tilliten og aksepten for nasjonale omsyn.

SV er positivt til meir kommunalt samarbeid så lenge dette skjer i former som sikrar open og demokratiske styring. Det er fleire føremonar med små og mellomstore kommunar. SV går mot at kommunar skal slåast saman med tvang frå statleg hald, men er positivt til at kommunar som ønskjer det, slår seg saman. Slike kommunar bør òg få statlege stimuleringsmiddel.

SV vil ha eit slagkraftigare regi-onnivå som kan gje demokratisk styring i spørsmål som går ut over dei grensene som utgjør fylkeskom-munane i dag. Skal sjukehusa kome under tydeleg demokratisk kontroll, vil regionar, heller enn fylke, gje ei meir heilskapleg forvaltning.

SV arbeider for:

- Å støtte kommunar som ønskjer å overføre makt direkte til innbyg-gjarane i kommunen, slik at dei kan ha høve til å påverke priorite-ringane i lokalsamfunnet.
- Meir bruk av deltakande demo-krati.
- Å endre kommunelova slik at det ikkje lenger er råd å delegere avgjerder om konkurranseutset-tjing og/eller privatisering bort frå ei demokratisk avgjerd i eit folkevalt organ.
- At folkerøystingar kan takast i bruk i viktige spørsmål og at direkteval av ordførar er mogleg.
- Ein heilskapleg gjennomgang av rapportering og tilsyn for å sikre at rapporteringar og tilsyn som blir førte, er naudsynte og gode. Grunnlaust byråkrati må fjernast.
- At Noreg framleis skal ha tre demokratiske nivå: stat, kom-mune og eit regionalt nivå, som fylkeskommunen.

Helsedemokrati

I viktige spørsmål må folk bli høyrde og politikarar kunne stillast til ansvar. Helseføretaksmodellen som vi har i dag, er udemokratisk, fordi folket ikkje får desse sjansane. Styra i helseføretaka er ikkje valde av folkevalde organ, men av departe-mentet. Det er ofte uklart kven som tek avgjerder, og kven ein skal prøve å påverke. SV meiner sjukehusa skal vere demokratisk styrde. SV vil avvikle føretaksmodellen, og sikre at styringa av sjukehusa blir gjort, fullt ope, av folkevalde.

SV arbeider for:

- At helseføretakslova av i dag blir erstatta med ei forvaltingslov. Føremålet i lova skal vere at helseforvaltninga skal nå målsetjin-gane i den nasjonale helseplanen.
- At Stortinget kvart fjerde år skal vedta ein nasjonal helseplan, der

sjukehusstruktur og sjukehus-funksjonar skal fastslåast i tillegg til ei rekkje andre føringar for drifta.

Medråderett for born og unge

For SV er det eit grunnleggjande mål å sikre alle demokratisk del-taking. Friviljuge organisasjonar for og med born og unge er viktige for livskvalitet og deltaking. Det er ei offentleg oppgåve å sikre at så mange som råd, får høve til å organi-sere seg. Dei demokratiske barne- og ungdomsorganisasjonane har ein særleg verdi fordi dei gjev røyst til personar om ikkje har røysterett.

Dei formelle strukturane for med-verknaden til born og unge i dag må endrast slik at dei får reell makt, slik at dei er sikra representasjon, og slik at dei som slit med å bli høyrde, får kanalar for deltaking i demokra-tiet. For særleg utsette grupper vil SV at styresmaktene systematisk skal involvere unge med eigne erfa-ningar i avgjerdsprossessane. Skulen er ein sentral del av livet til born og unge, og må ha gode system for at elevane får vere med på avgjerder.

SV arbeider for:

- At grunnstøtta for friviljuge barne- og ungdomsorganisasjonar framleis legg vekt på demokrati, og at støtteordninga blir utvida.
- At Frifond-ordninga blir opprett-halden og vidareutvikla.
- At born og unge, og organisasjo-nane deira, blir sikra god tilgang til avgjerdsprossessar på alle nivå.

Ein sterk friviljug sektor

Deltaking i friviljug arbeid har stor verdi både for dei som tek del og for samfunnet som heilskap. SV vil styrkje arbeidet til dei friviljuge organisasjonane gjennom å sørgje for stabile og føreseielege rammevil-kår, og gjennom å skape eit tettare samarbeid mellom organisasjonane og det offentlege. Organisering er eit spørsmål om makt. Demokratiske organisasjonar, folkeleg mobilisering og engasjement er ein føresetnad for demokratisk og radikal endring.

SV arbeider for:

- Full kompensasjon for meirver-diavgift til friviljuge organisasjo-nar.
- Ei årleg melding til Stortinget om rolla, arbeidet og situasjonen til friviljuge organisasjonar.
- Å sikre at Friviljugregisteret blir eit funksjonelt verkty som òg fungerer til søknader og rappor-tering.
- At offentlege støtteordningar til friviljuge organisasjonar inneber lite byråkrati og er så frie som råd.

Kunnskapsdemokrati

Kunnskapssektoren har eit spesielt demokratisk oppdrag. Kunnskap-sinstitusjonane skal vere arenaer for meiningsbryting og er viktige

premissleverandørar for heile samfunnsdebatten. Dette har stor verdi. Difor må institusjonane vere levande demokratiske arenaer.

Eit sterkt elevdemokrati gjer skulen betre og gjev verdfull opplæring i demokratiske prosessar for elevane som deltek. Eit sterkt studentde-mokrati er viktig for å utvikle betre studentvelferd, betre undervisning, fagkritikk og for å utfordre akade-miske hegemoni. Akademisk styring av høgare utdanning og forskning er viktig for å sikre akademisk fridom. SV ønskjer difor å styrkje retten til å vere med på og påverke avgjerder både for elevar, studentar, forskarar og tilsette – på alle nivå i den norske kunnskapssektoren.

SV arbeider for:

- At elev- og studentdemokratiet blir styrkt og har gode rammevil-kår.
- Å sikre at elev- og studenttillits-valde får informasjon, høve til å ta del og påverke der avgjerder blir tekne.
- At samskipnadene blir styrde av eit studentfleirtal.
- At universitet og høgskular blir styrkte av demokratiske organ på den einskilde institusjonen.

Arbeidslivsdemokrati

Makt over eigen arbeidsplass og eigen kvardag ligg til grunn for arbeidslivspolitikken til SV. Repre-sentasjonen må skje gjennom organiserte arbeidstakarar, men det er òg eit politisk ansvar å leggje minsterammene for dette arbeidet.

SV vil leggje til rette for å byggje opp ein tredje sektor i norsk øko-nomi, basert på samvirke og verk-semder åtte av dei tilsette. At dei tilsette sjølve eig arbeidsplassen, inneber meir makt over eigen kvar-dag for lønstakarane. SV vil arbeide for å regulere verksemdsformer som reduserer påverknaden tilsette har, slik som franchise.

SV vil òg leggje til rette for fleire samvirkeverksemder. Staten må leggje til rette for utviklinga av ein slik ny og meir demokratisk privat sektor gjennom tiltak som kan gje samvirkeverksemder tryggare rammevilkår. Staten bør leggje til rette for at det blir oppretta samvir-kebaserte finansinstitusjonar som kan sørgje for kapitaltilgang til ein slik sektor.

Høvet eigarane har til å flytte eller leggje ned lønsame arbeidsplassar, er eit demokratisk problem. Viss verksemda likevel blir flytta ut av landet, skal dei tilsette ha krav på etterløn. I kapitalistiske verksemder kan òg mykje gjerast for at arbeids-livet skal bli meir demokratisk. SV ønskjer å flytte meir makt til arbeidstakarane ved å stimulere til auka eigarskap for tilsette i eksiste-rande verksemder.

SV arbeider for:

- At tilsette kan krevje styrerepre-sentasjon i verksemder med meir enn ti tilsette.
- At påverknaden dei tilsette har i selskapa, skal bli større gjennom å auke røystetalet deira i general-forsamlinga til 40 prosent.
- At dei tilsette får forkjøpsrett til eigne arbeidsplassar, i samarbeid med styresmaktene, når eigarane vil flytte verksemder ut av landet.
- At det blir etablert ei ny selskaps-form for demokratiske verksem-der, som er åtte og styrte av dei tilsette i fellesskap.
- At det blir innført ei ny og sterkare lov om erverv, som kan hindre utflytting og spekulative oppkjøp.
- Ein sterk statleg eigarskap av infrastruktur og naturressursar i næringar som har særleg mykje å seie samfunnsstrategisk.
- At styra får klar instruks om å snu trenden med urimeleg høge leiarlønner.
- At det blir oppretta utval og råd med tilsettere representantar som formar lønspolitikken til verk-semda.
- At det blir stilt krav om klarare fleirtal i styret når leiarlønner blir fastsette i private selskap.

Trusfridom

Noreg er i dag eit samfunn med eit stort religiøst mangfald. I tillegg er det ein stor del av folket som ikkje er knytt til nokon religion. Med mange trus- og livssynssamfunn i Noreg er det òg naudsynt med godt samarbeid mellom trus- og livs-synssamfunna og staten, og mellom trus- og livssynssamfunna sjølve. SV meiner det er ei offentleg oppgåve å leggje til rette for ein slik dialog.

SV meiner staten skal vere livs-synsnøytral. Noreg skal vere eit mangfaldig samfunn der ulike menneske lever saman med like rettar. Utgangspunktet vårt for trus- og livssynspolitikken i Noreg er menneskerettane. Det er ikkje ei oppgåve for staten å ha ein offisiell religion.

SV arbeider for:

- Livssynsnøytralt lovverk om rolla til trus- og livssynssamfunna i Noreg.
- Ei utviding av støtteordningar for å sikre livssynsnøytrale seremo-nirom til gravferder, konfirma-sjonar, bryllaup og andre seremo-niar.
- At det blir stilt krav om å følgje likestillings- og diskriminerings-lovgiving for å få statsstøtte.

Fri presse

Ein fri samfunnsdebatt er livsner-ven i demokratiet. Frie og ubundne medium, stort mediemangfald og spreidd og avgrensa eigarskap i mediebransjen er viktig for å sikre samfunnsdebatten gode vilkår. SV meiner at pressestøtta bør utvidast for å auke mediemangfaldet. Ikkje minst er det viktig at pressestøtta

Kapittel 11: Demokrati og folkestyre

tek høgd for digitaliseringa av media.

NRK er drivande og utviklande for den norske mediebransjen og må utviklast vidare som allmennkringkastar. Gjennom lisenssystemet sikrar ein rikskringkastinga mot politisk spel rundt spørsmål som er redaksjonelle. NRK må sikrast ei rolle på mange plattformer, og fridom til utvikling, for å halde fram med å fungere som ei drivkraft.

SV arbeider for:

- Effektive verkemiddel for ei differensiert presse og for spreiding av privat eigarmakt i media.
- At pressestøtta blir utvida til nye medieformer, og at produksjonstilskotet skal ta vare på små lokalaviser og nummer to-aviser i byane.
- At det blir utgreidd eigne støtteordningar til nye medieprosjekt.
- At rolla til NRK som allmennkringkastar, blir oppretthalden og utvikla vidare.

Forbrukarmakt

Vala vi gjer som forbrukarar, er viktige for livskvaliteten vår. Kvaliteten på produkta og tenestene vi kjøper, har mykje å seie for miljøet, helsa og privatøkonomien vår. Den einskilde forbrukaren er ofte makteslaus mot informasjonsovertaket og marknadspåverknaden selskapa har. Arbeidet med å styrkje retten forbrukarane har til å få informasjon og til å klage, må halde fram. Samstundes er forbrukarmakt både eit spørsmål om fridomen til å velje og fridomen til å sleppe å velje.

SV meiner det offentlege må ta ansvar for å stoppe fleire helse- og miljøskadelege produkt frå å bli bodne fram for forbrukarane. (Les meir om genmodifiserte produkt i Kapittel 3: Miljø og Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

SV vil erstatte EØS-avtalen av i dag med ein mindre omfattande handels- og samarbeidsavtale med EU, og motarbeide at regelverket til Verdshandelsorganisasjonen går på kostnad av nasjonale forbrukaravgjerder.

Altfor store ressursar i samfunnet vårt forsvinn i marknadsføring. Den store reklamemengda inneber at pengar blir avgjerande for tilgangen til det offentlege og til offentlege rom. SV arbeider for ein vesentleg reduksjon i reklamepresset i Noreg.

SV arbeider for:

- Å innføre ei reklameavgift som blir lagd på all distribuert, kommersiell reklame.
- At det blir innført ei ordning der namnlaus reklame og telefonsal skal reduserast gjennom at mottakarane aktivt må godta marknadsføring.
- At born og unge blir gjevne sterkare forbrukaropplæring for å kunne verne seg mot kommersi-

elt press.

- Å styrkje den kollektive makta forbrukarane har, gjennom å leggje til rette for at forbrukarar kan gå til kollektive søksmål mot kommersielle aktørar.
- Eit pålegg om meir forståeleg produkt- og vilkårsinformasjon.
- At ingen norske garantiordningar blir svekte av EØS-avtalen.
- Sterkare reaksjonar mot villeiande marknadsføring.
- At born og unge skal skånast mot kommersiell reklame.
- At all informasjon om pris, ingrediensar og næringsinnhald i daglegvareprodukt er offentleg tilgjengeleg.
- At føre var-prinsipp blir lagde til grunn når tilsetjingsstoff og kjemikal blir vurderte.
- Å betre merkeordningane vi har i dag, og arbeide for nye ordningar i utsette bransjar.

SV er eit feministisk parti. SV legg difor ei forståing av kjønnsmakta til grunn for politikken. Det norske samfunnet er framleis prega av den ujamne makta mellom kvinner og menn. Kvinner er underrepresenterte i maktposisjonar, kvinner eig mindre og tener mindre enn menn, og lønsskilnadene aukar. Fordi makta mellom kvinner og menn er ulikt fordelt, vil tilsynelatande kjønnsnøytral politikk slå ulikt ut for menn og kvinner og forsterke ulikskapane i makt, sjansar og ressursar. SV meiner det er naudsynt å ta i bruk radikale verkemiddel for å utfordre strukturane som opprettheld dei skeive makttilhøva mellom kjønna.

Likestilling og valfridom er først og fremst ein rett, men samfunnet som heilskap tener òg på auka likestilling. At kvinner deltek i arbeidslivet er ei viktig kjelde til økonomisk vekst for samfunnet og økonomisk fridom for den einskilde. SV meiner at likestillingspolitikken er eit felles ansvar, og at offentlege styresmakter har eit særleg ansvar for å arbeide for likestilling på alle samfunnsområde.

Kvinner er i dag utsette for diskriminering og omfattande brot på menneskerettane i dei fleste landa i verda. Valden menn påfører kvinner, er eit alvorleg samfunnsproblem. Valdtekt og vald mot kvinner og born blir systematisk brukt i krigføring, på same tid som vald mot kvinner og manglande likestilling er eit viktig hinder for utvikling i fattige land. I Noreg er vald mot kvinner og seksuell trakassering òg eit omfattande samfunnsproblem.

Norske kvinner har høgare sysselsetting enn kvinner i noko anna land. Innvandrarkvinner i Noreg har til dømes høgare yrkesdeltaking enn italienske kvinner. Samstundes er norsk arbeidsliv sterkt kjønnsdelt, og kvinner arbeider i stor grad deltid. Sterk kjønnsdeling er òg med på å oppretthalde lønsskilnader mellom menn og kvinner, og set grenser for valfridomen både for menn og kvinner når det gjeld familieliv, utdanning og arbeidsmarknad. SV vil arbeide for ei satsing på likestilling i arbeidslivet.

Sjølvsagt om det er kvinner som har mest å vinne på meir likestilling, har menn òg mykje å tene på eit friare kjønnsrollemønster. Ei viktig følge av auka likestilling har vore at norske menn er heime med borna i langt større grad enn menn i andre land. SV vil framleis arbeide for at samfunnet skal leggje til rette for reell valfridom for kvinner og menn.

Likestilling handlar ikkje berre om kjønn, men òg om å sikre alle men-

neske likeverd og valfridom. SV har alltid vore ein pådrivar for rettar for homofile, og det vil vi framleis vere. SV arbeider for universell utforming for å fjerne dei samfunnsskapte barrierane som hindrar likeverdig deltaking i samfunnet. Vi vil arbeide konsekvent for å slå ned på all diskriminering, og vi vil tryggje ordningar som kompenserer for følgjene av nedsett funksjonsevne.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Arbeid mot seksuell trakassering.** Ei landsdekkjande fleirårig satsing i skulen mot seksuell trakassering. (Les meir i Kapittel 15: Justispolitikk og samfunnsstryggleik.)
- **Bryte opp den kjønnsdelte arbeidsmarknaden.** SV vil lovfeste retten til heiltid og vere ein pådrivar for likeløn og ein avtale om likestilling med dei tre partane i arbeidslivet.
- **Universell utforming.** SV vil arbeide for at det blir utarbeidd ein konkret plan for å nå målet om universell utforming av alle skulebygningar i Noreg. SV vil vere ein pådrivar for å få ei føresegn med tidsfristar for når alle skulebygningar skal vere universelt utforma.

Valfridom og likestilling i arbeid og utdanning

SV vil arbeide for likestilling og reell valfridom i utdannings- og yrkesval. Utdanningsvala som ungdom tek, er sterkt kjønnsdelte, og denne skeive fordelinga set grenser for valfridomen deira. Samstundes er eit sterkt kjønnsdelt arbeidsliv med på å oppretthalde lønsskilnader mellom kvinner og menn og til å redusere valfridomen i familieliv, utdanning og arbeidsliv.

Kvinner, og særleg kvinner med kort utdanning, er overrepresenterte når det gjeld friviljug deltid, deltidsstilling over lang tid og mellombelse tilsetjingar. Mange kvinner har låg løn, lågare pensjon, færre rettar og større grad av uvisse på arbeidsmarknaden enn dei fleste menn.

Utfordringane i likestillinga er ofte særleg store for grupper som er utsette for dobbeldiskriminering, slik tilfellet kan vere for kvinner frå etniske minoritetar og kvinner med nedsett funksjonsevne.

Det er mange familiar som har problem med å få tida til å strekkje til når begge foreldra er i arbeid. For mange blir difor løysinga at ein av foreldra går ned i stilling, i dei fleste tilfella kvinner. Både kvinner og menn må møte eit arbeidsliv som gjer det råd å ha normal fritid og eit likestilt familieliv.

SV arbeider for:

- At det blir gjort ein avtale mellom partane i arbeidslivet om arbeidet for likestilling.

- Initiativ som fremjar likeløn, til dømes ein likelønspott.
- Å endre deltidskulturen i den kvinne-dominerte delen av arbeidslivet, mellom anna gjennom lovfesting av rett til heiltid.
- At det blir gjennomført forsøk med redusert arbeidstid med full lønsskompensasjon, særleg i sektorar der sjukefråværet er høgt. Ein føresetnad er at dette ikkje er med på å halde på uønskte kjønnskilnader.
- At kontantstøtta blir gjort om til ein ventestønad for foreldre som ikkje har fått barnehageplass.
- Ei landsdekkjande programsatsing for frie utdanningsval. SV vil mellom anna vurdere om likestillingsstipend for det underrepresenterte kjønn kan brukast til å inspirere til utradisjonelle utdanningsval.
- Å etablere eit ressursmiljø for å styrkje arbeidet med likestilling i førskule- og lærarutdanning og i læremiddel. (Les meir i Kapittel 13: Mangfald og inkludering.)

Folkestyre

I dag er halvgamle menn med majoritetsbakgrunn overrepresenterte i folkevalde forsamlingar. SV meiner det er naudsynt å gjere meir for at norske demokratiske organ skal bli meir likestilte og representative. SV vil sikre ein meir likestilt representasjon i internasjonale organ der Noreg er med.

SV arbeider for:

- At det må takast inn ei føresegn i vallova om at kommunestyre, fylkesting og Storting drøftar likestillingsstatusen i det gjeldande folkevalde organet hausten før valet.
- Å auke delen av kvinner, etniske minoritetar, personar med nedsett funksjonsevne og personar under og over 60 år i folkevalde forsamlingar.

Barn og foreldrepermisjon

Ein rettviss velferdsstat er avgjerande for likestilling. Norske kvinner har mindre risiko for fattigdom ved samlivs-brot enn kvinner i andre europeiske land, på grunn av den tryggleiken velferdsstaten tilbyr. Ordningane må forsvarast og forsterkast.

Foreldrepermisjonsordninga gjer det mogleg å vere både småbarnsforelder og arbeidstakar i Noreg, og er ein føresetnad for god oppvekst, likestilling og høg yrkesdeltaking. SV ønskjer ei meir rettviss foreldrepengordning. Neste steg er ei minsteyting for foreldrepengar som ikkje er avhengig av yrkesaktivitet, slik at alle born får vere i lag med foreldra det første året. Arbeidet med utdanning eller annan arbeidsretta aktivitet knytt til overgangsstønaden må oppretthaldast og vidareutviklast.

SV arbeider for:

- At det blir innført ei minsteyting for foreldrepengar på 2 G for foreldre som har lita eller inga tilknytning til arbeidslivet.
- At det blir satsa meir på oppsøkjande verksemd og tilrettelegging for arbeidslivet for småbarnsforeldre som står utanfor arbeidslivet og får trygdeytningar.
- At alle fedrar må få sjølvstendig uttaksrett, i første omgang til permisjon som svarar til fedrekvoten.
- At den tredelte foreldrepermisjonsordninga held fram, med ein kvote på 14 veker til både mor og far/medmor og at foreldrepengerperioden elles kan delast fritt mellom foreldra.

Vald, overgrep og seksuell trakassering

Valden menn påfører kvinner, er eit brot på menneskerettane og hindrar likestilling. Eit liv utan krenkingar og vald er grunnleggjande for fridom, livskvalitet og helse. Granskingar i Noreg viser eit stort omfang av vald og overgrep, særleg mot jenter og kvinner. Tabu fører til vald og overgrep kan halde fram i det skjulte.

Dei fleste valdtektar blir gjorde av ein person som offeret kjenner, anten partnar eller tidlegare partnar, ein ven eller kjenning. Dei fleste som blir utsette for valdtekt, er kvinner, men menn blir òg utsette. Å vite at ein kan bli utsett for seksuelle overgrep og valdtektar, gjer jenter og kvinner mindre trygge og hemmar rørslefridomen. Vald og overgrep mot menn og gutar er eit tabu. Samfunnet har eit ansvar for å gje merksemd og tilbod til utsette gutar. Mørketala er store, og det er svært få fellande dommar i saker som når rettsapparatet. Menneske med nedsett funksjonsevne er svært utsette og sårbare for vald og overgrep. Vi må gjere meir for å førebyggje og kjempe mot denne valden. Andre som er særleg utsette for vald, er LHBT-folket (lesbiske, homofile, bifile og transpersonar). (Les meir i Kapittel 9: Velferd, Kapittel 13: Mangfald og integrering og Kapittel 17: Innvandring og asyl.)

SV arbeider for:

- Gode rammer til krise- og incestsenter slik at tilbodet blir robust over heile landet.
- At krisesenter ikkje blir sette ut på anbod.
- Forsøk med heilskaplege krise-mottak for både kvinner og born, der utsette kan melde vald og seksuelle overgrep til politiet og få hjelp, avhøyr medrekna, på ein stad.
- Ei landsdekkjande, fleirårig satsing i skulen mot seksuell trakassering.
- At eit forbod mot seksuell trakassering og trakassering på grunn av kjønn skal inn i opplæringslova.

Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom

- Regelbundne, nasjonale omfangsgranskingar av vald og seksuelle overgrep.
- Eit heilskapleg og likeverdig tilbod til alle overgrepsutsette gjennom lovfesting av tilbod om overgrepsmottak.
- At det skal bli obligatorisk for dommarar og sakkunnige som skal ta slike saker, å gjennomføre kurs om vald, seksuelle overgrep, manipulasjon og helsefølgjer av vald.
- At etterforskning av valdtektssaker skal prioriterast.
- At helsevesenet skal ta ansvar for å avdekkje vald og overgrep, mellom anna gjennom svangrskapsomsorga.
- At studentar og elevar som tek helse- og sosialfag, eller utdanning knytt til politi, rettsvesen og skulevesenet, får den kunnskapen dei treng om vald og overgrep.
- At hjelpe- og behandlingstilbodet til både offer, valdsutøvarar og overgripaparar blir bygde ut, under dette tilbodet til unge overgripaparar.
- Eit betre verna bustadtilbod for offer for menneskehandel.
- Å styrkje hjelpetiltak for kvinner og menn i prostitusjon, og sikre at sexkjøpslova, som forbyr kjøp av sex, blir handheva.
- At det blir etablert eigne regionale kompetansesenter i dei store byområda som skal arbeide med kartlegging av situasjonen til dei prostituerte. Dette kan vere med på å få prostituerte slusa over i tiltak som gjev god, langsiktig oppfølging, gjennom at prostituerte får høve til å velje nye levevegar.

Kamp mot menneskehandel

Menneskehandel er blitt ein milliardindustri på line med våpenhandel og narkotikaomsetnad. Det er eit trugsmål mot menneskeverdet når kroppen blir redusert til ei vare som kan kjøpast for pengar. Difor arbeider SV mot porno, prostitusjon og stripping.

Norsk arbeidsmiljølov slår fast at integriteten og verdet til arbeidstakarane skal takast vare på. Stripping er med på å gjere kvinner til objekt og hindrar likestilling. Difor bør det ikkje vere lov å ha som arbeid.

SV arbeider for:

- Hjelpetiltak som gjev kvinner høve til å kome seg ut av prostitusjon, og mellom anna etablere kompetansesenter for prostituerte og tidlegare prostituerte i dei største byområda.
- At sjansen for å få asyl for offer for trafficking blir styrkt og at rettstryggleiken deira blir betre teken vare på.
- At politi og påtalemakta aktivt handhevar lovverket som forbyr kjøp av seksuelle tenester, hallik- og bordellverksemd.

- Å styrkje haldningsarbeidet mot kjøp av sex.
- At det internasjonale arbeidet mot trafficking blir styrkt, mellom anna med å innføre retningsliner mot sexkjøp for FN-soldatar, slik at ein slår ned på handel med kvinner og born.
- At Noreg følgjer dømet til Island og forbyr strippeklubbar.

Kommersialisering

Born og unge må vernast mot kjøpepress, kroppspress og seksualisering. Kommersialisering påverkar ofte helsa til unge negativt og er med på å forsterke den tradisjonelle kjønnsrolletenkinga. Samfunnet har eit særskilt ansvar for å verne dei som er i ein sårbar fase i livet. Vi treng meir kunnskap om førebygging av dårleg sjølvbilete, og korleis den kommersielle kulturen påverkar kjønnsroller og helse. SV vil satse på utbygging av helsesystemet og helsestasjonar for ungdom. (Les meir i Kapittel 9: Velferd.)

Trass i eit lovverk som regulerer marknadsføring retta mot born og som forbyr kjønnsdiskriminerande reklame, er det store manglar i handhevinga av dette. SV meiner det må satsast breitt på informasjon og opplysning til born og foreldre, om både medium og marknad, reklame og påverknad, for å gje dei auka kritisk sans og dermed auka forbrukarmakt. SV meiner at reklame der born og unge ferdast, må reduserast. Særleg viktig er det å sikre skular og barnehagar som reklamefrie soner, og diskutere korleis sosiale medium kan gjerast tryggare for born og unge.

SV arbeider for:

- At born får oppleve reklamefrie soner der dei ferdast til dagleg. Barnehagar og skular skal vere reklamefrie arenaer.
- Å innføre merking av retusjert reklame.
- Å styrkje høva til å slå ned på villeiande reklame.
- Effektiv handheving av forbodet mot kjønnsdiskriminerande reklame. (Les meir om forbrukarmakt i Kapittel 11: Demokrati og folkestyre.)

Kvinnehelse

Sjølvråderett over eigen kropp og eige liv er avgjerande for fridomen og helsa til menneske. Difor er god likestillingspolitikk god helsepolitikk òg.

SV meiner at helsevesenet må få betre kunnskap om korleis helseplager og sjukdom råkar menn og kvinner ulikt. Tilsvarende må behandlinga og det førebyggjande arbeidet ta omsyn til kjønsskilnader. Både forskning og utdanning må ha eit kjønnsperspektiv. Det inneber òg å heve statusen på forskning og arbeid med sjukdom og plager som råkar kvinner. SV meiner Noreg må gå først i forskinga på kvinnehelse.

Norsk helseteneste fungerer best på enkle og akutte lidingar og er ikkje like bra på samansette og kroniske lidingar, som svært mange kvinner slit med. Samstundes lever kvinner lenger enn menn. Å sikre at eldreomsorga òg har eit kjønns- og omsorgsperspektiv, er vesentleg for å gje gode helse- og omsorgstenester i alderdomen. SV vil arbeide for at folkehelsearbeidet har eit tydeleg kjønnsperspektiv og for at stat og kommunar tek ansvar for å sikre eit reelt likeverdig tilbod av helsetenester, uavhengig av sosial bakgrunn. Samanhengen mellom krenkingar og helse må opp på dagsordenen.

SV arbeider for:

- At jamlege rapportar om kjønsskilnader i folkehelsa blir gjevne, og at kjønnsperspektivet blir integrert i alt folkehelsearbeid.
- At behandling og førebygging tek omsyn til kjønns- og kulturspesifikke kvinnehelseproblem.
- Å sikre kvinner rett til sjølvvald abort inntil 16. svangerskapsveke.
- At svangerskaps- og fødselsomsorga blir styrkt, mellom anna med å innføre eit nytt tilbod om ein tidleg samtale for gravide, betre jordmøntenesta og gje betre fødetilbod, òg for dei som ønskjer ein fødsel utan medikament.
- At helsefaga gjev elevar og studentar betre kompetanse på område som vedkjem kvinnehelse. Særleg er det behov for eit lyft når det gjeld tema om vald mot kvinner, under dette seksuelle overgrep, valdtekt og kjønnslemlesting.
- At det blir forska meir på kjønsskilnader i helse og i helsetenestene, og at helse- og omsorgstenestene tek omsyn til slike kjønsskilnader.
- At donasjon av egg skal vere lovleg.
- At bruk av surrogati skal vere ulovleg. SV vil arbeide for å sikre god offentleg informasjon om dilemma, farar og risiko både for surrogatmødrer og biologiske foreldre med å gjere dette i utlandet.
- At einslege kvinner òg får rett til sæddonasjon i Noreg.
- Eit offentleg tilbod om tidleg ultralyd. Svangerskapsomsorga skal gje ekstra oppfølging til foreldre og sørgje for god informasjon om tilbodet før foreldra vel det. Dersom ultralyd avdekkjer avvik, skal ekstra svangerskapsomsorg bli gjeven.

Likestilling – lovverk og politisk gjennomslagskraft

Likestilling er ein grunnleggjande verdi og skal gjelde alle. Ulike menneske skal ha like vilkår. Norsk lov sikrar formell likestilling på mange område, men det trengst effektiv handheving og etterleving. SV vil styrkje både juridiske rettar og haldningsarbeidet for å sikre eit samfunn utan diskriminering.

Noreg har i dag eit relativt godt lovverk for å sikre likestilling og ikkje-diskriminering på ulike samfunnsområde. Handhevinga av dette lovverket er derimot ikkje alltid like effektivt, og mange grupper har ikkje nok kjennskap til dei rettane dei har og dei juridiske ordningane som finst. Difor vil SV arbeide for å styrkje det juridiske arbeidet for eit ikkje-diskriminerande samfunn.

SV arbeider for:

- Ei styrking av den statlege kapasiteten for gjennomføring av likestillingspolitikken.
- At Likestillings- og diskrimineringsombodet har ressursar og reaksjonsmåtar for å stoppe diskriminering.
- At Likestillings- og diskrimineringsnemnda får kompetanse til å tilkjenne oppreising i diskrimineringssaker.
- Konkretisering av aktivitets- og reiegreringsplikta i diskrimineringslovgivinga.
- At Likestillings- og diskrimineringsombodet skal handheve forbodet mot seksuell trakassering på lik line med dei andre forboda i likestillingslova.
- At det skal gjevast fri rettshjelp utan behovsprøving (til den diskriminerande parten), for å føre diskrimineringssaker for domstolane dersom Likestillings- og diskrimineringsombodet tilrår det.
- Ei tilskotsordning for å styrkje arbeidet med informasjon om rettar i regi av frivillige organisasjonar og kompetansemiljø.
- Eit forbod mot samansett diskriminering slik at diskriminering i skjeringspunktet mellom til dømes kjønn og nedsett funksjonsevne eller kjønn og etnisitet blir forbode etter likestillingslova.
- Innføring av ei lov om økonomisk tryggleik ved samlivsbrot (sambuarlov) som skal sikre grunnleggjande økonomisk tryggleik ved samlivsbrot mellom sambuarar, med mindre dei har avtalt noko anna.

LHBT-politikk

SV arbeider for retten alle har til å leve frie og gode liv. Mange lesbiske, homofile, bifile og transpersonar (LHBT-folket) blir utsette for diskriminering. Vi vil arbeide for eit samfunn der retten til å definere seg sjølv sit i ryggraden til heile samfunnet, der homo ikkje lenger er eit skjellsord, og der kulturell og religiøs undertrykking av seksuell orientering og/eller kjønnsstrykk blir nedkjempa der ho førekjem.

SV arbeider for:

- At homo-, trans- og bi-fobi skal nedkjempast på alle samfunnsområde.
- At syn på seksuell orientering ikkje skal gje helsepersonell reservasjonsrett, til dømes ved tilvising til assistert befrukting.
- At lesbiske og homofile par skal sikrast høve til vigsel i Den

Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom

norske kyrkje så lenge kyrkja har rett til å vie par.

- Diskrimineringsvern for transpersonar.
- Avvikling av diagnosemonopolet ved Seksjon for transseksualisme på Rikshospitalet og rett til second opinion for transseksuelle innafor landegrensene.
- Etablering av regionale senter som skal tilby behandling og rettleiing for alle som er i transspekteret.
- At kjennskap til ulike seksuelle orienteringar og kjønnsuttrykk skal utviklast for å betre møta med helsepersonell, tilsette i skuleverket, utlendingsforvaltinga og andre.
- AT LHBT-personar som kjem bort i tvangsekteskap, vald og trakassering, blir sikra godt vern og oppfølging, og at styresmaktene får nok opplæring i trakassering eller vald som er motivert av hat.
- At Noreg blir ein sterk pådrivar for LHBT-rettar internasjonalt.
- At den såkalla HIV-paragrafen blir fjerna.

Eit universelt utforma samfunn

Eit universelt utforma samfunn fungerer godt for alle. Noreg har framleis ein veg å gå før vi har oppnådd likestilling og deltaking for alle menneske i samfunnet. Mange av ordningane og lovføresegnene som gjer at personar med nedsett funksjonsevne får ta del i samfunnet og leve gode liv, er under press. Eit samfunn som er universelt utforma, er eit samfunn som er godt for alle innbyggjarar. I åra som kjem, får vi fleire eldre i Noreg. Det krev mellom anna tilgjengeleg kollektivtransport og løysingar som gjev høve til å fungere i kvardagen, sjølv om helsa eller funksjonsevna blir dårlegare.

Eit universelt utforma samfunn sikrar òg at synshemma og høyrshemma kan ta del på lik line med andre menneske. Teiknspråkopplæring er avgjerande for deltaking og likestilling. Det same gjeld tilgang på tolking og andre naudsynte hjelpemiddel. CI-operasjonar har gjeve nye vilkår for høyrshemma. Det er viktig at operasjonane må følgjast av god og naudsynt rehabilitering.

SV arbeider for:

- At rettstryggleiken og tryggleik mot overgrep og diskriminering for menneske med nedsette funksjonsevner må ha betre vilkår enn i dag.
- At retten til eit dagtilbod for menneske med utviklingshemming blir sikra, helst gjennom arbeid.
- At hjelpemiddelformidlinga blir styrkt og oppretthalden som ein del av folketrygda.
- At born som får dysleksi, får dei hjelpemiddela dei treng til skulegangen, og at ordninga med stønad til datahjelpemiddel blir

innført att.

- At tilgang til varer og tenester blir ein del av diskrimineringslovgivinga.
- At det blir fastsett tidsfristar for når eksisterande bygningar, opparbeidde uteområde og det offentlege transporttilbodet skal vere universelt utforma.
- At aldersgrena for å få hjelpemiddel til trening og fritidsaktivitetar blir fjerna for å sikre fleire aktive og friske liv.
- At stønadsordningane for bilfinansiering gjennom folketrygda blir oppretthaldne og styrkte.
- At transportsystema for personar med nedsette funksjonsevner blir styrkte og at arbeidet for universell utforming av kollektivtilbodet blir prioritert.
- At det blir innført krav ved offentlege innkjøp om at leverandørane inkluderer personar med nedsett funksjonsevne.
- At systemet for formidling av teiknspråktolkar blir betre og at det blir utdanna fleire tolkar.
- At teiknspråkbrukarar blir sikra fagleg god opplæring i teiknspråk og deltaking i teiknspråklege miljø, uavhengig av kor i landet dei bur.
- At ordninga med servicehundar blir utvida for å gje fleire menneske meir fridom.
- At brukarstyrt personleg assistanse blir ein rett.
- At heistilskota blir styrkte, slik at fleire kan sleppe å flytte.

(Les meir i Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle og Kapittel 9: Velferd.)

Kapittel 13: Mangfald og integrering

Noreg er eit fleirkulturelt samfunn. Mangfald er kvardagen. Menneske med røter i ulike kulturar gjer samfunnet vårt rikare på kunnskap, språk, kulturuttrykk, meiningar og livssyn.

I eit fritt samfunn må det vere rom for store skilnader i levemåte, kultur og livssyn. Samstundes er det avgjerande at vi på tvers av skilnadene greier å skape ein fellesskap tufta på nokre felles verdiar, grunnleggjande plikter og rettar som skal gjelde alle.

Målet vårt er eit fleirkulturelt samfunn utan diskriminering og med rom for ulikskap, som er kjenneteikna av samhald, tilhøyrslø og fellesskap. Det samfunnet SV arbeider for, skal byggjast på felles og absolutte verdiar som demokrati, likestilling, antirasisme, menneskerettar, ytringsfridom og rettvis fordeling.

SV arbeider for desse grunnleggjande verdiane, uavhengig av kven som utfordrar dei. Det er feilslått å la religiøse eller kulturelle grunngevingar gå føre fellesverdiane.

Kva retning samfunnet tek, er avgjerande for korleis det går med integreringa i framtida. Arbeidsløyse og store økonomiske skilnader skaper grobott for aukande sosiale problem, segregering, framandhat og rasisme. Nøkkelen til vellukka integrering er å sikre alle menneske som lever i Noreg, arbeid, utdanning og deltaking i samfunnet, kombinert med ein sterk velferdsstat som sørgjer for velferd for alle.

For SV er det overordna målet med integreringspolitikken å jamne ut skilnadene i inntekt og levekår mellom innbyggjarar med minoritetsbakgrunn og folket elles. Det viktigaste vi kan gjere for å få fleire ut av fattigdom, er å få dei i arbeid. SV meiner at målretta innsats for at fleire minoritetar, då særleg minoritetskvinner, skal kome i arbeid, er viktig både for økonomisk sjølvstende, integrering og likestilling.

Integrering er ein tovegsprosess som stiller krav om at både majoritet og minoritetar må tilpasse seg. Alle har ei individuell plikt til å gjere ein innsats for å lære seg norsk og kome seg i arbeid. Samstundes har samfunnet eit ansvar for å sørgje for at alle får sjansen til å lære seg norsk og få seg arbeid. Føremålet med krav kan ikkje vere å stengje menneske ute, men å inkludere fleire. Det er viktig for SV å mobilisere heile folket, minoritetsmiljøa medrekna, til å ta del på viktige fellesarenaer som foreldremøte, idrettslag og i frivillige organisasjonar. Samfunnet må ha velferdsordningar som hindrar at etniske minoritetar blir ei ny underklasse i Noreg. Både målretta ordningar, som språkopplæring og kvalifisering til arbeid, og universelle velferds-

gode som barnehageplass til alle og vidaregåande opplæring med høg gjennomføring, er gode verkemiddel.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Å auke yrkesdeltakinga til innvandrarar.** SV vil styrkje norskopplæringa, godkjenningssordningane for kompetansen som dei har med seg frå utlandet, og det oppsøkjande arbeidet retta mot kvinner med innvandrarbakgrunn.
- **Raskare busetnad.** Kommunar som gjer langvarige avtalar om busetnad, må lønast. Samstundes bør staten gjevast rett til å fordele flyktningar i kommunar, viss kommunane ikkje når måla om busetnad.
- **Forsterke arbeidet mot diskriminering.** SV vil gje likestillings- og diskrimineringsnemnda mynde til å tilkjenne oppreising for diskriminering.

Busetnad

I dag tek det for lang tid frå ein flyktning får opphaldsløyve til ho eller han blir busett i ein kommune. SV vil arbeide for ein raskare busetnad. Raskare busetnad vil seie at nye innbyggjarar raskare kjem i gang med det nye livet i kommunen. Med god og effektiv kvalifisering vil ein flyktning kunne yte sitt i lokalsamfunnet med ressursane sine, mellom anna gjennom deltaking i arbeidslivet.

SV arbeider for:

- At busetnad av flyktningar skjer i nært samarbeid med NAV og i samhandling med arbeidslivet lokalt, slik at flyktningar kan ta del i arbeidslivet snarast råd.
- At staten løner kommunar som gjer langvarige avtalar om busetnad. Samstundes bør staten ha rett til å fordele flyktningar i kommunar, viss kommunane ikkje når måla om busetnad.
- Å leggje om integreringstilskotet slik at raskare busetnad løner seg og at utbetalingstida blir korta ned til tre år.
- *Å ta busetnads- og integreringsarbeidet inn i dei langsiktige planane til kommunane.
- At flyktningar som sjølv finn bustad, skal kunne busetje seg i ein kommune på eige initiativ. For å auke tilflyttinga til distriktet bør flyktningar som busett seg i distriktskommunar, kunne få auka stønad, på same tid som Oslo og andre pressområde får unntak for høve til slik busetnad.
- At det blir innført eit mål om at busetnad i ein kommune skjer innan 100 dagar frå asylsøknaden blir teken til handsaming, viss opphaldsløyve blir gjeve.

Opplæring i norsk og samfunnskunnskap

Personar som skal bli buande i Noreg, må lære seg norsk. Gode

norsk-kunnskapar er viktig for å kunne ta del i arbeidslivet og i samfunnet elles. Det å lære seg norsk gjev òg betre høve til å bruke den kompetansen innvandraren har med seg, til å ta del i samfunnet og følgje opp borna på skule og fritidsaktivitetar. Det er viktig at norskopplæringa er omfattande nok, og av god nok kvalitet, til at det gjev eit reelt høve til å lære seg språket. Her er det òg viktig at språkopplæringa er praksisnær og styrkjer høvet personen har til å praktisere det yrket han eller ho har med seg, til dømes gjennom opplæring knytt til arbeidsplassen.

SV arbeider for:

- At prøvane som blir brukte i opplæring i norsk og samfunnskunnskap, skal vere godt kjende for arbeidsgivarar og andre utdanningsinstitusjonar slik at dei skal fungere som dokumentasjon på norsk-kunnskapar.
- At opplæringa i norsk og samfunnskunnskap blir gjort fleksibel, slik at det blir råd å gjennomføre opplæringa i samanheng med arbeid eller utdanning, og at tilskotet til opplæringa blir auka.
- Å utvikle og styrkje høgskule- og universitetsbaserte norsk-kurs for personar med høgare utdanning, for å knyte norskopplæringa meir opp til den utdanninga personen alt har.
- Å utvikle ei meir modulbasert opplæring, slik at ho lettare kan tilpassast behovet og føresetnadene til deltakarane.
- At norskopplæringstilbodet er på eit høgt nok nivå til at det gjev reelt høve til å stå på naudsyste norskprøvar.
- Å styrkje vaksenopplæringstilbodet økonomisk og medverke til ei betre organisering av opplæringa i kommunane, mellom anna med å auke kompetansen til lærarane.

Kvalifisering og rekruttering til arbeid

Mange innvandrarar kjem til Noreg med høg kompetanse, utdanning, arbeidserfaring og gode kunnskapar i fleire språk. Andre har lite eller inga utdanning. Uavhengig av den kompetansen dei har med seg, har dei aller fleste nye innvandrarar behov for å tileigne seg kunnskap om det norske samfunnet generelt og arbeidsmarknaden spesielt. I tillegg til opplæring i norsk og samfunnskunnskap er introduksjonsprogram eit viktig tiltak i grunnleggjande kvalifisering av nye innvandrarar som manglar utdanning og arbeidserfaring.

SV vil styrkje innsatsen for betre arbeidskvalifisering, aktiv arbeidsformidling, rådgiving og arbeid mot diskriminering. Slik vil vi auke deltakinga i arbeidslivet for dei gruppene som har lågast sysselsetjing i dag. Staten, kommunane, næringslivet og fagrørsla må samarbeide for å finne løysingar for å rekruttere fleire med innvandrarbakgrunn til

arbeidslivet. SV vil innføre moderat kvotering av folk med innvandrarbakgrunn ved tilsetjingar i det offentlege.

SV arbeider for:

- At all grunnleggjande kvalifisering, grunnskuleopplæring òg, kan takast i introduksjonsprogrammet.
- Å styrkje den oppsøkjande verksemda for å tilby innvandrarar arbeidskvalifisering og arbeidserfaring.
- Å gjere det enklare å få godkjent utdanning og relevant arbeidserfaring frå utlandet.
- Å vurdere kvotering av arbeidssøkjjarar med innvandrarbakgrunn ved tilsetjingar i offentlig sektor, og påleggje all offentlig verksemd å ha rekrutteringsplanar for personar med innvandrarbakgrunn.
- At det blir innført ordningar med rettleiarar og at målretta ordningar som gjev innvandrarar hjelp til å søkje arbeid, blir etablert.
- Å unngå at kommunar eller andre offentlege arbeidsgivarar stiller formelle språkkrav som ikkje svarar til det arbeidet som skal gjerast.

Familie og likestilling

Arbeid og ein sjølvstendig økonomi er nøkkelen til kvinnefrigjer. Auka yrkesdeltaking for minoritetskvinner er i tillegg viktig for å redusere barnefattigdom og isolering av kvinner og born i visse minoritetsmiljø.

I somme miljø blir kvinner systematisk undertrykte, gjerne med religiøse eller kulturelle grunngevingar. Vi veit at kvinneundertrykkjande strukturar kan ta lang tid å endre. Kvinnefrigjerer krev føregangspersonar og press. SV skal vere ein utolmodig pådrivar for likestilling.

Vald mot kvinner krenkjer den fundamentale retten menneske har til tryggleik og fridom, og er eit hinder for likestilling. Vald i nære relasjonar omfattar ikkje berre vald frå partnar og tidlegare partnar, men òg vald frå andre familiemedlemmer, under dette ekstrem kontroll, tvangsekteskap, fysisk og psykisk vald knytt til å oppretthalde familieæra og vald på grunnlag av seksuell orientering.

Manglande deltaking i arbeidslivet gjer at ein del kvinner er økonomisk avhengig av partnaren. Regelverket for familieinnvandring gjer dessutan at ein del innvandrarar er avhengige av ekteskap for i det heile teke å ha rett til å bli i Noreg. Mangel på arbeid og mangel på sjølvstendige rettar gjer at somme minoritetskvinner har få reelle sjansar til å bryte ut av valdelege forhold.

SV arbeider for:

- At kampen mot tvangsekteskap blir trappa opp.

Kapittel 13: Mangfald og integrering

- Å utvide ordninga med minoritetsrådgivarar på vidaregåande skular.
- At arbeidet mot kjønnslemlesting bli styrkt gjennom informasjons tiltak, skulehelseteneste, auka kompetanse i skular og barnehagar, og at hjelpetilbod for dei som fryktar for eller har blitt utsett for overgrep, blir betra.
- At innsatsen for å hindre at unge med innvandrarbakgrunn fell ut av skulen, blir styrkt, og gje dei meir sjølvstende og høve til å ta eigne val.
- Å styrkje tilliten mellom barnevernet og etniske minoritetar, og at foreldre får hjelp til å føre ei barneoppseding i tråd med norsk lov.
- Å gå gjennom reglane for visum, slik at besøk av familie, eller andre gjestande, mellom andre vitskapsfolk, blir lettare.
- Å erstatte treårsregelen med eit system som ikkje gjer kvinner sårbare for overgrep og utnytting. Noreg skal ikkje vise ut valdsutsette kvinner.

Religiøs og kulturell praksis

SV arbeider for full trus- og ytringsfridom i ein livssynsnøytral stat. Målet må vere størst mogleg fridom til å leve ut trua si, innafor ramma av nokre tydelege plikter og rettar som gjeld for alle innbyggjarar i samfunnet. SV vil aldri godta diskriminering og overgrep, uavhengig av grunngjeving.

SV meiner det skal ligge svært tunge omsyn til grunn for å setje grenser for retten til å bere klesplagg eller symbol som viser religiøs tilknytning. Det bør difor vere rom for å bruke symbol og religiøse plagg som ikkje dekkjer andletet, viss dei er tilpassa uniformene i etaten.

Ikkje alle born opplever det som eit fritt val om dei må bere religiøst grunngjevne plagg eller symbol. SV vil arbeide for ein aktiv dialog mellom foreldre, born, skule, utdanningsetaten, trus- og livssynsamfunn og andre relevante organisasjonar med det føremålet at ingen barn skal oppleve at dei blir pålagde å bruke religiøst grunngjevne plagg eller symbol. Det er viktig at alle born, uavhengig av kjønn og livssynet til foreldra, blir sikra den same høvet til å utfalde seg i barndomen.

SV arbeider for:

- Effektive sanksjonar mot arbeidsgivarar som diskriminerer arbeidstakarar som ber religiøse hovudplagg.
- Ein gjennomgang av retningsliner for fritak som blir gjevne frå undervisning i grunnskulen, basert på religiøse oppfatningar som foreldra har.
- At ei nordisk offentleg imamutdanning blir utvikla på norske lærestader i dialog med muslimske miljø.

Mangfald og demokrati

I ei global verd blir det meir og meir naturleg at menneske høyrer til i meir enn eitt land og ein kultur. Det treng ikkje å gjere menneske til mindre lojale borgarar av Noreg. Fellesskapen vår skal ha rom for mange måtar å vere norsk på. SV vil opne opp for høvet til å ha dobbel statsborgarskap. Det er eit viktig steg mot eit opnare og meir inkluderande samfunn med forståing og aksept for ein folkesetnad som er knytt til fleire land og kulturar.

SV vil styrkje og bruke morsmålkunnskapane til ungdom gjennom medviten satsing på å rekruttere ungdom med fleirkulturell bakgrunn til yrke som krev fleirkulturell forståing, innan til dømes politi, barnevern eller lærar- og førskulelæreryrket.

Minoritetsfolkesetnaden er underrepresentert på alle område der det blir utøvd samfunnsmynd i Noreg. SV vil styrkje og utvide demokratiet i Noreg, mellom anna med å vere ein pådrivar for å rekruttere fleire med minoritetsbakgrunn til politiske verv, slik at makt og deltaking blir reelt for alle.

SV arbeider for:

- Å opne for dobbelt statsborgarskap.
- At statsborgarskap ikkje har språktest og samfunnsfagprøve som føresetnad.
- At det blir utgreidd ei ordning der kravet om opphaldstid for statsborgarskap blir redusert frå sju til fem år for søkjarar som kan dokumentere deltaking i introduksjonsprogram, arbeidsliv, utdanning og liknande, og redusere kravet om fem års opphaldstid for å bli norsk statsborgar.
- Å auke innsatsen for å rekruttere ungdom med fleirkulturell bakgrunn til yrke som krev fleirkulturell forståing.
- Å styrkje informasjonsarbeidet om kor viktig det er å ta del i friviljug arbeid og organisasjonar.
- At fleire personar med minoritetsbakgrunn blir rekrutterte til politiske organ.
- At det blir lagt til rette for at vaksne minoritetsspråklege utan lese- og skrivekunnskapar får grunnleggjande basiskunnskapar i norsk.

Diskriminering, rasisme og ekstremisme

Sjølv om det er forbode, opplever ein høg del av minoritetsfolkesetnaden å bli diskriminert på bakgrunn av tru, kultur eller hudfarge. SV vil motarbeide diskriminering på bustadmarknaden og i arbeidslivet gjennom ei streng handheving av antidiskrimineringslovverket, og skjerpe regelverket mot diskriminering i utelivet. Vi har alle eit ansvar for å mobilisere mot kvardagsrasismen der vi arbeider og bur. Rasisme og diskriminering må nedkjempast gjennom lovgiving, og gjennom auka

forståing og kontakt mellom menneske og folkegrupper. Faktabaserte debattar og dialog om ulike sider ved innvandring og integrering er viktig for å kjempe mot rasisme og diskriminering.

Trakassering, rasisme og vald må aktivt kjempast mot, mellom anna ved at politiet nøye følgjer med i utviklinga av ekstreme miljø. Det må arbeidast for å hindre rekruttering til ekstreme grupper, og bruken av straffelova må skjerpast for å hindre trakassering og vald. Vi må alle seie frå mot ekstremistiske haldningar.

SV arbeider for:

- Å sikre at verneombod og tillitsvalde blir gjevne auka kompetanse for betre å vere i stand til å avdekkje førekomstar av diskriminering, og for å gje god rettleiing og oppfølging til dei som opplever diskriminering.
- Ei konkretisering av plikta arbeidsgivarar og offentlege styresmakter har til å arbeide for likestilling og ikkje-diskriminering, under dette å førebyggje vald og trakassering.
- At Likestillings- og diskrimineringsombodet skal handheve forbodet mot trakassering.
- At Likestillings- og diskrimineringsombodet skal kunne tilkjenne oppreising for diskriminering.
- Å styrkje det haldningsskapande arbeidet gjennom å setje i gang kampanjar for å fremje dialog, kunnskap og forståing både for mangfald og felles verdier.
- At leiarar og tilsette i religiøse samfunn skal ha eit offentleg kurs med opplæring i norsk lov og den plassen menneskerettar, religionsfridom og demokrati har i Noreg.
- At trussamfunn må følgje likestillingslova for å få statsstøtte.

Samar og nasjonale minoritetar

Samisk kultur har ein viktig plass i den norske kulturarven, og Noreg har klare internasjonale plikter til å sørgje for at rettane til det samiske folket blir tekne vare på.

Språk er kulturberande. For å kunne halde på kunnskapar som har utvikla seg gjennom generasjonar, må ein sørgje for at språket som formidlar desse kunnskapane, ikkje går tapt. Fleire samiske språk er i dag truga som følgje av knallharde fornorskingsprosessar og aktiv teiing i generasjonar. SV meier det er eit felles ansvar å styrkje posisjonen dei samiske språka har i Noreg.

Samane har kollektiv rett til land og vatn, ifølgje internasjonale konvensjonar og erklæringar, dette har den norske staten akseptert. Denne retten må utøvast i samarbeid med folkesetnaden elles som høyrer til i dei same områda. SV vil ta opp att innstillinga frå Kystfiskeutvalet,

og gje dei som bur langs fjordane, førsteretten til å fiske der. (Les meir om reindriftsnæringa under landbruk i Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

Fem folkegrupper har status som nasjonale minoritetar – jødar, kvenar, rom, romani og skogfinnar – alle med langvarig tilhald i landet vårt og med ei særeigen historie og kultur. SV meiner norske styresmakter må føre ein meir aktiv politikk for å sikre at dei nasjonale minoritetane får høve til å verne om og utvikle eigen kultur og språk vidare. Historia og situasjonen deira skal representerast i skulen og andre institusjonar som ber kulturarven.

SV arbeider for:

- Å styrkje støtta til samisk språkopplæring og litteratur.
- Å styrkje arbeidet for språk og kultur for nasjonale minoritetar.
- Samisk representasjon i nordiske og regionale samarbeidsorgan som Nordisk råd og Barentsrådet.
- Å sikre born av romfolket skulegang.

Kapittel 14: Kultur og idrett

Folk flest er storbrukarar av kunst og kultur. Vi høyrer på musikk, ser film, les bøker eller opplever kunst i alt frå reklame til det offentlege rommet. Vi brukar kultur til å kople ut og slappe av, men òg til sjølvutvikling og refleksjon. Ein film, ei bok, ein song eller eit bilete kan nytaast, men samstundes utfordre oss til å tenkje på nye måtar. Kunsten har ein viktige eigenverdi – både for dei som skaper, dei som formidlar og dei som opplever kunst.

Ein aktiv offentlig kulturpolitikk er naudsynt for at eit breitt kunst- og kulturliv skal eksistere i Noreg. Offentleg kulturpolitikk handlar om å sikre mangfald. Kulturpolitikken er avgjerande for eit levande offentlig og kritisk ordsifte. Kulturpolitikken er ein vesentleg del av demokratiet – av ytringsfridomen.

SV står for ein liberal kulturpolitikk. Vi vil kjempe mot sensur og oppmuntre til kunst og kultur som utfordrar. Støtta vår til fleir-kulturelle, solidaritetsfremjande og demokratiserande kulturtiltak skal aldri innebere at vi stengjer for kunst og kultur som står oss fjernt med tanke på verdi eller ideologi.

Kultur er ikkje berre kunst. I litteraturen er faglitteratur og annan sakprosa avgjerande for å formidle kunnskap og skape debatt. Arkitektur og design er viktig for trivsel, fellesskap, økologi og økonomi. Kulturminne er fellesminnet til samfunnet.

Kulturlivet har store ringverknader. Kulturlivet er ein møtestad på tvers av kultur, religion, alder og bakgrunn. Kunst og kultur har mykje å seie for helsa, sosialt fellesskap og læring. Eit godt kulturtilbod er òg viktig for stadutvikling. Levande samfunn krev levande kulturliv, folkebibliotek, kulturskular, museum og andre lokale kulturarenaer.

Hovudgrunningjevinga for offentlig kulturpolitikk vil alltid vere å fremje viktige kulturuttrykk som ikkje kan finansierast av marknaden åleine og sørgje for at prisen på kulturopplevingar ikkje verkar sosialt urettvist.

Flest mogleg skal ha høve til å oppleve og utøve kunst, kultur, idrett og friluftsliv. SV vil arbeide for god kommuneøkonomi, god geografisk fordeling av statlege middel og betre samarbeid mellom dei nasjonale og lokale, og dei profesjonelle og frivillige aktørane.

Menneske treng ikkje berre arbeid, hus og offentlege tenester – dei treng òg fritidsinteresser som kultur og idrett. Eit hovudmål for SV i idrettspolitikken er å gje alle sjansen til å vere fysisk aktive gjennom eit oppe, rimeleg og tilgjengeleg

tilbod med låg terskel. Dette gjeld både det organiserte idrettstilbodet og høvet til eigenorganiserte aktivitetar. SV vil særleg arbeide for at born og unge blir sikra gratis tilgang til idrettsaktivitetar. Noreg har ein fantastisk natur. Alle bør ha sjansen til å oppleve og bruke han på ein positiv måte.

Barnekultur har mindre status og får mindre støtte enn kultur for eit vakse publikum. Det blir produsert for få barnefilm, teaterstykker og for lite musikk til born. SV vil arbeide for eit kulturlyft for born og unge. Fleire og betre produksjonar i teater, film, fjernsyn, musikk og biletkunst, og ei offensiv satsing på kulturskulane, er viktig.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Kulturlyft for born og unge.** SV vil satse på film, fleire teaterstykker for born, barnemusikk og konsertar og turnear. Barnefestivalar og den kulturelle skulesekken må prioriterast og utvidast. SV vil styrkje fritidsklubbar og opne møteplassar, kulturskulen og biblioteka.
- **Gje alle sjansen til å vere fysisk aktive.** SV vil arbeide for fleire idrettsanlegg som er tilgjengelege for alle, og som kan vere med på å gje fleire fysisk aktivitet til ein billeg penge. Vi ønskjer å betre høva til å delta for dei med dårleg råd.
- **Biblioteksatsing.** SV ønskjer å ta initiativ til eit samarbeid mellom staten og kommunane om ein nasjonal strategi for utvikling av folkebiblioteka, skulebiblioteka og forskingsbiblioteka.

Bibliotek

Biblioteka har ei viktig rolle som opne og levande formidlarar av kunnskap og kultur, og som møteplass i lokalsamfunna. Biblioteka spelar ei viktig rolle som sosial utjamnar, og i mange kommunar er dei den mest velfungerande integreringsinstitusjonen. Oppgåva med å formidle gratis kunnskap må vidareutviklast. Biblioteka må både vere digitale møtestader og vidareutvikle spisskompetanse i alle former for innsamling av informasjon og formidling av kunnskap.

SV arbeider for:

- At det blir teke initiativ til eit samarbeid mellom staten og kommunane om ein nasjonal strategi for utvikling av folkebiblioteka, skulebiblioteka og forskingsbiblioteka.
- At bibliotekarutdanninga styrkjer opplæringa i kunnskapsdeling, formidling og digitale verkty endå meir.
- At låneordningar for å gjere digital litteratur tilgjengeleg frå biblioteka kjem på plass for alle bibliotek. Ordninga bør vere uavhengig av plattform og skal sikre kopivernet.
- At innkjøpsordningane for

litteratur blir vidareførte og at sakprosadelen av ordninga blir utvida for å stimulere til meir norskspråkleg sakprosa.

- At Noreg sikrar at ordbøker, leksika og digitale avisarkiv blir tilgjengelege for ålmenta.

Språk og litteratur

Å meistre språk og tekst er avgjerande for å tileigne seg kunnskap og ta del i samfunnet. Språkpolitikken handlar difor om å gjere kvar einskild av oss myndig. På same tid er språket ein sentral del av identiteten og historia til mennesket. Det må liggje til grunn når vi formar språkpolitikken.

Norsk språk står overfor store utfordringar i møte med engelskdominansen, særleg innafor akademien og næringslivet. SV vil arbeide for at norsk skal vere det samfunnsberande språket på alle område i Noreg. Prinsippet om likestilling mellom nynorsk og bokmål må gjelde på alle samfunnsområde. Samtidig må dei samiske urfolkspråka, dei ulike norske minoritetspråka og dei nyare innvandrarspråka bli sikra ein levedyktig plass i det norske samfunnet.

Norsk litteatur er heilt avgjerande for vern av det norske språket. SV har som mål at det skal vere eit utbreitt tilbod av kvalitetslitteratur, både skjønnlitteratur og sakprosa, tilgjengeleg for heile folket. Litteraturen er for viktig til å bli overlata til marknaden åleine. SV går inn for ei boklov som vernar kulturarv og språk gjennom å halde på fastpris-systemet.

SV arbeider for:

- At alle elevar skal møte både nynorsk og bokmål tidleg i skulegangen, og at det skal vere obligatorisk skriftleg opplæring i begge skriftspråk på ungdomssteget og i den vidaregåande opplæringa.
- At mållova blir styrkt og at verkeområda for mållova blir klart definerte til å gjelde alle offentlege etatar, uavhengig av organisasjonsform.
- At dei samiske språka blir sikra ei levedyktig utvikling både i og utanfor skulen.
- Å sikre gode rammer i tilskotsordninga for norskspråklege lærebøker for høgare utdanning og at eksamen på eiga målform skal gjelde alle institusjonar.
- Å styrkje sidemålsundervisninga og at alle elevar får ein eigen karakter i skriftleg sidemål på vitnemålet, både i ungdomsskulen og i den vidaregåande opplæringa (studieførebuande opplæring).
- Sanksjonar mot forlag som ikkje leverer alle læremiddel til same tid og pris på begge målformer.
- At faget norsk blir obligatorisk for alle som tek grunnskulelærerutdanning.
- Å innføre ei boklov.
- Å styrkje program og institusjo-

nar som driv arbeid for leselyst økonomisk.

- At e-bøker òg blir fritekne frå meirverdiavgift.
- Å vurdere grenser for eigarskap for å hindre monopolisering av bokbransjen.
- At innkjøpsordningane for sakprosa og teikneseriar blir styrkte.
- Støtte etablering og drift av litteraturhus.

Born og unge

SV vil gje kultur for born eit skikkeleg lyft. Det vil seie at støtta til kulturproduksjon for born må prioriterast når eit nytt kulturlyft skal på plass. Born og unge skal ha gode høve til å oppleve og drive med kultur. Barnekultur har ikkje hatt den statusen han fortener. Det er eit politisk ansvar å gje dei vilkåra som trengst for å heve både kvalitet, utbreiing og status.

Kulturskulane er viktige. I dag blir mange born stengde ute frå kulturskulen på grunn av høge prisar og lange ventelister. SV vil arbeide for fleire plassar, lågare prisar og fagleg kompetente tilsette i heile og faste stillingar. SV ønskjer å innføre ei føresegn for kulturskuleverksemd. Vi vil òg styrkje den kontakta fagarbeidarane i kulturskulen har med skulen. SV meiner at praktiske og estetiske fag må få ein meir sentral plass i skulen.

Den kulturelle skulesekken bringar profesjonell kunst med høg kvalitet til born og unge over heile landet. SV vil styrkje dette tilbodet, med særleg vekt på at skulesekken skal gje meir varig engasjement og arbeid med kunst og kultur. Skulesekken må innehalde eit breitt tilbod av produksjonar på nynorsk. For å sikre kvaliteten i den kulturelle skulesekken trengst kompetanse- og utviklingsarenaer for samarbeid mellom barnehage, skule og kunstverksemd.

SV arbeider for:

- At det blir sett av meir midlar til den kulturelle skulesekken, til betre dialog mellom skule og kunstnarar, og at delar av midlane blir brukte til å støtte transport for elevane.
- Krav til teater med offentlig støtte om fleire produksjonar for born i repertoaret.
- At festivalar for born og festivalar med eit sterkt barneprogram blir prioriterte.
- Marknadsføringsstøtte til kulturproduksjonar for born.
- Ei statleg ordning for godtgjersle til kommunar som satsar på ein sosialt utjamnande og fagleg sterk kulturskule.
- At læreplanen blir vidareutvikla slik at dei estetiske faga i skulen blir styrkte, og at estetisk kompetanse blir lagd sterkare vekt på i heile opplæringa.
- At det statlege tilskotet til ordninga med kulturkort for born og unge blir auka slik at det blir let-

Kapittel 14: Kultur og idrett

- tare å gjere ordninga permanent i fleire fylke.
- At Ungdommens kulturmønstring blir styrkt og ført vidare.

Leve- og arbeidsvilkår for kunstnarar

Eit rikt kulturliv kan ikkje byggje på fattige kunstnarar. SV vil arbeide for at fleire kunstnar skal ha høve til å leve av kunsten og for at kunstnarar over heile landet får same vilkår. Mangfald og kvalitet i kulturlivet føreset kunstnarar med skikkelege løns- og arbeidsvilkår. SV arbeider for gode, langsiktige og føreseielege arbeidsvilkår for aktive kunstnarar. Kunstnarpolitikken må ta omsyn til at ulike kunstnargrupper har ulike produksjonsvilkår og dermed ofte ulike interesser.

Kvinnelege kunstnarar skal ha same vilkår som menn. På same måte må kulturlivet kjempe mot diskriminering med grunngjeving i etnisk bakgrunn, alder og funksjonsevne.

Kunst- og kulturutøvarar må få sjansen til å møte menneske og marknader for kunsten sin. Det offentlege kan vere ein viktig instans som legg til rette for dette.

SV arbeider for:

- Fleire offentlege innkjøp, utsmykingar og oppdrag til norske kunstnarar.
- Ei opptrapping til 100 fleire heimlar for langsiktig finansiering av kunstnarskap i perioden.
- At det offentlege er med på ordningar som sikrar marknaden for kunst og kultur.

Statlege institusjonar og forvalting av kulturpolitikken

Statlege institusjonar som dei nasjonale teatra, er naudsynte for å sikre eit nasjonalt kulturtilbod med høg kvalitet. SV vil sikre desse nøkkelinstitusjonane gode arbeidsvilkår gjennom stor kunstnarleg fridom og trygge og føreseielege økonomiske rammer.

Samstundes har dei statlege kulturinstitusjonane eit ansvar for å gje eit godt kulturtilbod utanfor dei store byane òg. Mellom andre bør Riksteatret og Den norske opera og ballett nå større delar av Noreg, og arbeidet Nasjonalmuseet gjer med landsdekkjande formidling, må styrkjast. Lokale og regionale institusjonar, som regionteater og distriktsoperaer, må utvikle seg vidare i samhandling med dei statlege institusjonane.

Kulturpolitikken er avhengig av både fagleg og folkeleg forankring. Støtteordningane til kulturen skal kvile på kunstnarleg kvalitet, men må òg ta omsyn til publikumsinteresse. På same måte som i vitenskapen er fagfellelvurdering mellom kunstnarar ofte best eigna når

kvalitet skal vurderast. Forvaltinga av kunst- og kulturpolitikken skal byggje på prinsippet om ”arm-lengds avstand”. Dette inneber at Stortinget og regjeringa fastset dei overordna prioriteringane i kulturpolitikken, men ikkje tek avgjerder om detaljar som undergrev kunst- og kulturfaglege vurderingar i ulike tilskotsorgan. SV vil arbeide for enkle og føreseielege støtteordningar i kulturlivet for å redusere grunnlaust byråkrati.

SV arbeider for:

- Å styrkje distriktssatsinga til nasjonale kulturinstitusjonar.
- Ein samla plan for vedlikehald og vern av nasjonale kulturinstitusjonar, i tillegg til prioritering av rehabilitering.
- Å auke høva til å flytte kunst ut der menneske bur og verkar gjennom sterkare utlånsordningar og formidlingsoppdrag til institusjonane.
- Ei klarare rolle for Norsk kulturråd, særleg med tanke på vurderingar mellom kulturpolitiske målsetjingar og kunstfaglege vurderingar.
- Betre støtteordningar for prosjekt, baserte på samarbeid mellom profesjonelle og ikkje-profesjonelle aktørar.

Musikk

Musikk er ei kunstform som er tilgjengeleg og nær folk i kvardagen på ein annan måte enn mange andre kunstformer. Norsk musikkliv held eit svært høgt nivå både i folkemusikk, klassisk musikk og rytmisk musikk. SV vil styrkje både breidda og eliten i musikklivet slik at det har gode kår for vekst og utvikling. Ikkje minst er vi opptekne av å støtte den daglege drifta til heilårsarrangørane. Støtteordningane må vere med på å sikre artistar og opphavspersonar føreseielege inntekter.

Knutepunktordninga som vi har i dag, må evaluerast for å sikre at ho er med på å spreie arrangørkompetanse. Slik ordninga er organisert i dag, er ho for sterkt sjangerorientert. Når festivalar og musikarar i stadig sterkare grad kryssar grenser, bør ikkje ei slik ordning halde utviklinga attende.

SV arbeider for:

- Ein kritisk gjennomgang av eksisterande støtteordningar for å rette dei meir inn mot kunstnarleg kvalitet og publikumsinteresse.
- Å utgreie og innføre ei støtteordning for å gje fleire små arrangørar og arrangørar i startfasen betre høve til etablering.
- At knutepunktordninga blir evaluert for å vurdere om ho har ønskt effekt.
- At kor og korps blir sikra gode øvingslokale og tilgang på kvalifiserte dirigentar.
- At det offentlege skal tilby lyd og bilete til digitalt utlån gjennom folkebiblioteka.

- Arbeide for at det skal etablerast profesjonelle vokalsemble i alle fylke.
- At eksport av norsk musikk får hjelp og støtte.

Film og kino

Filmpolitikken skal ha som mål å sikre eit mangfaldig filmuttrykk med høg kunstnarleg kvalitet i ulike sjangrar og format. Støtteordningane bør sikre betre fordeling mellom kjønn og geografisk spreing av filmstøtta enn i dag. Ein god filmpolitikk sørgjer for støtte til kunstnarleg dristige prosjekt, ikkje berre til prosjekt som har sterke kommersielle sjansar. SV meiner det kommunale kinotilbodet må vidareutviklast for å styrkje dette mangfaldet.

SV arbeider for:

- At filmarbeidarar blir sikra betre og meir føreseielege arbeidsvilkår gjennom arbeidsstipend.
- At satsinga på likestilling i norsk film held fram.
- At ressurs situasjonen for filmutdanningane må gjennomgåast for å sikre kvalitet på studia.
- Ei tydeleg regionalisering av filmpolitikken og vidareutvikling av regionale filmsenter.
- Å verne det kommunale kinosystemet og gå imot privatisering av kinoane i storbyane.
- At dei regionale filmsentera får betre økonomiske vilkår.
- Desentraliserte middel i spelefilmproduksjonen òg.
- Eit eige barnefilmlyft.
- At cinematek blir gjevne betre rammevilkår.

Scenekunst

Scenekunstopolitikken omfattar både viktige, berande institusjonar og den stadig sterkare frie, profesjonelle scenekunsten. SV vil stimulere til mangfald og kunstnarleg fridom for scenekunsten i Noreg, mellom anna gjennom ei sterkare satsing på regional og lokal scenekunst.

SV arbeider for:

- Fleire produksjonar for born på dei nasjonale scenene og regionteatra.
- Å styrkje tilskotsordningane og infrastrukturen for fri scenekunst, både nasjonalt og internasjonalt.
- Styrking av Norsk kulturfond med ei prioritering av fri scenekunst.
- Å innføre statleg delfinansiering til ordningar med regionale scenekunstinstruktørar for å styrkje scenekunsten i heile landet og vere med på å auke samarbeidet mellom profesjonelle og frivillige krefter.
- Å styrkje lokal teater- og revyverksemd over heile landet gjennom å føre vidare Frifond-teater og vurdere tilsvarande ordningar for teater og revy for vaksne.
- Å styrkje distriktsoperaene gjennom auka løyvingar.

Biletkunst og kunsthåndverk

Biletkunsten er viktig fordi han kan gje opplevingar og erkjenningar som ikkje kan nåast gjennom andre kunstformer og medium. Den gode biletkunsten kan stille spørsmål, engasjere og provosere, men han kan òg gje oss vakre, visuelle inntrykk i kvardagen. SV vil leggje til rette for meir mangfald i biletkunst og kunsthåndverk.

SV arbeider for:

- Betre vederlagsordningar slik at fleire kan leve av kunsten.
- At biletkunstnarar er sikra økonomisk gjennom langvarige stipend og utstillingshonorar for å kompensere for dei særlege praktiske og økonomiske utfordringane dei har som ikkje-institusjonstilknytte, skapande kunstnarar.

Arkitektur og design

God arkitektur og design er viktige kulturuttrykk, men er òg avgjerande for at samfunnet i framtida blir betre for menneske og miljø. Arkitektane har ei viktig rolle i utvikling av miljøvenlege lokalsamfunn. I eit samfunn der folkesamsetjinga endrar seg, vil universell utforming få stadig meir å seie for deltakinga og fridomen til innbyggjarane. Gode vilkår for designfeltet er viktig både for kultur- og næringslivet.

SV arbeider for:

- Auka kompetanse innafor arkitektur og design i det offentlege.
- At potensialet i ny arkitektur og design blir utnytta til å skape meir miljøvenlege samfunn som er gode å bu i.
- At satsinga på verdiskaping knytt til arkitektur og design blir styrkt.

Pengespel

Gjennom Norsk Tipping har samfunnet sikra verdfulle tilskot til kultur og idrett gjennom tiår. SV vil oppretthalde spelmonopolet til Norsk Tipping, men meiner at idrett og frivillig arbeid på sikt bør finansierast over statsbudsjettet for å sikre at tilskota er stabile og føreseielege. Samstundes veit vi at pengespel skaper alvorlege økonomiske og sosiale problem i tillegg til helseproblem for mange menneske. SV vil endre spelpolitikken for å kjempe mot spelegalskap, sjølv om dette fører til reduserte inntekter for Norsk Tipping.

SV arbeider for:

- Å føre ein spelpolitikk som vernar mot spelegalskap, på same tid som han opprettheld posisjonen til Norsk Tipping.
- Å hindre Norsk Tipping i å engasjere seg i nettcasino og plassere ut speleautomatar.

Kapittel 14: Kultur og idrett

Kulturvern

Vi skal verne kulturminna våre fordi dei er avgjerande for den kulturelle identiteten vår, og gjev oss kunnskap og opplevingar. Kulturminne, kulturmiljø og kulturlandskap er store kulturelle og sosiale verdier, men òg viktige ressursar for næringsutvikling i distrikta. Dei må bli tekne vare på gjennom vern, vedlikehald og skjøtsel, men òg i størst mogleg grad gjennom aktiv bruk.

Skjøtsel og vedlikehald er primært eit eigaransvar, anten eigarskapen er offentleg eller privat. Men når det offentlege pålegg eigarar særlege omsyn, må eigarane få kompensasjon for auka kostnader og færre brukshøve. Ein stor del av kulturminna våre er i offentleg eige, det gjeld mellom anna viktige fellesarenaer som skular, kyrkjer og helseinstitusjonar. SV vil arbeide for at etterslepet blir redusert.

SV arbeider for:

- Ei dreining i kulturvernpolitikken slik at han i større grad tek vare på eit breitt samfunnshistorisk bilete, inkludert historiske samanhengar og klassemotsetnader, og immaterielle kulturminne som handboren kunnskap og tradisjonell kvinnekultur.
- At landbruket skal ha ein sentral plass i kulturvernet.
- At Noreg tek betre vare på kystkulturen som mange stader er truga av fråflytting eller byggjepress.
- Å sikre kulturminna til urfolk og minoritetar, både dei tradisjonelle norske minoritetane og nye innvandrarar.

Idrett

I norsk idrett blir det lagt ned eit omfattande arbeid for å sikre menneske i alle aldrar gode idrettsopplevingar. Ikkje minst er tallause friviljuge med på ein enorm dugnadsinnsats. SV vil sikre idretten gode rammevilkår, slik at denne innsatsen kan styrkjast og vidareutviklast. Målet vårt er eit rikt og inkluderande idrettstilbod over heile landet.

Eit hovudmål for SV i idrettspolitikken er å gje alle høve til å vere fysisk aktive gjennom eit ope, rimeleg og tilgjengeleg tilbod med låg terskel. Dette gjeld både det organiserte idrettstilbodet og høvet til eigenorganiserte aktivitetar. SV vil særleg arbeide for at born og unge er sikra gratis tilgang til idrettsaktivitetar. Det er i dag eit stort etterslep på utbygging og vedlikehald av norske idrettsanlegg. Ekstraordinære tiltak må vurderast for å redusere dette etterslepet.

God breiddeidrett og god toppidrett er avhengige av kvarandre. SV vil leggje til rette for at både breidde- og mosjonsidrett, konkurranse- og eliteidrett får utvikle seg på eigne vilkår og på dei premissa og etter

det ambisjonsnivået utøvarane har.

Noreg skal ha eit aktivt og sterkt miljø for toppidrett. Toppidretten gjev gode førebilete, gode opplevingar for folket og er drivande for å utvikle heile idretten vidare. SV meiner at idretten har eit stort ansvar for å sørje for ein rein idrett, og at utøvarane som blir tekne for doping, bør bli stengde ute frå deltaking i OL.

SV arbeider for:

- Å sikre gode vilkår for idretten på alle plan – frå barneidrett og friluftsliv til toppidrett.
- At utøvarar, trenarar og administrativ leing i norsk toppidrett skal vere med på å fremje ein rein, verdibasert idrett.
- At det blir lagt til rette for ein sunn, forsvarleg toppidrett og at det er ei kontinuerleg satsing på førebyggjande arbeid mot idrettsrelaterte skadar, sjukdom og doping.
- At anleggsmiddel sikrar likeverdige høve til å drive idrett over heile landet, og at staten må vere med på å redusere etterslepet på utbygging og vedlikehald av nasjonale idretts- og symjeanlegg.
- At det blir gjeve støtte til anlegg som gjev høve for uorganisert fysisk aktivitet utanom dyre kommersielle tilbod, slik som opne fleirbrukshallar, balløkker og liknande.
- At tilbodet av gratis idrettsaktivitetar for born og unge blir auka.
- At menneske med nedsett funksjonsevne blir gjevne like høve til å drive idrett og fysisk aktivitet gjennom å oppheve 26-årsgrensa for å få støtte til aktivitetshjelpemiddel.
- At samarbeidet idrettslaga har med skular, barnehagar, SFO, fritidsklubbar, helse- og omsorgsinstitusjonar, arbeidsplassar, NAV-kontor og asyl- og flyktningmottak blir styrkt for å medverke til betre folkehelse, førebygging og inkludering.

Friluftsliv

Friluftslivet er viktig for den fysiske og psykiske trivselen til menneske og er ein viktig del av norsk kultur. Friluftsliv aukar forståinga for samanhengen mellom menneske og natur, og dermed for dei store miljøutfordringane. Det offentlege har ei viktig oppgåve i å leggje til rette for aktivitetar i naturen. Dette føreset ein god politikk for kulturminnevern, nye nasjonalparker og vern av viktig natur. Allemannsretten må sikre alle rett til omsynsfull ferdsel i naturen.

Friluftsliv omfattar alt frå den vesle turen i nabolaget til lange fjellturar. Alle skal ha høve til friluftsliv. SV vil leggje spesielt til rette for at born og unge, menneske med nedsett funksjonsevne og minoritetspersonar skal kunne ta naturen i bruk. SV vil ha ein politikk for friluftsliv som reduserer sosiale

skilnader. Grøntområde i og rundt byane må vernast slik at dei er tilgjengelege for innbyggjarane.

SV vil styrkje friluftsansjonnane og arbeidet til friluftsråda.

SV arbeider for:

- Å styrkje og grunnlovsfeste allemannsretten.
- Eit friluftsløft for folkehelsa gjennom ei stortingsmelding og eit Friluftslivsår.
- Ei styrking av friluftsansjonnane og arbeidet til friluftsråda.
- At ålmenta blir sikra tilgang til friluftsområde, jakt og fiske. SV vil utvide retten til fritt fiske i elver og vatn for born og unge under 18 år.
- Å forvalte dei offentleg åtte friluftsområda slik at kvalitet blir sikra og at dei står fram som attraktive arenaer for allsidig aktivitet.
- Å initiere ei nasjonal satsing på gåing og sykling gjennom å opparbeide stiar, turvegar, gang- og sykkelvegar.
- At friluftslivet blir styrkt med støtte til areal-, informasjons- og aktivitetstiltak.
- At ein auka del av spelemidlane blir prioritert til anlegg for friluftsføremål og friluftstiltak for born og unge.
- At kollektive løysingar som turisthytter og hytter i kystleia, blir prioriterte framfor private hytter i naturområde der det bør vere grenser for hyttebygging.
- Lov om motorferdsel i utmark og praktiseringa av lova skal hindre at motorferdsel i utmark gjer at naturopplevingane ved friluftsliv får mindre verdi.
- Å tillate bruk av lys under ettersøk.

Kapittel 15: Justispolitikk og samfunnstryggleik

Samfunnstryggleik handlar om å verne samfunnet mot hendingar som trugar grunnleggjande verdiar og funksjonar, og set liv og helse i fare. Slike hendingar kan vere naturkatastrofar, utslag av tekniske eller menneskelege feil eller tilsikta åtak eller handlingar.

Når katastrofen skjer, må beredskapen vere rask, effektiv og kompetent. Den beste tryggleiken ligg i å hindre at katastrofen blir ein realitet. Dessverre kjem ofte det førebyggjande arbeidet i bakgrunnen når samfunnstryggleik står på dagsordenen. SV-strategien er difor todelt. Vi vil redusere årsaker til katastrofar, ulukker, kriminalitet og tilsikta åtak, og styrkje beredskapen for å redusere konsekvensane dersom slike hendingar skjer.

Ei rekkje samfunnstrekk gjer at vi må tenkje nytt om samfunnsberedskapen. Miljø- og klimaendringar, sterkare globalisering og teknologiutviklinga utfordrar samfunnstryggleiken på nye måtar.

Samfunnet vårt blir stadig meir sårbart. Nye løysingar som gjer samfunnet meir avhengig av teknologi, gjer òg at katastrofar eller åtak kan få større følgjer enn før. Det er avgjerande å sikre kraftforsyning, kommunikasjonskanalar og tilgang til reint vatn og trygg mat.

Ein framtidsretta beredskap er samansett av tre delar. Den første er den profesjonelle beredskapen, med politi, brannvesen, helsevesen og Forsvaret som dei viktigaste aktørane. Den andre er folkeberedskapen som friviljuge organisasjonar står for. Den tredje beredskapen er der kvar einskild kan vere med.

Justispolitikken skal sørge for rettstryggleik, tryggleik og rettferd. Utgangspunktet til kriminalpolitikken må vere førebygging. Det mest effektive for å hindre kriminalitet er å hindre at store økonomiske og sosiale skilnader får utvikle seg. Tillit mellom menneske hindrar kriminalitet. Eit inkluderande samfunn med låg arbeidsløyse og gode oppvekstvilkår for born førebyggjer rekruttering til destruktive miljø. Raske reaksjonar og tidleg innsats på alle nivå hindrar at kriminalitet får utvikle seg, auke i omfang og alvorsgrad. SV vil vere ein pådrivar for eit sterkare vern for kvinner og born. Vidare vil SV styrkje arbeidet mot organisert kriminalitet, skatteparadis og menneskehandel.

(Les meir i Kapittel 9: Velferd, Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom, Kapittel 13: Mangfald og integrering og Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Styrkje den breie og sivile**

beredskapen. Sterkare involve-ring og betre rammevilkår for friviljuge organisasjonar. Ta initiativ til eit beredskapsprogram som gjer at alle born og unge lærer seg symjing, førstehjelp og korleis ein handterer kriser og alvorlege hendingar.

- **Kamp mot valdtekt og vald og seksuelle overgrep i nære relasjonar.** Valdtekstmottaka skal lovfestast, kompetansen skal betrast, barnehusa skal styrkjast og etablerast fleire stader, avhøyrskøane skal vekk og helse-tilboda skal betrast.
- **Hindre ekstremisme.** SV vil arbeide for at samfunnet hindrar rekruttering til ekstreme miljø, og for at personar i ekstreme miljø får exit-sjansar.

God førebygging

Førebygging er heilt grunnleggjande, men blir likevel ofte nedprioritert. Gjennom å gje born ein trygg oppvekst i eit samfunn med små økonomiske og sosiale skilnader, hindrar vi kriminalitet mest effektivt. Rask reaksjon ved lovbrøt verkar òg effektivt. Vidare er det viktig å få ei god rehabilitering og høve til å starte på nytt. Det krev eit koordinert og målretta arbeid frå fleire, friviljuge medrekna.

Auka trafikk over grensene og bortfall av den ordinære grensekontrollen i Schengen-samarbeidet, stiller oss overfor ekstra store utfordringar. Noreg er eit svært rikt land, og dermed attraktivt for kriminelle frå mange land. SV vil kjempe mot økonomiske skilnader både nasjonalt og internasjonalt. Vidare vil vi arbeide for å styrkje grensekontrollen og betre samarbeidet på tvers av land og politidistrikt.

Menneskeskapte klimaendringar fører til meir ekstremvær og auka risiko for naturkatastrofar som flaum, ras og skred. Vi kan få ei dobling i talet på dagar med mykje nedbør, og ein ventar at havnivået vil stige. Det må takast omsyn til klimatilpassing i all samfunnsplanlegging framover. Svake punkt må kartleggjast og utbetrast. Tiltak for klimatilpassing bør inn i klima- og energiplanane til kommunane.

Intakte økosystem er meir robuste for endringar og hentar seg raskast inn etter ekstremvær. Vern av naturmangfald er ei rimeleg og viktig forsikring mot naturkatastrofar. Våtmarker kan halde på store vassmengder og vil kunne vere med på å hindre store øydeleggingar ved auka nedbørsmengder. Myrer er med på å hindre tørke i tørre periodar. (Les meir om naturmangfald i Kapittel 3: Miljø.)

Folkeberedskap

Samfunnsberedskapen må vere brei. Dei friviljuge er avgjerande for samfunnstryggleiken og høvet til å ha ein stor ståande beredskap. Store delar av den nasjonale redningste-

nesta er friviljuge som trør til når krisa råkar.

I tillegg til å utvikle den folkeberedskapen som organisasjonane står for, vil SV styrkje arbeidet for at kvar einskild av oss skal kunne hjelpe når ulukker og katastrofar råkar. Det er avgjerande at personar med den rette kompetansen kan kallast inn raskt i krisesituasjonar. Det er òg viktig med godt samarbeid mellom den profesjonelle beredskapen og folkeberedskapen.

SV arbeider for:

- At friviljuge organisasjonar som Røde Kors, Norsk Folkehjelp og andre skal få ei tydelegare rolle i planlegginga av beredskap.
- At alle born og unge lærer å symje, livberging og førstehjelp, og korleis alvorlege hendingar skal handterast.

Ekstremisme

Noreg har tradisjonelt vore eit land med relativt få tilfelle av politisk vald, men 22. juli 2011 viste oss at terroren kan råke her òg. I ei tid der ein ser trugsmål frå både høgerekstreme og ekstreme islamistiske grupper, må samfunnet ta dei ulike formene for ekstremisme på alvor. Det krev tiltak på ulike nivå, der ein må førebyggje utbreiing av ekstremistiske haldningar, hindre rekruttering til ekstremistiske miljø, rette innsats mot å få menneske ut av miljøa, sørge for at lovverket er tilpassa trugsmålsbiletet på ein god måte og verne særleg sårbare mål.

Vi vil aldri kunne leve i eit samfunn som vernar oss 100 prosent mot terrorhandlingar. Målet må vere å førebyggje terrorisme, på same tid som vi ikkje går til åtak på personvern og fridom for kvar einskild. Mange av løysingane SV alt har arbeidd for, som eit sterkt fellesskap, ein trygg oppvekst og gode tilbod innan barnevern og psykiatri, er tiltak som òg førebyggjer ekstrem åtferd som trugar samfunnstryggleiken.

SV arbeider for:

- Exit-tiltak for å få ungdom ut av ekstreme miljø.
- At PST og politiet har gode og effektive system, godt oversyn og brei kompetanse i det førebyggjande arbeidet.
- At PST prioriterer alle former for ekstremisme, høgerradikalisme og religiøst grunngeve ekstremisme medrekna.
- Tett samarbeid over landegrensar og politidistrikt.
- At samfunnet arbeider mot tilhøve som leier unge til ekstremisme, om det er arbeidsløyse eller ei kjensle av å bli marginalisert og diskriminert.
- Effektiv førebygging gjennom barnevern, skule, inkludering og psykiatri.

Våpenkontroll

Jakt- og fisketradisjonen i Noreg er ei viktig årsak til at vi er eit land

med mange våpen. Det krev at vi har ein velfungerande våpenkontroll. SV meiner dette bør vere eitt av felte der vi skjerpar kontrollen for å auke tryggleiken. Dersom ein aktivt går inn for å skaffe seg våpen, må samfunnet kunne stille klare tryggingskrav.

SV arbeider for:

- At våpenregister er oppdaterte og gjev fullstendig oversyn over alle våpen i Noreg.
- At PST, som ein rutine, får ein kopi av alle våpensøknader.
- Å skjerpe rutinane for å drage inn våpenløyvet til personar med valdsdom.
- Å stramme inn reglane for magasin-kapasitet på halvautomatiske våpen.
- Eit politi som framleis ikkje ber våpen.

Ein breiare forsvarspolitikk

Den primære oppgåva til det norske forsvaret er å forsvare Noreg og å yte hjelp i kriser og katastrofar. Dei siste åra har Noreg delteke med urimeleg store militære kapasitetar i operasjonar i utlandet. SV meiner at merksemda til forsvaret skal rettast mot dei norske nærområda. Evna Forsvaret har til å handtere kriser og akutte situasjonar heime, skal prioriterast først.

Både dei militære styrkane og det norske sivilforsvaret har viktige roller i samfunnstryggleiken. Det er viktig å sørge for at forsvarsressursane er tilgjengelege for det sivile samfunnet når kriser og katastrofar hender.

SV meiner at rolla sivilforsvaret har, bør utvidast. Med verneplikta skal den einskilde kunne velje mellom sivil og militær opplæring. Det er eit mål å utvide sivilforsvarsberedskapen vesentleg, for å ta hand om ein breiare samfunnstryggleik.

SV arbeider for:

- At Noreg skal ha ei ålmenn kjønnsnøytral verneplikt.
- At det på sikt blir innført ei opplæring i regi av sivilforsvaret som all ungdom som ikkje går gjennom militærteneste, blir kalla inn til.

(Les meir om forsvar i Kapittel 16: Internasjonal rettferd.)

Naudetatane

Velfungerande naudetatar reduserer skadar når ulukker og kriminalitet råkar, men er òg ein viktig del av tryggleiken i samfunnet vårt. I ein styrkt samfunnsberedskap må naudetatane fungere både kvar for seg og samla. Granskinga etter 22. juli 2011 avdekte systemsvikt. Denne svikten handlar om djuptgåande strukturproblem knytte til gjennomføring av planverk, organisasjonskultur, samhandling og kommunikasjon, teknologiske løysingar,

Kapittel 15: Justispolitikk og samfunnstryggleik

styring og leiing, som har utvikla seg over lang tid. Arbeidet med å rette opp i denne systemsvikten blir viktig i åra som kjem.

SV arbeider for:

- Å styrkje reaksjonsevna til styresmaktene og funksjonen og samordninga til naudetatane.
- (Les meir om naudetatane i Kapittel 8: Digitalisering.)

Ekstremvêr

Klimakrisa skaper global oppvarming med store følgjer for vêret. Vi har alt meir ustabilt vêr enn før. Ulike typar ekstremvêr vil gje auka risiko for øydeleggingar i store delar av landet. Dei skadane som vil oppstå, varierer, men vi ser alt ein kraftig auke i stein- og jordskred. Dette råkar vegar, næringar, bustader, offentlege bygningar og ulike typar annan infrastruktur.

Følgjene kan bli fråflytting, og somme gonger at heile bustadfelt blir tømde, med store økonomiske følgjer både for einskildpersonar og samfunn. Beredskapen må planleggjast ut frå den nye vêrsituasjonen.

Oljevernberedskap

Noreg er ein oljenasjon som har ein lang kyst med svært krevjande forhold for opprydding av oljesøl. Skal vi unngå dei største oljekatastrofane, bør viktige gyteområde for fisk og viktige funksjonsområde for sjøfugl skjermast for petroleumsaktivitet. Ordningar for tildeling av konsesjonar må sikre at miljøomsyn blir tekne. Aktivitet nær kysten aukar faren for at olje driv i land på kort tid. Utstyr til bruk i oljevernberedskapen må vere lett tilgjengeleg og konstruert for å halde under krevjande tilhøve.

Dei mest sårbare områda våre bør så langt som det er råd, bli skåna frå skipstrafikk. Norskekysten er sterkt trafikkert, og grunnstøytningar fører jamleg til oljeutslepp. Ei styrking av beredskapen for opprydding av oljesøl må formast ut i samarbeid med frivillige organisasjonar og utanlandske.

SV arbeider for:

- Å styrkje oljevernberedskapen.
- Støtte til arbeidet med å rehabilitere miljø og dyreliv etter oljeutslepp.

Matvareberedskap

Sjølvforsyning og norsk produksjon er viktige delar av den nasjonale tryggingspolitikken. Det viktigaste tiltaket for matvaretryggleiken er å drive matproduksjon basert på norske ressursar over heile landet. Sentralisering av landbruket, større einingar og større maskiner gjer matproduksjonen meir sårbar for auka vassmengder og ustabile vêrtilhøve. Det er difor viktig å ha gode rammevilkår for små og mellomstore bruk.

(Les meir om landbrukspolitikk i Kapittel 5: Ny og berekraftig næringsutvikling.)

SV arbeider for:

- Eit sterkt jordvern og driveplikt for å sikre areal eigna for matproduksjon.
- Tiltak som held matjorda i Noreg i hevd.
- Tiltak som sikrar folket mat i akutte situasjonar.

Politi- og rettsvesen

SV arbeider for ein kompetent og breitt samansett politistyrke med ressursar og kompetanse til å ta hand om heile det vide samfunnsoppdraget. Politiet skal ha moderne utstyr og opplæring som gjer det i stand til å handtere kriser og katastrofesituasjonar på ein profesjonell måte. Samstundes må det førebyggjande arbeidet ha høg prioritet. SV vil vere ein pådrivar for at politiet og rettsapparatet elles er betre rusta til å ta vare på rettstryggleiken og behovet for vern som kvinner og born har. Valdtekt og vald og overgrep i nære relasjonar, må prioriterast, kompetansen må aukast, og det må leggjast til rette på alle nivå for at fleire tør å melde saka til politiet, fleire skuldige blir dømde og at reaksjonane samsvarer meir med alvoret i sakene.

SV meiner juryordninga best vernar om prinsippet om å bli dømd av likemenn- og kvinner. SV vil samstundes arbeide for endringar i utveljing og godtgjering for å sikre at juryen er breitt folkeleg samansett, og gå inn for at juryane må grunngjeve standpunkta.

Det offentlege har eit særleg ansvar for å sikre ressursvake grupper tilgang til juridisk hjelp. SV vil arbeide for at den offentlege rettsordninga blir betre, mellom anna gjennom å utvide det saklege dekkingsområdet.

SV arbeider for:

- At politi og fengselsvesen held fram med å vere ei offentlig oppgåve og ikkje blir privatisert.
- At lokalt og førebyggjande politiarbeid blir prioritert for å sikre eit nært og synleg politi.
- At politiet framleis ikkje skal bere våpen.
- Å styrkje kompetansen politiet har i førebyggjande arbeid.
- At politiet blir sikra moderne kommunikasjons- og transportutstyr og eit mannskap som gjer det i stand til å ha hand om samfunnsoppdraget.
- Å redusere byråkrati som ikkje er naudsynt i politiet.
- At vi er sikra uavhengig etterforsking og kontroll med politisaker.
- At arbeidet med å rekruttere fleire søkjarar med minoritetsbakgrunn til Politihøgskulen blir styrkt.
- Å styrkje arbeidet mot organisert kriminalitet, økonomisk kriminalitet, kvitvasking og korrupsjon.

- At arbeidet mot valdtekt, vald og overgrep i nære relasjonar blir høgare prioritert.
- Raskare rettvisse. SV vil effektivisere domstolane gjennom til dømes ei spesialisering av dommarar som arbeider med spesielt krevjande saker.
- Ei utviding av dekkingsområdet for rettshjelp. Eigenbetalingar og inntekts- og formuesgrenser som vi har i dag, bør erstattast med eit progressivt eigenbetalingssystem der ein ser på faktisk evne til å kunne betale.
- At dei juridiske tilboda med låg terskel blir styrkte.
- At det blir etablert ei permanent innsynsordning der registrerte hos PST kan få innsyn i eldre opplysningar om seg sjølve etter ei viss tid.

(Les meir i Kapittel 9: Velferd og Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom.)

Vald og overgrep

Samanhengen mellom ein utrygg barndom og alvorlege helseskadar er godt dokumentert. Born tek særleg sterk skade av vald og overgrep, spesielt når overgrepet blir gjort av personar som skulle gje barnet tryggleik.

Vidare er SV oppteke av å betre arbeidet mot valdtekt. Valdtektsutsette må ikkje oppleve møtet med politi- og rettsvesen som eit nytt overgrep. Dette krev betre kompetanse, raskare etterforsking og handsaming i retten, og arbeid med å betre haldningane i heile folket. Krav om at juryen må grunngjeve avgjerdene kan òg verke positivt.

SV vil lovfeste valdtektsmottaka, etablere heilskaplege krisemottak for både kvinner og born, der all hjelp kan fåast på ein stad, styrkje barnehusa, avvikle avhøyrskøane og betre helsetilbodet.

SV er oppteke av at alle som blir utsette for vald, må få den hjelpa dei treng og bli møtt med respekt. Den som er valdeleg, skal straffast, og samstundes få hjelp til endring. SV vil styrkje krisesentera, støttesentera mot incest, Alternativ til Vold og andre som har lang erfaring og kompetanse på området.

(Les meir om Kapittel 9: Velferd og Kapittel 12: Likestilling, feminisme og fridom.)

SV arbeider for:

- At offer for kriminalitet som blir tilkjent erstatning, skal få forskotsbetalt erstatninga frå staten slik at offera ikkje blir dobbelt skadelidande.
- Å hindre at foreldingsfristar gjer det praktisk umogleg for offer for overgrep å få erstatning og oppreising.
- Styrking av behandlingstilbodet til valdsutøvarar i regi av aktørar som Alternativ til Vold.
- Eigne kompetansehevingstiltak

- om valdtekt for politijuristar, statsadvokatar, dommarar og sakkunnige.
- At kommunar etablerer lokale handlingsplanar mot vald og overgrep i nære relasjonar.
- Ein auke i straffenivået i visse typar saker, som sedskapsbrottsverk, menneskehandel og hallikverksemd.
- At foreldingsfristen ikkje skal gjelde i valdtekts- og overgrepsaker.

(Les meir om barnehus, valdtektsmottak og kompetanseheving i høvesvis kapitlet om likestilling, feminisme og valfridom og i kapitlet om velferd.)

Kriminalomsorg og rehabilitering

Det er avgjerande for samfunnet og for den som har vore fengsla, at det blir lagt til rette for ein ny start etter soning. Arbeid, bustad, utdanning, eit skikkeleg helsetilbod og rusomsorg både før og etter lauslating er spesielt viktig. Frivillige organisasjonar gjev viktig hjelp til kriminalomsorga og treng offentlig støtte til arbeidet. SV er positiv til ei avgrensa bruk av heimesoning, så lenge tryggleiken er sikra. Heimesoning kan for mange vere vel så tøft som soning bak murane, men har den føremonen at ein kan halde ein viss nærleik til eit normalt liv. Dette lettar rehabiliteringa og aukar dermed samfunnstryggleiken i neste omgang.

SV meiner det er naturleg å bruke alternativ til vanleg fengselsstraff i mange tilfelle, både for å avlaste fengselsvesenet og fordi det kan gje betre rehabilitering. SV vil arbeide for at kriminalomsorga legg betre til rette for at innsette og pårørande kan oppretthalde familierelasjonen ved fengsling. Særleg viktig er sjansen born har til å ha kontakt med fengsla foreldre. SV meiner det er viktig at utlendingar som ikkje skal bli verande i Noreg, sonar i heimlandet, dersom dette ikkje går på tvers av dei grunnleggjande rettane til den einskilde. At internasjonale nettverk får etablere seg innafor murane, må unngåast.

SV arbeider for:

- Ei vidareføring og utviding av tilbakeføringsgarantien slik at tidlegare innsette får ein reell sjanse til å ta del i arbeidsliv og samfunn etter at soninga er over.
- Auka bruk av alternative soningsformer.
- At fleire utanlandske fangar kan sone i heimlandet.
- At tverrfaglege soningsalternativ for born blir tekne i bruk, slik at ingen born må sitje i fengsel.

Verda har ressursar nok til at alle menneske kan leve godt, men desse ressursane er grovt urettvist fordelte. For å få ei rettferdig og fredeleg verd må vi fordele om makt og ressursar radikalt. Vi treng ein økonomi som er demokratisk styrt og ein ressursbruk som ikkje øydelegg miljøet. Målet med den internasjonale politikken til SV er fred og fridom frå undertrykking, rettvis fordeling, respekt for menneskerettane og folkeretten, og berekraftig utvikling.

Trass i økonomisk vekst dei siste tiåra er verda prega av store skilnader mellom rike og fattige land. Skilnader mellom fattige og rike aukar òg innafor landegrensar. Desse skilnadene er i dag den største hindringa for at verda skal greie å gjere naudsynte omstillingar til miljøvenlege samfunn som er berekraftige økonomisk og sosialt. For å skape utvikling og fordele goda betre globalt må vi få store endringar i dei økonomiske strukturane i verda. Dei store pengestraumane går i dag frå dei fattige til dei rike. SV vil snu dette.

Målet vårt er at alle menneske skal kunne leve liva sine frie frå undertrykking og autoritære regime. Åtak på demokratiske rettar og menneskerettane kan ikkje akseptast, uansett kvar dei skjer. SV vil hindre at norskprodusert militært materiell hamnar i diktatur eller regime som undertrykkjer eige folk, eller som opptre som okkupantmakt, slik til dømes Israel gjer overfor Palestina.

Klimaendringane er eit globalt problem som krev internasjonalt samarbeid og auka rettferd i tilhøvet mellom rike og fattige land. Medan det er dei rike landa som har det historiske ansvaret for klimaendringane, blir dei fattige landa hardest råka av følgjene når klimaet endrar seg. SV vil arbeide for ein rettvis klimaavtale som reduserer klimagassutsleppa nok til å hindre at temperaturen stig meir enn to gradar. Noreg må ta ansvaret på heimebane og vere ein pådrivar for finansiering av klimatiltak i utviklingsland, som regnskogvern, klimatilpassingstiltak og auka tilgang til rein energi.

Mange vestlege land er i dag prega av veksande skilleskilje og økonomisk nedgang. Ei krise skapt av skeivfordeling, finansspekulasjon og utflytting av industriproduksjon til lågkostland gjer at massearbeidsløysing og sosial naud no òg råkar mange industriland. SV vil styrkje det internasjonale arbeidet for sosiale og faglege rettar globalt, og arbeide for meir internasjonalt fagleg samarbeid.

Multinasjonale selskap og internasjonale storkapital er ein stor og

udemokratisk maktfaktor i verda. SV vil at Noreg skal arbeide for å hindre den maktkonsentrasjonen desse selskapa er med og skaper. Krav om land for land-rapportering og innsyn, og arbeid mot skatteparadis, er naudsynt for rettvis fordeling og demokratisk utvikling.

SV vil at Noreg skal føre ein sjølvstendig internasjonale politikk for solidaritet, menneskerettar, samarbeid og fred. SV vil at målet til Noreg i utanrikspolitikken skal vere uavhengig av stormaktsinteresser og at vi skal basere tryggleiken til Noreg på folkeretten, samarbeid i FN og nordisk forsvarssamarbeid.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Styrkje FN.** Noreg skal ikkje ta del i krigføring i NATO-regi, men i staden arbeide for å styrkje den fredstryggjande rolla til FN.
- **Ein konsekvent utviklingspolitikk.** Noreg skal ta reelle utviklingspolitiske omsyn i all politikk, eigarskaps-, handels- og forsvarspolitikken medrekna. Gjennom ein slik konsekvent utviklingspolitikk skal Noreg vere med på å skape fred, rettvis fordeling, demokrati, klimarettvis og at maktposisjonen til kvinner blir styrkt. Auka makt til fagrørsla og andre folkelege rørsler er naudsynt for å oppnå dette.
- **Snu pengestraumane.** Noreg skal arbeide for at dei store pengestraumane i verda fører til utvikling, og motverke konsentrasjonen av makt og interesse hos dei rikaste. Å vere open og gje innsyn er naudsynt for å oppnå dette. Skatteparadisa må nedkjempast, og fleirnasjonale selskap må bli pålagde å rapportere om investeringar, inntekter og skatt for kvart land som dei opererer i (land for lang-rapportering). SV vil skattleggje finanssektoren. Vi går mot lånevilkår som pressar fram velferdsutt og annan høgrepolitikk.

Rettferdigare fordeling

Den globale kapitalismen fører med seg store skilnader mellom fattig og rik. Ein finansøkonomi som ikkje er regulert, og sterke strukturar som fremjar interessene til både rike land og rike menneske og selskap verda over, gjer at mange hundre millionar menneske lever i fattigdom og maktesløysing. Det er naudsynt med ei systemendring og eit grunnleggjande arbeid med å fordele om på ressursane viss menneske skal få kontroll over eigen kvardag.

Vegen ut av fattigdom handlar både om retten til arbeid og fagorganisering, om nasjonal kontroll over økonomien, om eigedomsretten folket har til fellesressursar som vatn, og fri rett til nedervde kunnskapar, sett opp mot patent og privatisering, om retten til helse og utdanning, og om demokratisk kontroll over eiga

utvikling. I dag opplever land at demokratiske avgjerder blir overprøvde gjennom pålegg om privatisering og deregulering. Noreg må føre ein politikk som motarbeider spekulasjonsøkonomien og som er med på å finansiere kampen mot fattigdom og internasjonalt samarbeid. Skatteparadisa er eit stort hinder i arbeidet for rettvis fordeling og i kampen mot korrupsjon og kriminalitet, og må difor motarbeidast.

Den norske handelspolitikken og utøvinga av eigarskap må ikkje stå i motsetnad til utviklingspolitikken vi fører. SV vil arbeide for at norske investeringar og etableringar i utlandet fører til økonomisk utjamning, berekraftig utvikling og aktiv styrking av menneskerettane.

SV arbeider for:

- At naturressursar som vatn, mineral og anna blir verna mot privatisering.
- Å innføre internasjonale finansskattar, under dette skatt på finanstransaksjonar, til inntekt for globale fellesgode.
- At Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdsbanken blir demokratiserte. Det må innførast fullt innsyn i avgjerdssystema, slik at vi får sjå korleis dei ulike landa røystar. Lån frå IMF og Verdsbanken skal ikkje koplast til krav om privatisering, kutt i offentlege tenester eller liberalisering av økonomien.
- At Noreg skal ta initiativ til ein internasjonale konvensjon for finansielt innsyn.
- At norske selskap tek skatteansvar som ein del av samfunnsansvaret. Statens pensjonsfond utland (oljefondet), Norfund og statleg åtte verksemdar skal ikkje bruke skatteparadis når dei investerer, og desse aktørane må saman med norske styresmakter arbeide for rettferdige skattenivå i landa dei opererer i.
- Å fremje tilgang til utdanning og helsetenester for alle som eit viktig mål og verkemiddel i fordelingspolitikken.
- At Noreg held fram arbeidet for at illegitim gjeld blir sletta både i Noreg og internasjonalt. Ein internasjonale gjeldsdomstol bør opprettast i FN som skal vurdere gjeld ut frå kriterium om legitimitet og berekraft. Ein ubunden og open internasjonale gjeldslette-mekanisme bør òg opprettast.

Global miljøpolitikk

Å løyse dei alvorlege miljøproblema og redusere dei enorme skilleskilja menneskeslekta står overfor, er ein føresetnad for å oppnå ei fredelegare og meir rettvis verd. Klimaendringane er eit globalt problem som krev internasjonalt samarbeid og auka rettvis i tilhøvet mellom rike og fattige land. Medan det er dei rike landa som har det historiske ansvaret for klimaendringane, blir dei fattige landa råka hardest

av følgjene når klimaet endrar seg.

SV vil arbeide for ein rettvis klimaavtale som reduserer klimagassutsleppa nok til å hindre at temperaturen stig meir enn to gradar. Dei rike landa må ta størsteparten av utsleppsreduksjonane. Noreg må gå først med store utsleppskutt innanlands, sjølv om andre land førebels ikkje gjer det same.

(Les meir om miljø og klima i Kapittel 3: Miljø.)

Noreg skal vere pådrivar for finansiering av klimatiltak i utviklingsland, som regnskogvern, klimatilpassingstiltak og auka tilgang til rein energi. Målet med dette arbeidet må vere å støtte eigeninnsatsen til utviklingslanda for langsiktig klimavenleg utvikling, ikkje kort-siktige og usikre utsleppsreduksjonar som kan seljast på internasjonale kvotemarknader.

SV arbeider for:

- At Noreg er med på få til ein ambisiøs og rettvis internasjonale klimaavtale med å gå først og vise veg, gjennom både kraftige utsleppskutt og finansiering av tiltak i fattige land.
- At Noreg tek til orde for ein internasjonale "karbontoll" for handel med varer frå industrialiserte land som ikkje har forplikta seg til internasjonale utsleppsreduksjonar.
- At satsinga Noreg gjer på vern av regnskog, blir trappa vidare opp til minst tre milliardar kroner i året.
- At alle menneske skal ha lik rett til energi. Noreg bør hjelpe fattige land til å få auka tilgang til rein energi slik at dei kan lyfte menneske ut av fattigdom utan å auke utsleppa av CO2.
- At oljefondet og statleg åtte selskap ikkje investerer i sektorar og verksemdar som er med på å øydeleggje regnskog eller annan sårbar natur.
- At offentlege innkjøp ikkje skal føre til avskoging eller andre alvorlege miljøfølgjer.
- At eit betre system for å ta lokale miljøomsyn, menneskerettar og klima blir etablert innafor den grønne utviklingsmekanismen (CDM).

Rettferdigare handelssystem

Handel kan vere ein viktig faktor for å kjempe mot fattigdom, men det føreset at handelen skjer på vilkår som er ein føremom og for dei fattige statane og for den fattige delen av folket i landa. Målet til SV er eit rettvis handelssystem der fattige land er sikra styringsrett og politisk handlefridom til å ta i bruk nasjonale verneordningar mot frihandel, slik dei rike landa òg har gjort når dette har passa dei. Alle land må ha rett til å ta vekk dei sektorane dei sjølve ønskjer frå frihandelsavtalar, for å unngå å skade

Kapittel 16: Internasjonal rettferd

lokale og nasjonale interesser, miljø og sysselsetjing. SV vil støtte tiltaka fattige land gjer for å byggje opp eit variert nasjonalt næringsliv, for å tryggje eigen matproduksjon og for å fremje eigne næringsinteresser på den globale marknaden.

Verdshandelsorganisasjonen (WTO) må ikkje utvidast med nye avtalar om investeringar, konkurranse- reglar og offentlege innkjøp. Dette må òg gjelde dei bilaterale og regionale handelsavtalane Noreg forhandlar fram. Noreg må ikkje stille krav til utviklingsland om å opne seg for utanlandsk konkurranse på viktige tenestemråde, som til dømes utdanning, helse og energi.

Offentlege tenester må ikkje omfattast av tenestehandelsavtalen (GATS). Internasjonal medisindustri stoppar i dag medisintilgang til fattige land. Det vil SV hindre. I WTO-forhandlingane om industri- varer må Noreg ikkje la omsyn til norsk eksport av sjømat gå framfor sjansane utviklingslanda har til å verne eigen industri og havnærin- gar. Noreg må opne for auka import av varer frå fattige land, og vri norsk matimport vekk frå EU og over til land i sør.

Investeringsavtalar og avgjerder om investeringsvern i handelsavtalar er eit stort trugsmål mot utviklinga og det politiske handlingsrommet til statar, både i fattige og rike land. Slike investeringsavtalar gjev selskap og investorar stor makt til å presse fram dårlegare arbeids- og miljølovgiving. Noreg må ikkje gjere slik avtalar.

SV arbeider for:

- At ingen handelsavtalar som Noreg gjer med land i sør, bila- teralt eller gjennom EFTA, skal innehalde "TRIPS pluss"-for- muleringar, det vil seie tekst om intellektuell eigedomsrett som går lenger enn TRIPS-avtalen til WTO.
- At Noreg legg til rette for at handlingsrommet fattige land har til å forme eigen politikk og verne eigne interesser, blir teke hand om i alle handelsavtalar, mellom anna gjennom å trekkje alle krav mot fattige land om liberalisering. Forhandlingsposis- jonane til Noreg må vere offent- lege.
- At kriterium om faglege, sosiale og demokratiske rettar skal vere avgjerande når nye handels- avtalar der Noreg er med, blir gjorde.
- At internasjonale avtalar om miljø og rettar i arbeidslivet går føre WTO-regelverket.
- At Noreg ikkje gjer investerings- avtalar som fører til at investo- rar får sterke pressmiddel mot staten, som investor-stat-tvis- teløysing og andre mekanismar for investeringsvern.

Statens pensjonsfond utland – oljefondet

Gjennom Statens pensjonsfond utland investerer Noreg enorme summar i utanlandske selskap og verdipapir. Dette gjev oss ein heilt unik sjanse til å få til ei rettvís fordeling av ressursar globalt, men òg det motsette. SV meiner forval- tinga av pensjonsfondet er eitt av dei spørsmåla som har mest å seie i norsk politikk, og at Noreg har ansvar for at fondet fører til miljø- venleg utvikling og sosial utjamning globalt.

SV meiner at Noreg gjennom olje- fondet må leie den internasjonale utviklinga for ansvarleg investe- ringspraksis. Omsynet til miljø, menneskerettar og internasjonal lovgiving må setjast først i forval- tinga av investeringane i pensjons- fondet. For pensjonar i framtida er det særleg viktig at investeringsstra- tegien til fondet reflekterer scenario for framtidig klimapolitikk og klima- endringar i tråd med togradarsmålet til FN.

SV meiner at Etikkrådet for oljefon- det må tilførast fleire ressursar for å kunne følgje opp dei etiske ret- ningslinene meir effektivt. Rådet må kunne vurdere heile bransjar som er spesielt utsette for miljøskade og brot på menneskerettar, med tanke på å hindre eller vise særleg var- semd ved nye investeringar. Etikkrå- det må særleg få ressursar til å styrkje arbeidet med selskap som medverkar til miljøøydeleggingar og tapt livsgrunnlag.

Halvparten av oljefondet er inves- tert i statsobligasjonar. SV meiner at desse investeringane òg må omfat- tast av dei etiske retningslinene og prinsippa om ansvarleg långiving, for å hindre at pensjonsfondet medverkar til grove brot på mennes- kerettane. Målet til SV er at inves- teringane i oljefondet skal fremje arbeidstakarrettar, menneskerettar og økologisk berekraft gjennom dei selskapa fondet investerer i.

SV arbeider for:

- At ein del av oljefondet og framti- dige oljeinntekter skal investerast i utviklingsland på ein måte som skaper betre fordeling og kjem fattige menneske til gode.
- Å vidareutvikle og utvide pro- grammet Statens pensjonsfond utland har for miljøretta investe- ringar.
- Å gje Etikkrådet større ressursar til sjølv å setje i verk granskingar av selskap og bransjar utan at det først må ha kome inn meldingar om moglege brot på dei etiske retningslinene.
- Å greie ut sjansane for ei meir heilskapleg utøving av dei etiske retningslinene. SV vil leggje til rette for tettare samarbeid og større grad av informasjonsut- veksling mellom Norwegian Bank Investment Management (NBIM) og Etikkrådet.

- Gje Etikkrådet utvida mandat til å arbeide med framlegg til heile bransjar som kjem inn under negativ filtrering (såkalla produktbasert utestenging) frå NBIM-investeringar.
- Krevje at selskap som oljefondet investerer i, er opne om selskaps- struktur, skatteinnbetalingar og eigartilhøve, i tillegg til rekne- skapsrapportering på land for land-nivå.
- At selskap som oljefondet inves- terer i, rapporterer om miljø og sosiale indikatorar, som utslepp av klimagassar, naturmangfald, arbeidstakarrettar og likestilling.
- Dei etiske retningslinene i oljefon- det må gje høve til å trekkje seg ut av selskap som er involverte i brot på Folkeretten, som kjernekon- vensjonen til ILO eller mennes- kerettane, og innføre tilsvarande etiske retningsliner for statsobli- gasjonar.

Utviklingssamarbeid

Utviklingspolitikk tek for seg all politikk som påverkar levekåra for menneske i utviklingsland. Investe- ringar, våpeneksport og rekruttering av helsepersonell kan fungere som aktiv motarbeiding av norsk bistand. SV meiner at utviklingspolitikken må vere samanhengande, og at alle handlingar bør føre til utvikling. Årleg må ein få rapportar om ein lukkast med denne målsetjinga eller ikkje.

SV vil gjennomføre ei endring av omgrep frå "bistandsbudsjett" til "utviklingsbudsjett" for å gje rom for eit breitt fokus på kva tiltak, pro- sessar og institusjonar som fremjar utvikling, og korleis Noreg kan føre ein samstemd politikk for utvikling.

Bistand er eitt av mange verkemid- del i utviklingspolitikken. Bistanden sørgjer for økonomiske overførin- gar til utviklingsland som eit ledd i arbeidet med å redusere fattigdom, redusere sosiale og økonomiske skilnader og hindre humanitære katastrofar. Dette er naudsynte, men ikkje nok, verkemiddel for å skape ei rettvís verd og å motverke fattigdom. Det overordna målet for bistand er at eit fattig land sjølv kan ta hand om eiga velferd.

I norsk utviklingspolitikk skal klima, konflikt, kapital og kvinner vere viktig. Klima- og miljørettinga er avgjerande for å ta vare på livs- grunnlaget og hindre dramatiske klimaendringar som først og fremst råkar dei fattigaste. Katastrofeføre- bygging og klimatilpassing bergar liv. Dessutan sparer det både lokal- samfunn og det internasjonale sam- funnet for store ressursar, og er med på å byggje bruer mellom langsiktig bistand og humanitær respons. Krig og konflikt hindrar utvikling i mange land, og krigshandlingane råkar i aukande grad kvinner, born og unge. Å snu kapitalstraumane er viktig for å sikre ressursar til utvikling. Ei avgjerande drivkraft for utvikling er at kvinner tek del i

det økonomiske livet og i politiske prosessar.

Tilgang til kunnskap er tilgang til makt. Utdanning for alle er heilt grunnleggjande for å sikre rettvís fordeling og demokrati og delta- king. Det er dei fattigaste og mest marginaliserte som i dag blir nekta utdanning. Støtte til god og gratis utdanning er difor eitt av dei mest sentrale utviklingspolitiske verke- middela, og må prioriterast høgt i norsk utviklingspolitikk.

SV arbeider for rettvís fordeling, flytting av makt frå kapital til demo- kratiske organ, og for at alle men- neske skal ha tilgang til velferd. SV vil arbeide for at Noreg skal støtte fattige i kampen for makt, støtte rørsler for eit organisert arbeidsliv globalt, arbeide for kvinnerettar og mot dei stadige åtaka på den seksu- elle og reproduktive kvinnehelsa.

SV arbeider for:

- At Noreg tek ansvar for å få til utvikling gjennom å bruke meir enn 1 prosent av brutto nasjonal- produkt til utviklingspolitikk.
- At Noreg gjennom utviklingspo- litikken er med på å førebyggje sjukdomar som HIV og malaria.
- Å auke støtta til sivilsamfunns- organisasjonar og -aktørar som eit ledd i arbeidet med å fremje demokrati og menneskerettar, medverke til fordeling og auka velferd og kjempe mot korrup- sjon.
- At utdanning og helse skal priori- terast høgt i utviklingspolitikken, og at målsetjinga må vere oppbyg- ging av lokale offentleg tilgjenge- lege tilbod.
- At norsk utviklingspolitikk fører til betre fordeling og vernar inter- essene til marginaliserte grupper gjennom å styrkje sivilsamfunn, respektere individuelle og kollektive rettar og byggje institusjonar i fattige land.
- At Noreg skal satse på katastro- feførebygging, risikoreduksjon og klimatilpassing, og kunnskapso- verføring om dette mellom land i sør for å hindre tap av menneske- liv, sikre robuste samfunn og realisere rettar.
- At norsk bistand skal vere i verd- stoppen når det gjeld kvalitet og effekt, og at ein unngår misleg- hald og korrupsjon.
- At ein ikkje tek midlar til opp- hald for flyktningar i Noreg frå utviklingsbudsjettet, men at desse utgiftene blir førte på andre postar i statsbudsjettet.

Demokrati og menneskerettar

SV arbeider for ein rettvís verdsor- den der konfliktar blir løyste med fredelege middel, og der alle land får høve til å velje sin eigen veg framover. Som småstat er Noreg avhengig av internasjonale spelere- glar som hindrar vilkårleg bruk av makt, og som vernar interessene til dei svakaste.

Verda treng sterke fellesskap som kan handle når det trengst. SV ønskjer eit demokratisk og sterkt FN som er effektivt organisert og handlekraftig. FN må vere sterkt nok til å fungere som noko anna enn eit verkty for stormaktene. Samstundes bør fleire internasjonale avgjerder bli flytta til organ i FN. SV vil gje FN større økonomisk fridom og vil vurdere finansskattar og skatt på internasjonal transport og våpenhandel som moglege inntektskjelder.

Demokrati og menneskerettar er ein føresetnad for å oppnå rettvis fordeling av makt og ressursar. Difor vil SV føre ein internasjonal politikk basert på rettar. SV vil at Noreg skal vere ein pådrivar for utbreiing og styrking av menneskerettane. Det er viktig med både kritikk og dialog for å endre menneskerettssituasjon i mange land.

Folkeleg mobilisering og engasjement er ein føresetnad for demokratisk og radikal endring. SV vil at Noreg skal arbeide internasjonalt for å styrkje faglege, sosiale og demokratiske rettar, og gje politisk og økonomisk stønad til fagrørslar, demokratorørslar og sosiale rørslar. Sterke, ubundne folkelege organisasjonar i sivilsamfunnet er ein føresetnad for eit velfungerande demokrati. SV vil difor prioritere støtte til slike rørslar.

SV arbeider for:

- At Noreg fører ein tydeleg dialog om menneskerettar og brot på menneskerettar med statar der sentrale menneskerettar er truga.
- At regjeringa tek eit særskilt ansvar for å støtte opp om fagrørslar og sivilsamfunn i statar der norsk næringsliv er til stades.
- At norske selskap har dialog med arbeidstakar- og arbeidsgivarorganisasjonar i utviklingsland. I statsåtte eller delvis statsåtte selskap bør dette vere eit krav.
- At Noreg skal krevje at norske selskap respekterer grunnleggjande arbeidstakarrettar. Regjeringa må følgje opp strategien for eit sømeleg arbeidsliv frå 2008. Det må vere eit krav at norske selskap legg kjernekonvensjonane til ILO og Decent Work Agenda til grunn og følgjer dette opp i praksis.
- Å endre samansetjinga i FN-tryggingsrådet slik at ho betre speglar folkesamansetjinga i verda, og at Generalforsamlinga blir gjeven større mynde. Målet må vere at makta til dei fem vetolanda blir oppheva.
- Å gje støtte til demokratiske krefter som kjempar mot undertrykkjande regime. SV vil opprette ei prøveordning der studentar i undertrykte land som har blitt utviste på grunn av arbeidet for eit meir demokratisk samfunn, får høve til å kome til Noreg og fullføre utdanninga.
- At Noreg satsar vidare, både politisk og økonomisk, på den

internasjonale arbeidsorganisasjonen, ILO.

- At oljeselskap som er skuldige i alvorlege brot på menneske- eller arbeidsrettar i andre land, ikkje skal få lisensar på norsk sokkel.
- At Noreg aktivt motarbeider all bruk av dødsstraff og alle former for tortur.
- At Noreg tek ansvar for å styrkje rettane til urfolk slik dei er nedfelte i FN-erklæringa om urfolksrettar, og at desse rettane blir tekne hand om i all norsk utviklingspolitikk.
- At FN-resolusjonen om kvinneverettar i og etter krig og konflikt, og som seksualisert vald som våpen i krig og konflikt, blir følgt opp og sett i verk.
- At rettane born har i barnekonvensjonen, blir prioriterte i norsk arbeid for menneskerettane.
- At kvinnerettar i tråd med kvinnekonvensjonen blir prioriterte i norsk arbeid for menneskerettane, òg i situasjonar der dette blir oppfatta som kontroversielt.

Fred og forsoning

Økonomisk og sosial ulikskap, ulik tilgang på ressursar og skeivfordeling av makt er dei viktigaste grunnane til krig og konflikt. Den militære og økonomiske dominansen til stormakter er ein av dei viktigaste grunnane til underutvikling og manglande sosial og økonomisk framgang i mange land. Dei største statane søkjer å oppnå kontroll over strategisk viktige ressursar og område, i verste fall med krig som reiskap.

SV vil styrkje den politiske innsatsen til Noreg med tanke på fredsbygging og utvikling i sårbare statar, til vern av sivile og respekt for humanitære prinsipp i væpna konflikt. Noreg kan ta del i fredstryggjande operasjonar som har eit klart FN-mandat og som er i FN-regi. SV vil i kvart einskildtilhøve vurdere om ein skal gje støtte til slike operasjonar ut frå om dei verkar fredstryggjande og om dei vil hindre alvorlege brot på folkeretten eller brotsverk mot menneskeslekta. SV støttar ikkje norsk deltaking i internasjonale militæroperasjonar som bryt med dette. Norsk deltaking i militære operasjonar i utlandet skal berre skje etter open handsaming i Stortinget.

Kvinner er i sterk grad offer for krigshandlingar, og seksuelle overgrep råkar mange kvinner spesielt i samband med krig og konflikt. SV vil arbeide for at Noreg blir eit føregangsland når det gjeld å følgje opp FN-resolusjonar om kvinneverettar i og etter krig og konflikt og om seksualisert vald som våpen i krig og konflikt. For å oppnå varig fred og rettferd må heile samfunnet bli teke med i fredsprosessar, konfliktløysing og konfliktførebygging. Kvinner er ein stor ubrukt ressurs i slike prosessar. SV vil arbeide for at kvinner tek del i alle fredsprosessar der Noreg har ei rolle, og gjennom FN.

SV støttar kampen til palestinarane mot israelsk okkupasjon og ufriviljug eksil, retten deira til ein eigen stat med Aust-Jerusalem som hovudstad, og retten flyktningar har til å vende attende. SV vil leggje press på Israel og vere pådrivar i kampen mot apartheidmuren på den okkuperte Vestbreidda.

SV arbeider for:

- At Noreg skal halde fram med å spele ei meklarrolle der vi er ønskt. SV vil styrkje satsinga vår på diplomatiske, økonomiske og politiske verkemiddel mot krig og konflikt.
- At Noreg prioriterer deltaking i fredstryggjande operasjonar som FN står bak, der vi er ønskt og kan ta del.
- Å styrkje innsatsen for å dempe og førebyggje konfliktrar. Kvinner skal trekkjast aktivt med i fredsprosessar. Strafferettsleg forfølgging av kjønnsbasert vald i krig og konflikt må prioriterast.
- At Noreg tek ansvar for å vere med på å sikre at Afghanistan får ressursar til å byggje opp demokratiske institusjonar etter at dei norske styrkane er trekte ut.
- At utviklingspolitikken blir brukt til å støtte opp under fredsbyggingsinnsatsen til Noreg.
- Å rette internasjonale økonomiske sanksjonar mot okkupasjonspolitikken til Israel. SV ønskjer ein internasjonal våpenboikott og våpenembargo mot Israel og andre statar som okkuperer område i strid med folkeretten.
- Å styrkje internasjonale ordningar for kompensasjon og støtte til etterlatne etter offer og skadde i krig.

Nedrusting

Kvart år misser meir enn 740 000 menneske livet som følgje av væpna vald. Dei aller fleste bur i utviklingsland. Som ein av dei leiande eksportørane av våpenteknologi og ammunisjon har Noreg eit særleg ansvar for å forbetre nasjonal kontroll av våpeneksport og arbeide for auka kontroll gjennom internasjonale avtalar.

Dei 20 000 atomvåpna som finst i verda i dag, er eit alvorleg problem både tryggingspolitisk, humanitærrettsleg og for miljøet. SV vil arbeide for nedrusting og vil foreslå grunnlovsfesta forbod mot atomvåpen på norsk jord. Dersom planane NATO har om å byggje rakettskjold i Europa blir sette i verk, vil det føre til auka spenning og opprusting. Skjoldet må stoppast.

Noreg har i dag ein stor våpenindustri som både leverer våpen til det norske forsvaret og til utlandet. SV meiner det er naudsynt at det norske forsvaret har moderne våpen og at norske verksemdar òg skal kunne selje våpen til andre land, men våpen er ikkje ei vanleg handelsvare. Noreg må følgje interna-

sjonale lovverk om våpenhandel og i tillegg utvikle våre eigne lover og føresegnar vidare for å hindre at norske våpen endar opp i diktatur eller land i krig.

Våpenindustrien må omfattast av sterk politisk kontroll. Omfanget og plassen som våpenindustrien har, må aldri bli så stor at han kan påverke norsk utanriks- og tryggingspolitikk. SV meiner det er naudsynt å setje grenser for det samla omfanget av norsk våpeneksport og -produksjon. Norske våpenverksemdar har òg internasjonalisert verksemda med å opprette fabrikkar i andre land. Dermed blir innsynet i og kontrollen med den norske våpenhandelen redusert.

SV arbeider for:

- At Noreg skal vere ein pådrivar i det internasjonale arbeidet mot spreiding av atomvåpen, ein pådrivar for at atomvåpenstatane følgjer forpliktingane om nedrusting etter ikkjespreiingsavtalen og for forhandlingar om forbod mot atomvåpen.
- At Noreg praktiserer fullt innsyn i norsk eksport av militært materiell, stoppar all eksport til statar i krig, til demokratiske regime eller regime som systematisk undergrev menneskerettane. Noreg må innføre sluttbrukarerklaringar ved alt sal av militært materiell og etterkontroll av desse, sørgje for offentleg tilgjengeleg merking av all ammunisjon og for ei felles internasjonal merkeordning. SV vil kutte subsidiar til norsk våpeneksport.
- At norsk våpenproduksjon skal innrettast slik at han er med på den defensive innretninga norsk forsvarspolitikkk bør ha.
- At konvensjonane om masseødeleggingsvåpen blir følgde opp, at det blir etablert nye forbod mot slike våpen og at det blir skapt eit internasjonalt press mot statar som måtte ha eller utvikle dei.
- At norsk våpenindustri ikkje får vere med på utviklinga av NATO-rakettskjoldet, og at Noreg må bruke posisjonen sin i NATO til å reversere gjeldande politikk for utbygging av rakettskjold i alliansen.
- At Noreg skal halde fram med å vere ein pådrivar for ein internasjonal Arms Trade Treaty for å få ein strengare våpenkontroll internasjonalt.
- At Noreg set i verk tiltak for at norske våpenfabrikkar i utlandet blir underlagde dei same krava til eksportkontroll som om verksemdene hadde operert frå Noreg. SV vil setje strengare krav til samfunnsansvar når det gjeld statleg eigarskap i forsvarsindustrien.
- At Noreg skjerpar inn regelen for komponenteksport. Noreg må krevje re-eksportklausul for alt militært materiell som blir eksportert, komponentar og delar medrekna.

Kapittel 16: Internasjonal rettferd

Ny alliansepolitikk

Tryggingspolitikken til Noreg må ta utgangspunkt i nordområda. Den internasjonale merksemda rundt nordområda vil auke i åra som kjem. Rivalisering om kontroll over ressursar kan føre til brytingar mellom ulike nasjonale interesser og stormakter i nord. Samarbeid om berekraftig utvikling, ressursbruk, urfolksrettar og handel er ein føremon for Noreg.

NATO er eit militært uttrykk for makta og dominansen vestlege stormakter har i verda. Gjennom medlemskapen i NATO er Noreg bunde opp til stormaktsinteresser og avgjerder tekne av USA åleine. NATO-operasjonar undergrev òg sjansen FN har til å bygge ut eigen militær kapasitet. Alliansen har framleis første bruk av atomvåpen som ein del av strategien, og vil ha retten til å bruke militærmakt utanfor eige område, utan FN-mandat òg. Gjennom medlemskapen i NATO aukar faren for at Noreg blir dregen med i åtakskrigar og militære operasjonar utan heimel i folkeretten.

Samstundes som nordområda blir viktigare for tryggleiken til Noreg, har NATO over tid blitt mindre merkсам på nærområda og meir på operasjonar utanfor eige territorium. NATO blir stadig mindre viktig for evna Noreg har til å hevde suverenitet og forsvare eige territorium.

SV meiner at Noreg er tent med å styrkje det nordiske samarbeidet om forsvar og tryggleik. Sterkare samarbeid om forsvarsmateriell, felles øvingar og felles planlegging av militær kapasitet mellom dei nordiske landa bør utviklast slik at Norden blir den viktigaste tryggingspolitiske forankringa for Noreg. SV meiner dei nordiske landa over tid bør inngå eit tett forsvarspolitisk samarbeid for gjensidig forsvar av suvereniteten og territoriet til dei nordiske landa. SV vil erstatte norsk NATO-medlemskap med eit tettare nordisk forsvarssamarbeid.

SV arbeider for:

- Å styrkje kystvakta og det at Forsvaret er til stades i nordområda.
- Å erstatte medlemskapen i NATO med eit utvida nordisk samarbeid og ei defensiv nordisk forsvarspakt.

Eit forsvar for fred og tryggleik

SV meiner Noreg bør ha eit effektivt og defensivt forsvar. Utgangspunktet for forsvaret skal vere dei nasjonale tryggingsoppgåvene våre i eit tett nordisk samarbeid.

Forsvaret må prioritere kapasiteten til å forsvare Noreg og norske interesser, medverke til stabilitet og felles tryggleik mellom folk og statar i nærområda våre, i tillegg til forvaltning av dei norske hav-

områda, i staden for å innrette seg mot offensive oppdrag i utlandet i NATO-regi.

SV arbeider for å sikre ei forsvarleg overvaking av norsk luftrom og dei norske hav- og kystområda. Innkjøp av nye kampfly til forsvaret er ei stor investering som bind opp mykje av fellesskapsressursane. Flykjøpet skal handsamast som ei årleg løyving i Stortinget, slik at vi no ikkje bind oss til å kjøpe 52 kampfly. SV vil arbeide for at Noreg reduserer investeringane i det nye kampflyvåpenet til det som er naudsynt for å oppretthalde eit effektivt luftforsvar for Noreg. Kostnadsrammene for prosjektet elles må haldast.

Det er avgjerande for norske interesser at småstatar blir sikra av eit fungerande internasjonalt lovverk for konflikthandtering. Det er difor ein viktig del av norsk tryggingspolitikk å støtte opp om FN-kapasiteten og -autoriteten i konfliktsituasjonar.

SV arbeider for:

- At Noreg ikkje er med på krigføring i NATO-regi. Noreg må heller arbeide for å styrkje den fredstryggjande rolla til FN.
- At norske styrkar ikkje skal kunne ta del i oppdrag i utlandet utan at deltakinga blir følgd av klare klausular for føremål og utføring av operasjonen.
- Endå ein sterk reduksjon i innkjøpet av jagarflya F-35.
- Høgare beredskap langs kysten enn i dag, medrekna ei betring av miljøovervakinga og det maritime bergingsarbeidet til Forsvaret.
- At Forsvaret er dimensjonert slik at Noreg heile tida er tydeleg til stades i nordområda.
- At staten og Forsvaret har eit særleg ansvar for å følgje opp dei som har hatt teneste i internasjonale operasjonar. Fysisk og psykisk skadde veteranar må få eit godt tilbod både med tanke på økonomi og helse.

(Les meir om ein breiare forsvarspolitikk i Kapittel 15: Justispolitikk og samfunnstryggleik.)

Samarbeidet i Europa

Den økonomiske og sosiale krisa som i dag råkar Europa, USA og store delar av verda, kjem av fleire tiår med høgrepolitikk. Ein aukande del av samfunnsressursane har blitt konsentrert i hendene på dei rikaste gruppene, og den delen av verdiskapinga som arbeidstakarane står bak, har gått ned. Saman med avregulering av finanssektoren, lågare skattar, privatisering, konkurranseutsetjing og marknadsstyring av offentlig sektor har dette vore med på å gjere kapitalismeproblema sterkare og til å gjere samfunnet mindre stabilt.

SV meiner at Noreg må vere med på å løyse krisa i Europa, òg gjennom lån til kriseråka land. Vi meiner likevel at norske ytingar ikkje bør

følgjast av krav om reduksjon i offentlege utgifter, privatisering og svekking av rettane til tilsette. SV vil stille seg solidarisk med krefter i Europa som no tek opp kampen mot den einsidige kuttpolitikken til EU. Noreg må stille seg på rett side i denne kampen, som blir ført av vanlege menneske, arbeidslause, NGO-ar, fagrørsla og parti på venstresida i Europa.

SV ønskjer eit tett samarbeid mellom Noreg og dei andre landa i Europa. SV stiller seg kritisk til konsentrasjonen av makt og svekkinga av folkestyret i medlemslanda som den noverande utviklinga i EU inneber. SV ønskjer norsk deltaking i eit mellomstatleg samarbeid, ikkje ein overnasjonal union som flyttar makta over viktige delar av samfunnsutviklinga ut av folkevalde organ. Norsk medlemskap i EU vil innebere større avstand mellom folket og dei som tek avgjerdene på ei rekkje område, og svekkje folkestyret i Noreg. Medlemskap i den økonomiske og monetære unionen vil seie at Noreg misser høvet til å føre ein pengepolitikk som tek omsyn til norsk sysselsetjing og næringsliv. Dette er nokre av grunnane til at Noreg seier nei til norsk medlemskap i EU.

EØS-avtalen svekkjer folkestyret ved å gjere Noreg til ein passiv mottakar av lovverk frå EU. Avtalen medfører ei detaljregulering som vi ikkje treng på ei rekkje samfunnsområde i Noreg, og undergrev viktige verkemiddel i nærings-, arbeidslivs- og distriktspolitikken. Ulempene med avtalen er mykje større enn føremonane. Så lenge EØS-avtalen står, må reservasjonsretten takast aktivt i bruk av norske styresmakter. Særleg viktig er det å hindre at avgjerder om avregulering av arbeidsmarknaden i EU-domstolane, får effekt i Noreg.

SV er ein sterk tilhengjar av at Noreg tek del i ulike former for europeisk samarbeid som aukar samkvem og samarbeid i mellom anna utdanning, forskning, miljøvern og sosial utvikling. SV vil støtte forsterka norsk deltaking i slike program, i og utanfor EU-samarbeidet. SV legg dessutan vekt på arbeidet i Organisasjonen for tryggleik og samarbeid i Europa (OSSE) og i Europarådet. Som den einaste alleuropeiske tryggingsorganisasjonen må OSSE styrkjast. SV ønskjer ikkje at Noreg er med i nordiske kampgrupper i regi av EU, eller i andre internasjonale operasjonar under EU-flagg. SV ønskjer ikkje at Noreg skal vere med i den internasjonale politi- og overvåkingsstyrken Frontex.

Den økonomiske krisa i EU har forverra den sosiale situasjonen for mange grupper. Romfolk har særleg blitt råka av krisa. Dei er svært utsette for diskriminering og sosial utestenging, og i fleire land er romfolk utsette for rein forfølgning.

Mange har ikkje tilgang til skular, helsestell eller arbeid. Somme har enda med å reise frå vanskelege tilhøve i dei landa dei bur i. Her i landet blir romfolk òg møtte med mykje motstand og fordommar. SV vil arbeide for ei human og rettvis handsaming av alle menneske.

SV arbeider for:

- Å tryggje Noreg som ein sjølvstendig og demokratisk nasjon gjennom å arbeide for å hindre norsk medlemskap i EU.
- At Noreg innleier forhandlingar med EU om ein mindre omfattande handels- og samarbeidsavtale som erstattar EØS-avtalen vi har i dag.
- Å sikre at EØS ikkje kan overprøve tariffavtalar, at lovgivinga for arbeidslivet ikkje kan svekjast av EU og at EU-reglar ikkje kan setje til side ILO-konvensjonar Noreg har forplikta seg til å følgje.
- At Noreg aktivt nyttar reservasjonsretten i EØS, mellom anna med å leggje ned veto mot direktiv som svekkjer den norske velferdsmodellen.
- At EØS-ytinga frå Noreg blir nytta aktivt for å betre situasjonen til romfolk i Europa.
- Ei grundig evaluering av Schengen-avtalen, og ei utgreiing om alternativ til avtalen.

Styrkt samarbeid i nordområda

Nordområdepolitikk har samansette mål: Det dreier seg om ressursforvaltning, tryggingspolitikk, suverenitet, sysselsetjing og busetnad. SV meiner at det er ein viktig samanheng mellom den tendensen til stadig aukande strategisk merksemd på nordområda som vi ser i internasjonal politikk, og det nasjonale behovet for samfunnsutvikling i den nordlegaste landsdelen.

Samstundes må ikkje det nasjonale fokuset på ressursane i nordområda føre til at dei tradisjonelle rettane urfolket har til land og vatn, eller den berekraftige haustinga av kystressursane som nordlendingane står for, blir svekt.

SV vil ha ein heilskapleg strategi for å utnytte vilkåra i nord. Strategien skal ha ei sterk forankring i folket i Nord-Noreg. Barentshavet har enorme marine ressursar og petroleumsressursar. Klimaendringane kan, i åra som kjem, føre til grunnleggjande endringar i føresetnadene for økonomisk samkvem og utvinning av ressursar i nordområda. Noreg må balansere mellom interessene til aktørar som EU, Russland og USA. Etableringa av Arktisk råd i Tromsø var eit gjennombrut i dette arbeidet, og Barents-samarbeidet er stadig ein viktig arena i dei næraste områda våre.

Noreg bør vere offensiv i nord. Å etablere infrastruktur som knyter landa i regionen tettare saman, vil

Kapittel 16: Internasjonal rettferd

vere strategisk viktig. Jarnbane-samband mellom Noreg og Russland kan gje rom for spanande tankar både innan handel, transport, næring og kultur. Å auke kapasiteten, og forlenge Ofotbana vidare til Tromsø, kan opne for miljøvenlege og effektive transportliner både austover og sørover i ei tid der fisk, malm og transport er i sterk vekst i regionen. Klimaendringane og issmeltinga kan føre til auka handel gjennom Nordaustpassasjen. Det kan auke risikoen for skipsulukker med oljesøl som råkar det sårbare miljøet i nord. SV vil arbeide for at utviklinga av nye handelsruter i nord skjer på ein berekraftig måte.

SV vil utvikle og forsterke samarbeidet mellom Noreg og Russland. Samarbeid er den beste garantien for eit godt naboskap i nord. Samstundes skal dette ikkje hindre Noreg i å kritisere svekkingar av demokratiet i Russland eller aggressiv russisk utanrikspolitik. Støtte til frie medium, organisasjonar og institusjonar som vil fremje demokrati, er difor viktig. Samarbeidet innafor næringsliv, utdanning og forsking, miljø, helse, kultur og urfolk må utviklast vidare. SV vil styrkje arbeidet Noreg gjer for å få til ei langsiktig og forsvarleg handtering av atomtryggingsspørsmåla i Russland.

SV arbeider for:

- Å etablere avtalar med Russland om samarbeidet i nord. Avtalane skal dekkje ei rekkje område, som helse, kultur, næring og arbeidsliv.
- At Barents-samarbeidet blir styrkt.
- Ei samla transportsatsing for Nordområda gjennom å starte planlegginga av dobbeltspor mellom Narvik og Kiruna, jarnbane til Tromsø og mellom Kirkenes og Russland.
- Å auke satsinga på satellitt, kystvakt og forsvar til havs.
- At auka handel i nordområda går føre seg på ein berekraftig måte, og at vi styrkjer samarbeidet med Russland for å etablere ein god beredskap mot transportulukker og oljeutslepp i nord.

Kapittel 17: Innvandring og asyl

Globaliseringa gjer at menneske flyttar på seg i stadig større grad. Dette er både eit gode og ei utfordring. Somme flyktar frå krig, svolt eller forfølgning, medan andre søker eit nytt og betre liv for seg og familien. Utgangspunktet for SV er at nordmenn skal ha høve til å reise og arbeide i andre land, og at Noreg skal vere eit mangfaldig samfunn som menneske frå andre land ønskjer å vere ein del av. Flukt frå krig, svolt eller forfølgning eller søken etter eit nytt og betre liv vil alltid eksistere. Asyl- og innvandringspolitikken må vere solidarisk, rettstrygg og rettferdig, samstundes som han sørgjer for at nasjonal tryggleik og norske løns- og arbeidsvilkår bli oppretthaldne.

Noreg kjem til å ha auka behov for arbeidskraft i åra som kjem. Innvandring vil kunne dekkje noko av dette behovet. Samstundes har Noreg eit ansvar for at arbeidsinnvandringa ikkje i for stor grad tappar viktige ressursar frå dei landa innvandrane kjem frå. Vi veit dessutan at innvandring kan føre til at løns- og arbeidsvilkår blir pressa nedover. Difor ønskjer SV ein liberal, men kontrollert innvandringspolitikk.

Arbeidsinnvandring gjev Noreg nye sjansar og dyktige fagarbeidarar, men den frie flyten av arbeidskraft i EØS-området blir altfor ofte misbrukt til å tvinge fram dårlegare løner og mindre trygge arbeidsvilkår. SV arbeider for sterkare kontroll med arbeidsinnvandringa, slik at norske løns- og arbeidsvilkår ikkje blir undergravne.

Asyl- og flyktningpolitikken må vere rettviss, solidarisk og rettstrygg, og forankra i tilrådingane frå FN-kommissæren for flyktningar. Alle som søker vern, skal behandlast med respekt og få ei rask og rettstrygg avklaring av søknaden. Menneske som har krav på vern, skal få opphald og høve til å bli integrerte i det norske samfunnet. Personar som får avslag fordi dei ikkje har krav på vern, eller som ikkje tilfredsstiller andre vilkår for opphald, må raskt transporterast ut av landet. Avslag som blir anka til nemndhandsaming, må handsamast før eventuell utsending. Asylsøkjjarar som ikkje ser ut til å kunne returnerast, bør få eit mellombels arbeidsløyve som blir gjort permanent etter fem år, eller etter åtte år dersom det er tvil om identitet. Misbruk av asylinstituttet for å fremje organisert kriminalitet må møtast med effektive politiltak og rettsforfølgning.

Fordi innvandringspolitikken handlar om lagnaden til einskildmenneske, meiner SV det er ekstra

naudsynt med tydelege og forstålege prinsipp om kven som får bli og kven som ikkje får opphald i Noreg. Born kan aldri stillast til ansvar for handlingane til foreldra. Det beste for barnet må gå framfor såkalla innvandringspolitiske omsyn. Born som har vore lenge i Noreg, må få opphald. At omsynet til det beste for barnet veg tyngst, inneber òg at det ikkje kan stillast krav om at foreldra har ei viss inntekt for at dei skal kunne få leve saman med borna att som ein familie.

Hovudprioriteringar for SV i perioden:

- **Styrkje rettane til born.** FN-barnekonvensjonen og prinsippet om at det beste for barnet må vere styrande for ein ny asylpolitikk som er rettssikker, rettferdig og solidarisk. SV vil avvike ordninga med mellombels opphald for einslege mindreårige asylsøkjjarar.
- **Arbeid mot sosial dumping.** SV vil sikre at arbeidsinnvandrarar får dei same løns- og arbeidsvilkåra som norske arbeidarar, og ta initiativ til betre kontroll med arbeidsinnvandringa til Noreg.
- **Likestilling.** SV vil erstatte treårsregelen med eit system som ikkje gjer kvinner sårbare for overgrep og utnytting.

Menneske på flukt

Talet på flyktningar i verda har stige sidan tusenårsskiftet. Krig, konflikt og svolt er dei vanlegaste årsakene til at millionar av menneske må forlate heimen og alt dei eig. Stadig fleire blir drivne på flukt grunna klimarelaterte naturkatastrofar som tørke, flaum og tornadoar. Dei aller fleste av flyktningane i verda er på flukt i eige land, og er ikkje omfatta av dei internasjonale avtalane om flyktningrettar. Svært mange flyktar til fattige naboland, som ikkje har ressursar til å gje flyktningane den hjelpa dei har krav på. Kvinner og born er særleg utsette for brutal behandling. Noreg har eit ansvar for å ta imot ein større del av flyktningane i verda enn det vi gjer i dag.

SV arbeider for:

- Å auke talet på kvoteflyktningar.
- At det blir etablert eit fond i FN-regi som kan vere med på å finansiere tiltak for vern og hjelp til flyktningar.
- At Noreg arbeider aktivt for at FN-retningslinene for vern av internt fordrevne blir følgt, og at internt fordrevne får tilgang til humanitær hjelp.
- At det internasjonalt blir starta ein prosess for å sikre at personar som er drivne på flukt som følgje av miljøkatastrofar, får vern gjennom flyktningkonvensjonen.
- At flyktningkonvensjonen blir endra slik at han betre sikrar rettane til born.

Kapittel 17: Innvandring og asyl

Ein human og rettssikker asylpolitikk

Det er ein menneskerett å søkje om asyl for å verne seg mot forfølgning. SV vil føre ein rettviss, respektfull, solidarisk og rettssikker flyktningpolitikk som sikrar at alle som søker asyl, får ei grunding individuell handsaming. Alle som har krav på vern, skal få ein trygg heim i Noreg. Noreg må bruke tilrådingane frå FN-høgkommissæren for flyktningar (UNHCR) som minimumsstandard: Viss UNHCR seier det ikkje er trygt å sende flyktningar attende til eit land, skal ingen returnerast dit. Dei som ikkje har grunnlag for opphald, skal returnerast raskt.

Dersom det er tvil om identiteten til søkeren eller andre grunnar tilseier det, kan ein person få opphaldsløyve i Noreg med ei rekkje atterhald. Dette set integreringsprosessen på vent og kan innebere store psykiske påkjenningar.

SV arbeider for:

- Å få oppretta eit ombod for flyktningar og asylsøkjjarar. Flyktningombodet skal ta imot klager frå asylsøkjjarar og flyktningar som kjenner seg urimeleg handsama, og peike på løysingar etter norsk rett.
- Å styrkje rettstryggleiken til asylsøkjjarar med å erstatte Utlendingsnemnda med ein eigen domstol for utlendingssaker etter svensk modell, slik at asylsøkjjarar får sjansen til å forklare seg direkte for dei som tek avgjerdene, slik at dei får betre innsyn i saka og betre høve til å gje tilsvar til relevante vurderingsemne.
- At sakshandsamingstida i asylsaker normalt ikkje skal gå over seks månader.
- Å hjelpe asylsøkjaren med å dokumentere fysiske og psykiske torturskadar, og å byggje opp eit godt behandlingstilbod for flyktningar og asylsøkjjarar som har vore utsette for tortur eller andre overgrep.
- At utlendingsmakta har barnefagleg kompetanse i alle ledd.
- At utlendingsmakta byggjer opp spesialkompetanse om særleg sårbare grupper, slik som homofile og born og kvinner, som ofte blir utsette for brutal behandling i fluktsituasjonar, og at det er særleg kompetanse om seksuelle overgrep.
- At høvet til å setje grenser for familieattendeføring, busetnad og anna blir fjerna. Høvet til å leve saman med den næraste familien og høvet til å busetje seg i ein kommune er ein føresetnad for å starte integreringsprosessen.
- Å endre regelverket slik at fleire asylsøkjjarar skal kunne arbeide før søknaden deira er avgjort.
- At det blir opna for at asylsøkjjarar skal kunne endre søknaden frå asylsøknad til søknad om arbeidsløyve, føreset at vilkåra for arbeidsløyve er oppfylte.

- At det bør gjennomførast ei menneskerettsleg vurdering av alle nye tiltak der dette er relevant, for å sikre både at tiltaket i seg sjølv og den faktiske iversetjinga er i tråd med dei internasjonale forpliktingane Noreg har.

Retur av asylsøkjjarar med endeleg avslag

Det er ikkje alle som søker asyl som har gode nok grunnar til å få opphaldsløyve. SV meiner at dei som får endeleg avslag på søknaden, skal returnere raskt ved at styresmaktene legg til rette for friviljug retur. Dersom personar ikkje reiser heim friviljug etter endeleg avslag, skal norske styresmakter sørje for rask tvangsretur. Noreg kan berre gjennomføre tvangsreturar dersom det er inngått ein returavtale med landet søkeren kjem frå. Så lenge FN-høgkommissæren for flyktningar rår frå tvangsretur til eit land, skal Noreg heller ikkje gjere ein returavtale med dette landet. Alle returar av born, både friviljug og med tvang, skal vere godt tilrettelagde og i tråd med omsynet til det som er best for barnet.

SV er mot at personar som er utsette for menneskehandel, blir tvangsreturnerte. Personar som er utsette for menneskehandel, bør få opphald uavhengig av om det blir reist straffesak, når styresmaktene trur at dei har vore utsette for menneskehandel og det er fare for oppattaking ved retur. Høvet til retur under Dublin-regelverket må ikkje brukast i slike tilfelle.

SV arbeider for:

- Returavtaler med land som FN-høgkommissæren for flyktningar meiner er trygt å returnere asylsøkjjarar til.
- Raskare retur av menneske som ikkje har grunnlag for opphald i Noreg.
- Å sikre at personar som er utsette for menneskehandel, får opphald uavhengig av om det blir reist straffesak.
- Å sikre eigna bustadtilbod til offer for menneskehandel.
- At det i alle saker skal brukast statsautoriserte tolkar, i tråd med utlendingslova.
- Å styrkje opplæring i emnet menneskehandel generelt og menneskehandel med born spesielt for tilsette på asylmottak.
- At Dublin-konvensjonen blir oppheva til fordel for ei byrdefordeling som blir fastsett mellom europeiske land i mottak av asylsøkjjarar.
- At det blir etablert ei eiga barneining i utlendingseininga til politiet med tilsette med god barnefagleg kompetanse for å sikre velferda til born i situasjonar der dei skal sendast ut.
- At måten tvangsutsendingar går føre seg på, skal regulerast i lov og føresegner.
- At det blir utarbeidd retningsliner for tvangsretur som skal

sikre at utsending ikkje fører til grunnlaus påkjenning for den tvangsreturnerte. Retningslinene må ha spesiell aktsemd for sårbare grupper.

- At det blir laga ein uavhengig rapport som går gjennom arbeidet politiet gjer med tvangsutsendingar. Evalueringsoppdraget bør vere å vurdere korleis politiet kan handtere oppgåvene på ein måte som tek hand om velferda og tryggleiken til asylsøkjaren så godt som råd, og å evaluere den noverande innsatsen til politiet med tanke på desse omsyna.
- At politi, utlendingsforvalting og ambassadar blir gjevne ei plikt til å følge opp tvangsreturar for å granske situasjonen til den utsendte, og for å kunne setje i verk eventuelle naudsynte tiltak for å hjelpe den tvangsutsendte dersom det viser seg at vedkomande blir utsett for fare som følge av returen.
- At UDI og Utlendingsnemnda blir kravd ei vurdering av kva følgjer tvangsreturar har hatt. Dette må brukast i seinare vedtak for asylsøkjjarar i same kategori.
- Ei evaluering av utlendingsinterнатet på Trandum.

Omsyn til det beste for borna

Alle born har rett til ei individuell handsaming av saka og til at meiningane deira blir høyrde. Barnefagleg kompetanse i asylprosessen er ein føresetnad for at asylsøkjande born skal bli handsama på eigne premiss. SV vil arbeide for at born får søknadene vurderte ut frå reelle behov for vern nedfelt i flyktningkonvensjonen, og etter prinsippet i barnekonvensjonen om det som er best for barnet.

Mange born har budd lenge i Noreg, utan at verken dei eller familiane deira har fått opphaldsløyve. Å leve i ein slik uavklart situasjon råkar born og unge sterkt. SV vil ha eit regelverk som gjer omsynet til det beste for barnet tydeleg som grunnleggjande prinsipp, og at dette prinsippet skal gå føre innvandringspolitiske omsyn. Det er naudsynt med barnefagleg kompetanse i alle ledd i utlendingsforvaltinga.

SV arbeider for:

- At barnevernet skal ta over ansvaret for åleineståande born så tidleg som råd etter at dei er komne hit.
- Å endre regelverket for lengeventande born slik at omsynet til det beste for barnet og tilknytninga det har til Noreg, skal få føre innvandringspolitiske omsyn.
- Ein eigen sakshandsamingsgaranti for born for å sørje for særleg rask og trygg handsaming av saker som involverer born.
- At det blir gjennomført systematisk kartlegging og evaluering av levekåra til born på mottak.
- At det blir nytta barnefagleg

kompetanse i handsaminga av saker som vedkjem born, for å sikre retten born har til å bli høyrde og at omsynet til barnet blir sikra.

- At ein juridisk gjennomgang av utlendingslovverket og -praksisen blir gjort for å sikre at det er i tråd med FN-barnekonvensjonen.
- At Noreg skal ratifisere den nye tilleggsprotokollen til barnekonvensjonen som gjev born klagerett direkte til FN.
- At rask retur blir sikra ved avslag, slik at born ikkje har barndomen i asylmottak. Born som lever i asylmottak, skal ha rett til barnehageplass.
- At born ikkje veks opp på asylmottak.

Einslege mindreårige asylsøkjjarar

Born som søker asyl åleine i Noreg, er ei spesielt sårbar gruppe og har difor eit spesielt behov for vern og omsorg. SV meiner at barnevernet bør ha ansvar for alle einslege mindreårige asylsøkjjarar, for å sikre at alle born får den omsorga og den barnefaglege oppfølginga dei har krav på. SV er mot at det blir etablert eigne omsorgssenter for einslege mindreårige asylsøkjjarar i opphavlandet deira. SV meiner at retur berre kan skje dersom foreldre eller andre omsorgspersonar har evne og vilje til å ha omsorg for barnet. Alle einslege mindreårige asylsøkjjarar som kjem til Noreg, må få søknaden handsama her.

Kvart år forsvinn fleire born frå norske asylmottak. I somme tilfelle blir borna utsette for kriminelle handlingar, som menneskehandel. SV meiner det bør innførast strengare krav til etterforsking når born forsvinn frå mottak.

SV arbeider for:

- At ordninga med mellombels opphald for einslege mindreårige asylsøkjjarar mellom 16 og 18 år blir oppheva.
- At barnevernet skal ha ansvaret for alle einslege mindreårige asylsøkjjarar.
- Ei uavhengig evaluering av aldersgranskningane som blir brukte for å fastsetje alderen til einslege mindreårige asylsøkjjarar, for å fastslå den faglege relevansen til testane.
- At det blir sett i gang utvikling av betre ordningar for omsorg i tråd med barnevernlova, som på sikt skal famne alle einslege mindreårige asylsøkjjarar mellom 15 og 18 år.
- At einslege mindreårige asylsøkjjarar berre kan sendast attende til opphavlandet dersom dei er sikra at foreldre eller andre omsorgspersonar kan ta omsorg for dei.
- At det norske arbeidet med å opprette eigne omsorgsinstitusjonar i konfliktherja land for å kunne sende mindreårige asylsøkjjarar attende før dei fyller 18 år, blir

Kapittel 17: Innvandring og asyl

stoppa.

- Lik rett til vidaregåande opplæring for asylsøkjande born, slik at det ikkje blir opp til kvart fylke å vurdere dette tilbodet.
- At søknader frå einslege mindreårige asylsøkjjarar blir handsama i Noreg, og at asylsøkjjarane ikkje kan returnerast til det første landet dei søkte i, slik Dublin-regelverket opnar for.
- Å innføre strengare krav til etterforskning når born forsvinn frå mottak.
- At personell som har ansvar for einslege mindreårige asylsøkjjarar, får auka barnefagleg kompetanse og kompetanse om traume.

Papirlause og ureturnerbare asylsøkjjarar

Ikkje alle som får avslag på asylsøknaden, returnerer friviljug. Mange kjem frå land der det heller ikkje er råd for norske styresmakter å tvangsreturnere dei til. Dette har ført til at Noreg er i ferd med å få ei aukande underklasse av menneske som har levt her i inntil 17 år, utan lovleg opphald og utan høve til å leve eit verdig liv. Mange av desse arbeider svart, og blir grovt utnytta på arbeidsmarknaden. Mange er heimlause og lever i stor sosial naud. Det er òg snakk om fleire hundre born som har gått i barnehage og skule i Noreg i mange år og som lever i ein ustabil og uavklart situasjon fordi foreldra ikkje har opphaldsløyve.

SV arbeider for ei permanent ordning for immigrantar utan opphaldsløyve. 23 av 27 EU-land har gjennomført ein eller fleire former for reguleringsprogram.

SV arbeider for:

- Å innføre eit mellombels arbeidsløyve for personar som har fått endeleg avslag, men som ikkje ser ut til å kunne returnere. Løyvet bør gjerast permanent etter fem år når identiteten er kjent, og etter åtte år dersom det er tvil om identiteten til søkjaren.
- Lik rett til helseteneste òg for papirlause og asylsøkjjarar som ikkje kan returnere, gjennom å utvide retten deira til helsehjelp.

Drift av asylmottak

Menneske som søker asyl, har ofte eit særleg behov for tryggleik og god oppfølging. Det er viktig at asylmottaka held god kvalitet, har rett kompetanse, nok tilsette og at kvaliteten blir kontrollert av ein uavhengig kontrollinstans. I dag har mange norske asylmottak for låg materiell standard, for dårleg barnefagleg kompetanse og for dårlege aktivitetstilbod til dei som bur der. Tilhøva varierer avhengig av kven som driv mottaka, og tilsynet frå UDI er ikkje godt nok.

Alle menneske har behov for ein meningsfull og helsefremjande kvardag. Opphaldet i asylmottak

bør vere prega av aktivitetar som fremjar god helse.

SV arbeider for:

- Å heve den materielle standarden og betre aktivitetstilbodet på asylmottak.
- At det offentlege eller ideelle organisasjonar, eller offentleg åtte selskap, overtek drifta av asylmottak i Noreg.
- At det blir utvikla prosjekt for medverknad for born på asylmottak, og at det blir samarbeidd med friviljuge organisasjonar for å sikre ytringsfridomen til born.
- At mottaka har tilbod om aktivisering som fører til aktivitet og god helse.
- At dei som bur på asylmottak, får rett behandling for traume, og god oppfølging.

Arbeidsinnvandring

Arbeidsinnvandring gjev Noreg både nye sjansar og utfordringar. Utanlandske arbeidarar i Noreg kjem med arbeidskraft som er etterspurd og kompetanse som Noreg treng. Men arbeidsgivarar brukar òg arbeidsinnvandring for å leggje press på norske løns- og arbeidsvilkår. Høvet til å hente inn arbeidskraft frå utlandet kan vere med på å auke arbeidsløysa mellom norske arbeidstakarar. Sosial dumping og grov utnytting av utanlandsk arbeidskraft undergrev dei trygge jobbane og dei anstendige arbeidsvilkåra som er kjempa fram i Noreg.

For å hindre at vi får ei underklasse av arbeidstakarar med innvandr-
arbakgrunn utanfor det regulerte arbeidslivet, er det naudsynt at det blir ført ein aktiv politikk med tiltak mot sosial dumping. Alle som arbeider i Noreg, skal vernast mot utnytting og dårlege løns- og arbeidsvilkår. Målet må vere at alle arbeidsinnvandrarar blir inkluderte i samfunnet, mellom anna med å leggje til rette for språkopplæring. All organisering handlar om å fjerne konkurranse mellom arbeidarane. Auka arbeidsinnvandring skjerpar konkurransen mellom arbeidstakarane.

SV meiner at ordninga med høve til arbeidsløyve for spesialistar og faglærte frå land utanom EØS, er eit gode.

SV arbeider for:

- Å gje tilbod om gratis undervisning i norsk for arbeidsinnvandrarar. Kostnader til norskopplæring bør delast likt mellom staten, arbeidsinnvandrarar og arbeidsgivarane deira.
- Betre informasjon om sosiale og faglege rettar, i tillegg til informasjon om andre rettar og plikter i det norske samfunnet. Alle arbeidsinnvandrarar bør få ein startpakke med informasjon på språk dei forstår.
- Å styrkje arbeidet for arbeidsinnvandrarar, både i offentleg og

friviljug regi.

- At regelverket for mellombelse arbeidsløyve for asylsøkjjarar må mjukast opp, slik at fleire asylsøkjjarar får høve til å vere med i arbeidslivet.
- At Schengen-avtalen blir sagt opp.

(Les meir om sosial dumping i Kapittel 4: Eit arbeidsliv for alle.)

Familieinnvandring

Å leve saman med den ektefellen eller partnaren ein sjølv har valt, er ein grunnleggjande menneskerett og ein verdi som SV held høgt. Vanlegvis vil det vere det beste for barnet å vekse opp med foreldra, og born har difor ein rett til ikkje å bli skilde frå foreldra. Å kunne leve saman med familien er dessutan avgjerande for helse og livskvalitet.

Då kan vi ikkje ha reglar for familieinnvandring som splittar familiar og hindrar born i å vekse opp saman med foreldra på grunn av låg inntekt. SV meiner difor at retten til familieattendeføring ikkje bør avgrensast med krav til kor lenge ein har budd i landet, arbeid, økonomi eller liknande. SV vil svekkje kravet om at det ved familieetablering blir kravd fire års utdanning eller arbeidserfaring, og krevje at slike krav blir evaluerte for å vurdere korleis dei verkar for kvinner og menn, og for ulike samfunnsklassar. SV vil arbeide for at alle typar opphaldsløyve skal gje rett til familieattendeføring.

Menn og kvinner som får løyve til familieinnvandring på grunnlag av ekteskap, misser i utgangspunktet opphaldsløyvet dersom dei skil seg eller flyttar frå partnaren før tre år er gått, eit regelverk som gjerne blir omtalt som ”treårsregelen”. Dette gjer at ekteskapsinnvandrarar er fullstendig avhengige av ekteskapet og ektefellen for å få lov til å bli i Noreg. Å vere avhengig på denne måten skaper ein ubalanse i makta i ekteskapet som gjer at ekteskapsinnvandrarar er særleg sårbare for utnytting, vald og mishandling. SV er svært kritisk til eit regelverk som så til dei gradar undergrev prinsippet om likestilling og fridom i ekteskapet.

Kvinner som er i relasjonar der dei blir mishandla, bør få høve til å flytte ut for ein kortare periode utan å misse opphaldsløyvet. Kravet om felles bustad bør difor falle bort, kriteria for om ein er gift eller ikkje bør vere dei same for familieattendeføring som for resten av folket.

SV arbeider for:

- At det ikkje skal vere krav til verken inntekt eller kor lenge ein har budd i landet, for å bu saman med den næraste familien att.
- Å erstatte treårsregelen med eit system som ikkje gjer kvinner sårbare for overgrep og utnytting. Kvinner som er komne til Noreg og som så er blitt utsette for vald

eller trugsmål frå den norske ektefellen, må i alle tilfelle sikrast retten til å bli buande i Noreg med sjølvstendig og permanent opphaldsløyve. Noreg skal ikkje utvise valdsutsette kvinner.

- At tilknytting til Noreg ikkje bør telje med når UDI handsamar søknader om opphald på eige grunnlag på grunn av vald i ekteskapet. Dei som har budd i Noreg kort tid, bør òg ha krav på å få bli.
- At likestillingskonsekvensar av familieinnvandringspolitikken blir gjennomgått, der ein nøye går gjennom praktiseringa av mishandlingsføresegna, praktiseringa av proformaføresegna og kravet til økonomisk under hald.

**Meld deg inn i SV!
Send INNMELDING til 2090**

SV på nett: sv.no

**Følg oss!
Facebook.com/svparti
Instagram: @svparti
Twitter: @svparti**

**Sosialistisk Venstreparti
Akersgata 35, 0158 Oslo
Telefon: 21 93 33 00
E-post: post@sv.no**

